

U 7064

217064

Slovan *ihovna*

SLOVAN IHOVNA

31

2207

217064

ОПИС

ГЕОГРАФІЧНО-СТАТИСТИЧНИЙ

ПОВІТА КАМ'ЯНЕЦЬКОГО.

 Як. ¹⁵Миколаєвич
 уч. народ. в Половім.

У ЛЬВОВІ, 1895.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

БІБЛІОТЕКА

Товариства „Просвіта“

Число 2207

Знак IX. 4.

2207

ОПИС

ГЕОГРАФІЧНО-СТАТИСТИЧНИЙ

ПОВІТА КАМ'ЯНЕЦЬКОГО.

152610

Написав

Як. Миколаевич.

уч. народ. в Половім.

У ЛЬВОВІ, 1894.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

U7064.

Вступне слово.

Заохочений з одної сторони конкурсом оголошеним через музей ім. Дзедушицьких, а з другої готовостію властей місцевих до достарчення потрібних дат, забрав ся я з початком минувшого року до злагодження сего опису. При матеріалі статистичнім намагав ся зібрати дати за 1890 рік, а лиш де роздобує їх було-б получене зі значними коштами, подаю цифри такі, які мав під рукою. Найслабше опрацьований розділ о промислі домашнім, бо відносин в тім напрямі на просторони цілого повіта знати мені годі, а на моє письмо о справі сій відповісти зволили лиш немогті товариші. — За то мило мені заявити уклінну подяку: Сьвітлому Виділови Ради повітової і Сьвітлому ц. к. Староству в Камянці стр. за достарчений мені матеріял статистичний, Висок. Панам Льву Гарасимовичови, судії з Камянки і Авліхови, началь. суду в Радехові, за дати про судівництво, Поваж. Панам Товаришам: Леопольдови Вільгельмови, Петрови Мрочковскому, Владиславови Гайльманови, Болеславови Соботовському, Казімирови Чехакови, Яковови Прихідкови, Владиславови Франкови за звістки про місцевий промисл домашній, Йоанови Оришкевичови за нотатки історичні про кольонії німецькі, а Іванови Косареви за зладжене трох при кінци доданих мапок.

Полове дня 10. лютого 1894.

З м і с т.

	Стор.
Розділ I. Положене, величина і границі	1
Розділ II. А. Будова прямовисна	2
Б. Будова геологічна	2
Розділ III. А. Діл водний	7
Б. Нахилене	8
В. Ріки і потоки	8
Г. Стави	14
Г. Мокровини і багна	14
Розділ IV. А. Підсоне	18
Б. Оподи атмосферичні	19
В. Фізіографія	20
Розділ V. Поділ на громади і округи судові	22
Розділ VI. Населенє	23
А. Число населеня	23
Б. Приріст населеня	24
В. Поділ населеня I. після народности	24
II. після обряду	26
Г. Характеристика населеня	27
Перегляд населеня	31
Розділ VII. I. Плоди мінеральні	33
II. Плоди рослинні	33
Обшар громад катастральних	40
Власність обшарів двірських	44
Власність селян	48
III. Годівля звіврат домашних	54
Розділ VIII. А. Промисл фабричний	57
Б. Промисл рільничий	57

VI

	Стор.
В. Ремесла	59
Г. Промисл домашний	60
Розділ IX. Комунікація	62
Розділ X. Просьвіта. 1. Анальфабети	65
2. Товариства просьвітні	65
3. Школи народні	65
Розділ XI. I. Масток громадський	70
II. Відносини кредитові	74
III. Справи правно-судові	75
IV. Стан обезпечень	77
Розділ XII. Згадки історичні. I. Погляд загальний	77
II. Замітки о поодинок. осадах	89
Додаток (табеля о званю населеня)	115
Жерела	117

ПОХИБЪИ.

Стр.	5 стр.	6 з долини	беть: 94·04	має бутн :	94·34
"	6	" 6 з гори	" найвизших	" "	найвисших
"	6	" 2 з долини	" вивисшене	" "	вивисшене
"	8	" 11 з гори	" частей	" "	частий
"	10	" 7 з долини	" перевизшає	" "	перевизшає
"	13	" 26	" " Станіславава	" "	Станіслав- чика.
"	14	" 3	" " визша	" "	висша
"	15	" 20	" " переходить	" "	переходять
"	15	" 17	" " гумниска	" "	гумниских
"	16	" 27	" " частею	" "	частію
"	16	" 18	" " трисильно	" "	ти сильно
"	17	" 14	" " мабутъ	" "	мабудъ
"	21	" 2	" " тамлю	" "	тамлю
"	24	" 27	" " 53.951	" "	53.951
"	24	" 24	" " 52.910	" "	57.910
"	24	" 8	" " підприємчивостею	" "	предприєм- чивостию
"	24	" 7	" " 35.611	" "	36.602
"	25	" 9	" " 2.216	" "	2.217
"	25	" 7	" " 589	" "	590
"	30	" 18	" " значеню	" "	значіню
"	32	" 1 з гори	" Після	" "	Після
"	32	" 2	" " Несганиці	" "	Нестанпчі
"	32	" 17	" " §16	" "	616
"	32	" 31	" " Спас	" "	Спас
"	33	" 5 з долини	" верню	" "	верхню

VIII

Стр.	34	стр.	16	з долини єсть :	повинні		має бути :	повинні	би
"	36	"	29	"	"	молотїльнїв	"	"	молотїльнїв
"	36	"	4	"	"	а на 2·5	"	"	а на особу 2·5
"	52	"	16	"	"	Ставя	"	"	Стави
"	54	"	19	"	"	багато	"	"	багато
"	56	"	6	"	"	свиней	"	"	свиний
"	59	"	11	"	"	кравцямї	"	"	кравцями
"	64	"	3	з гори	"	82·8	"	"	72·8 км.
"	90	"	10	"	"	чао	"	"	час
"	90	"	11	"	"	прогнан	"	"	прогнано
"	120	"	13	"	"	Милятинъ	"	"	Милятин.

РОЗДІЛ I.

Положенє, величина і границі.

1. Положенє. Повіт камянецький лежить в північно-східній часті Галичини і простирає ся межі $41^{\circ}56'20''$ а $42^{\circ}34'$ східної довжини (від Ферро) і $49^{\circ}52'$ а $50^{\circ}24'50''$ північної ширини.

2. Величина. Повіт сей має подобу видовженого з півночі на полудень прямокутника з трохи вигненим боком північним, невеликим, заокругленим високом на полудні і значним виступом овальним на сході. Довжина північної границі виносить 23·1 км., східної 65·2 км., полудневої 64·67 км., західної 62·2 км. Ширина з заходу на схід виносить пересічно 30 км., довжина з півночі на полудень 52 км.; а займає простір 1521·319 км². (27·63 м. геогр.), єсть отже що до величини осмим з черги повітом в Галичині, а єго простір рівнає ся 50 часті цілого краю.

3. Границі. Граничить на північ з Росією, зі всіх інших сторін стикає ся з повітами нашого краю іменно: на схід з пов. бродським і золочівським, на полудень з золочівським і перемишлянським, на захід з львівським, жовківським і сокальським. Границю природну творить на плл. канал Яричівській на протворони 9 км., Полтва пів км., Гологірка 3 км., ріка Буг коло Сторонибаб 0·7 км., на сході Пуєта 17·1 км., Стир 1·2 км., на заході Холоївка 2·8 км., Буг коло Стриганки 3·6 км.

РОЗДІЛ II.

Будова прямовисна і геологічна.**А. Будова прямовисна.**

Повіт кам'янецький єсть низиною, бо найвише взнесенє „Могила“ на пів. захід від Радехова досягає ледво 280 м. безвзглядної висоти. Ціла поверхня єсть плоска, два лиш незначні вивисненя переривають монотонність сеї рівнини, — одно коло Радехова, а друге коло Желехова. Вивисненє коло Радехова виступає о яких 20 м. понад прочу поверхню, вносять ся лагідно, а тільки межі Радеховом, Стояновом і Сушном творить подовгастий горб, котрого найвишим місцем єсть згадана Могила. Досягає вивисненє се на полд. сел: Нестанич, Холоєва, Дмитрова, Кривого, Оглядова, на всхід границі повіта, на північ боліт надграничних, на захід Павлова, Виткова і західної границі повіта. Простір єго виносить 120 км².

Вивисненє полудневе коло Желехова перевиснає доперва що описанє незначно що до висоти (о 10—25 м.), але стаєсь тому замітнійше, бо виступає з низини різко, попереperиванє глибокими, стрімкими, а при тім довгими і вузкими вивозами, через що набирає прикмет гористих. Взглядна єго висота виносить 30 м., простір несповна 100 км², а досягає сел: Дідилова, Убинь, Ліска, Козлова, Ріпнева, Желехова і Нагорець. Єсть оно продовженєм всхідної відноги, що вибігає з Львівско-Томашівського хребта (Розточа), посідає з разу висоту коло Львова 360 м., но чим дальше на всхід, тим стає нижшим, так що вступаючи на область повіта має всего 260 м. взнесеня.

Крім сих двох більших, находять ся ще два менші що до простору но не що до висоти вивисненя, іменно на північ від Стоянова і довгій клин межі Думним а кан. Яричівским; — проча область повіта єсть низиною о пересічнім взнесеню 220 м. над р. м. Адрийского; на ній продоліна Буга єсть найнищим заглибленєм, взнесєна коло Буска 215, а за Добротвором 200 м.

Б. Будова геологічна.

Поклади геологічні і їх розміщенє.

На граніті з архаїчної періоди, лежить безпосередно аж осма формація с. є. біла крейда періоди мезозойчної. Формація

крейдова виступає як біла крейда і то огнива наймолодшого, крейдою сеноньскою прозвана. Творить 163—200 м. а може і грубшу верству і простирає ся на області цілого повіта як головний підклад геологічний, на котрім потворили ся осадні новіші, а декуда виступає і сама на поверхню. Від Лішнева (пов. бродский) тягнуть ся вздовж російської границі горбки крейдові а сліди їх замітні ще і за Сокалем. Єсть се північна смуга крейдова, а виступає в повіті: 1) коло Волиці барил., 2) межі Синьковом а Ператином, 3) як більший обшар межі Оглядовом, Муканями, Середпільцями, Кривим, Дмитровом, Холовном, Нестаничами і Павловом, 4) як одноцільний обшар на північ від Радехова. Смуга та значна що до простору, відділена пісками и верствами напливовими (алювіюм) від не дуже замітної смуги полудневої. Ся послідна починає ся на плд. від Чанижа, виступає як кругляк коло Яблонівки (названий Камінне поле), показує ся в кільканайцяти місцях на збочах Буга, пр. коло Буска при вливі Подтви, коло Ракобут, Деревлян, Волиці дер., Спаса, коло Камянки в пяти місцях і при дорозі межі Ракобутами і Деревлянами на місци, де колиєь мав бути цвинтар холеричний.

Представителів періода кенозоічного бракує тут зовсім, суть доперва верстви з формації ділювіяльної і напливової. З ділювіяльної формації єсть: глина прозв. лес, мочарна глина, мочарна глина вкрита піском, піски і терасоваті напливи річні, — а з алювіюм: лави звівного піску, поклади торфу і громош.

Ділювіюм. Найважнійшою верствою геологічною з сеї формації єсть глина прозвана лес. Верстви лесу грубости яких 50*) м. вкривають: 1) клин межі Думним а кан. Яричівским, 2) вивисшене коло Желехова на подд. по потік Думний, на всхід поза Ліско, Козлів, Ріпнів і по Ракуботи, на північ поза Ріпнів і Желехів, по Горпин і Нагірці, на захід по гр. повіта, 3) довкола Русилова, 4) коло Стоянова.

Мочарна глина: 1) входить клином межі Буск, Гумниска, Вербляни, Яблонівку і Побужани, 2) покриває невеликій обшар на півн. від Горпина, 3) на всхід від Стрептова, 4) вкриває

*) О їх грубости перекопати ся можна порівнюючи могилу коло Банунина 271 м. над Адриятик внесену і продolini потоків Думного або Середного 229 м. Різвиця єсть 42 м., а що при копаню керниць ще якийсь час глина добуває ся, тому і грубість верстви виносить що найменше 50 м.

поля коло Дернова і Сапіжанки, 5) над Бугом між Рудою і Браташами.

Глина мочарна вкрита піском знаходить ся на значнійшій просторони. Найбільше покладів таких стрічаєм вздовж Буга і так: 1) на півн. від Гумніск і Верблян, коло Яблонівки, Вальок, Марущанки і на полд. від Соколї, 2) межі Побужанами, а Лянерівкою, 3) вузка і на всі сторони покручена смуга, що починає ся коло Деревлян, а ве попри Стрептів, окружає Лодину і доходить до гр. повіта, 4) 2—3 км. широкій пояс на лівій стороні Буга від Камянки до Добротвора, 5) невеликі простори коло Язениці, Браташів, Будок нез., Незнанова, Подоничної, Чанижа, Майдана стр., Монастирка, Оглядова, Кривого і Дмитрова.

Піски річні (флювітальні) вкривають третину цілої поверхні, а найбільше їх в части середущій.

Терасоваті напливи річні (чорноземля*) знаходять ся невеликою лавою в части полудневій, починають ся на півн. від Кудеревець і простирають попри Полтву і Буг поза Купче. Сеся верства геол. вкриває також поля межі Бугом а Полтвою.

Наплив (алювіюм). Лави звійного піску знаходять ся в многих місцях середущої части (також дуже виразно виступають на пів. від Нестанич прозв. „Вузкими горбками“), вкриті тепер лісом і доперва по відкритю показують ся їх лихі прикмети. Відкриті видми піскові знаходять ся тільки в двох місцях: на всхід від Камянки і на захід від Стриганки.

Поклади торфу знаходять ся на многих сіножатах і декуда при потоках, не єсть він чистий, но перемішаний і то в значній части з піском.

Громош покриває всюди поклади крейди верствою 0·15—0·3 м. грубою.

На захід від Камянки єсть „Камінна гора“, на ній знаходять ся різної величини пісковаті кварцити. Знаходять ся они також на правім березі Буга коло Камянки, в лісах від Турки почавши аж поза Соколю, на Каміннім поли коло Яблонівки, між Чанижом а Адамами і на згаданім крейдовім горбку межі Ракобутами і Деревлянами. Суть то пісковцеваті кварцити (рідко рогівці), о сильно збитих незамітних зернах. Найчастіше

*) Так зве їх др. Вінц. Гільбер, хотяй поверхня ними вкрита єсть докладно рівна. По нашому можна би назвати такі верстви чорноземлею.

подибують ся кусні величини голови людскої, но находять ся і такі о більше як метровім промірі. Подобають звичайно на плити, хотяй лучають ся okaza і кубічної подобі. Поверхня їх вигладжена, а канти заокруглені. За Камянюкою находять ся кварцити на поверхні крейдової гори в значній масі, ві всіх инших місцях суть менше або більше прикриті землею, особливо досить їх мусить бути коло Соколі і Чанижа по лісах, бо по прогалинах лісних, де пошукowane за ними легке, находять селяни їх подостатком.

Межи Деревлянами а Ракобутами есть їх вже мало, за то коло Яблонівки стрічають ся в значній скількості і бувають показної величини. Камінь сей есть до направи доріг дуже добрим материялом, бо не скоро розтирає ся під колесами і не творить мілкою пилу. Відки він взяв ся, про се між геологами нема ще згоди. Позаяк склад хемічний тих кварцитів і структура подібна до скал Скандинавского півострова, то одні кажуть, що їх в часі ледівцевім приніс ледівець, смуга між Камянюкою а Чанижом *) була-б кінцевою мореною, а таким робом випередили би ті склезі о тисячі літ краяна їх Рурика і его дружину на Руси, — инші знов задля причин, котрих тут близше розбирати годі, намагають ся доказати, що се твори кенозоїчні (третичні, Tertiaer), котрі при ерозії Поділя покришили ся; сильна течія води порозносила їх, а тільки немного лишила на місци.

Свойства верств геологічних.

Крейда (опокою звать люди) належить до періоду мезозоїчного найвизшого огнива крейдового, а огрита до 120° Ц. виказує такі складники:

Квасу кремінчатого	2.80%
Землі з примішк. недокису желіза	1.05 „
Угляну магнезії	1.81 „
Угляну вапна	94.04 „
	<hr/>
	100.00 „

Краска єї все ясна, найчастійше біла, инколи в ясножовтими плямами. Уверствованя не видно, сьвіжо добуті кусні мають

*) Продовжає ся ще в пов. бродскім по Руду, а на захід по Раву руску.

подобу приплюснених мушель; — в наслідок впливів атмосферичних розпадає ся на тонкі таблички, при чім являє ся дупкова структура. Таблички роздроблюють ся з часом на грудки, котрі звогчені творять сіро-синяву дещо тяглицту глину, — ся перемішана з гумусом творить громош. На поверхню виступає крейда тільки в місцях найвищих від 235—280 м. взнесених.

Лес се глина снадоблена структурою містяча в собі голим оком незаметні зернятка піску і крейди. Лес з під Стоянова піддаваний розслідам виказує крім глини малі (до 0.4 мм. в промірі) зерна заокруглені піску і такої величини також заокруглені округи крейди. В лесі з під Ріпнева округи крейди і зерна піску суть трохи більші, але міки нема в жаднім з них і сліду. Форамініфери в другім суть численніші як в першім. Лес появляє ся тільки на вивисенях від 250—271 м., виступає з низини терасою а тільки на пів. від Желехова знижає ся лагідно. Догадують ся, що нанесений він вітрами.

Глина мочарна зближає ся найбільше до лесу, має більше піску від сего послідного, буває правильно уверствована, а повстала з осадів солодководних.

Піски вкривають місця найнижші верствою різної грубости, повстали пізнійше як лес і глина мочарна і вкривають декуди сю послідну зі шкодою для рослинности. Чи піски части середущої лежать безпосередно на крейді, чи на річній глині і як грубою верствою залягають сю область, сего для браку досвідів сказати не можна.

Дещо про творенє півн. в східної низини галицької.

Підклад найнижший, о котрім з різних спостережень догадувати ся можем, творить гранітова плита розпростерта під цілою східною Галичиною. По єї утвореню заливало область описувану море, сеноньским прозване. В морі тім проживали дивовижні звівіята, — поклади крейди так грубі і просторі повстали тогди з малесеньких шкаралупок слимаків.

Уступило відтак море і настав довгий час суші; потім знов залило область ту море, но дивним способом не лишило по собі на низині жадного сліду. Випарувало море, а по яким-сь часі сфильована кора земска витворила на полудни Карпати. Межи часами міоцену а періодом ледівцевим наступила ерозия (вивисшене) Поділя і в тім часі витворили ся глини багонні і річні, так що від сего часу поверхня низини не богато вже змінила

ся. Відтак скандинавські ледівці вкрили цілу ту низину по береги Поділя, а коли уступили, стали витворювати ся лесоваті вєгіря і верстви пісків в части середущій.

РОЗДІЛ III.

Діл водний, нахилене і води повіта.

A. Діл водний.

Через повіт камянецький переходить головний діл від європейских. Розграничає він в середущій Європі області нахилені к' западови, отже такі, котрих води спливають до ок. Атлантицького, — від областей нахилених до полудня або всходу, отже таких, котрих води спливають до моря Середземного або Каспійского. Тягне ся він поза границями камянецкого повіта від Львова верхівями Гологір і Вороняків, творить при тім лук сильно до полудня вигнутий, звертає ся за селом Верхобужом, на північний захід, вступає коло присілка Ангелівки до повіта камянецкого, ве ся лісами попри „Чучмани за болотом“, відтак окружає в пов. золочівськ село Боложинів і вертає опять до повіта камянецкого. Тут переходить вєхідною стороною села Адамів, через присілок Варходи і західною стор. по-при Грабову, дальше прямує до півночи попри Мазярню ваврикову, Мазярню бербєкову, західний край Полоничної і Незнанівські поля. За Незнановом приймає північний напрям і досягнувши вєхідної сторони Мирівки губить ся на болотах простираючих ся межі Холоєвом а Дмитровом; від Дмитрова означити єго вже знов можна зовсім докладно, іменно від сєго села іде в напрямі північно-півн. західнім до краєвої дороги, придержує ся єї до парового млина збудованого о 2 км. від Радєхова, від сєго місця переходить в напрямі північним полями до „Могили“, Щигелівки, Нового села — відси придержує ся вже граничної лінії і входить до Росії.

Межі Незнановом, Холоєвом і Дмитровом простирають ся мокрі сіножата і ліси, тут докладне означенє вододілу стає ся дуже трудним, бо з боліт межі Незнановом а Мирівкою не видно відпливу ані на вєхід до Стиру, ані на захід до Буга; їх ровень так мало ріжнить ся від прочих сіножатий, що води

на весні не відпливають нікуди, але стоять на них, поки тепліша пора їх не висушить. Втім власне місци спадає лінія ділу водного найнижше с. с. 222 м. н. р. м., — в найвисшій місци досягає 280 м., — в прочих місцях виносить внесенє єї від 225—250 м.

Б. Нахиленє.

Діл сей розмежує повіт на дві нерівні части. Західна єсть більша, займає $\frac{3}{5}$ поверхні цілого повіта, а нахилена до русла ріки Буг, до котрого вливають ся всі води бючі на захід від вододілу. Єсть се злив балтицький. По всхідній стороні вододілу находить ся $\frac{2}{5}$ частей повіта, єсть се злив чорноморський, бо всі води спливають до Стиру, а через Припеть і Дніпро до Чорного моря.

Полуднево західний рубець повіта по Дідилів, Ліско і Кудеревці має наклін всхідний, — прочий шмат на захід від ріки Буга нахилений до півночі, — смуга середуца між Бугом а вододілом нахилена до заходу; — північна часть зливу чорноморського по Радехів і Немолів наклонена до всходу, — а вся проца область сего зливу має наклін плд. полд. всхідний.

В. Ріки і потоки.

Злив балтицького моря. Одиною рікою перепливаючою через повіт єсть Буг. Впливає в пов. золочівскім коло Верхобужа, а перепливши там 40 км. входить коло Сторонибаб на границю пов. камянецкого. Границею плине 0·7 км., опісля вступає зовсім на територію сего повіта і плине полри Буск, Купче, Лянерівку, Ракобути, Побужани, Деревляни, Волицю дер., Спас, Тадані, Камянку, Лани німецькі і польські, Руду, Сілець беньків, Добротвір, Стриганку, опісля границею на просторі 3 км. і входить до повіта сокальського, в котрім має ще проплисти 40 км. заким опустить Галичину.

Яко невелика річка, бо ледви 4 м. широка і 1 м. глубока, вступає Буг в границі повіта, плине до Камянки в первістнім півн. західнім напрямі, тут робить коліно, звертає зовсім на північ, но дійшовши до Сілця бенькового прибирає — яко правий Руси син, та тим самим приклонник засади: нехай буде як бувало — давний півн. західний напрям. Вступивши до повіта плине зразу продовом до 200 м. широким, а чим дальше

на північ, тим проділ той ширшає, так що на дальшій просторони виносить пересічно 600 м., хочай суть місця пр. коло Спаса і за Добротвором, де проділ сей і над кільомер широкій. Збоча того продолу лиш в кількох місцях як коло Ракобут, Руди, Сілця і всюди на північ від Добротвора нахилені легко під кутом 5—15°, — в прочих місцях збоча суть стрімкі, а навіть часом як на всхід від Ракобут і на полудне від Кам'янки спадають майже прямовісно. Взглядна високість збочів продолу сей с. с. о скілько збоча вносять ся понад ровень самої продолу, виносить в части полудневій 6—10 м., в части північній 4 м. Проділ сей уважати треба за первістне русло Буга, котре він тому кілька тисяч літ в часі повеній виповняв по самі береги. Тепер околиця осушила ся, для Буга настали тісні часи, лиш на весну виповняє давне русло до пів метра глибоко водою. Утверджує мене в тім крім загально звістного факту, що ріки в давнину були засібніші в води і се, що підшва продолу сего всюди докладно рівна, а на збочах видно нерав дуже добре ділане струї водної. Продолою тою ве ся русло Буга. По Купче біг его скорий, тож плине досить просто, но в міру зменшеня спаду починає викручовати ся, творить відноги і побічні русла прозвані „нова ріка“. За Добротвором ділить ся на 4 рамена, лучать ся они дійшовши до границі повіта в одно русло, но зараз таки, бо по 200 м. бігу, розділяє ся опять на численні відноги, з котрих одна, західна плине границею повіта, прочі всхідні забাগнюють околицю Яструбич в повіті сокальскім.

З огляду на скорість бігу належить Буг до рік низинних або польових. Спад его в золочівскім і в полуд. части кам'янецького повіта єсть значнійший, відтак маліє. Понеже довгість сеї ріки в нашім повіті виносить 64·2 км., а спад на тій просторони (коло Сторонибаб висота безвагл. 215·5 м., за Стриганкою 200 м.) 15·5 м., то на оден км. випадає 0·26 м. а на милю 1·95 м. спаду.

Саме русло ріки творить на продолу заглублене, єсть то в порівнаню з околицею друге заглублене. Буває 10—30 м. широче, а береги майже всюда стрімкі. Найширше єсть русло Буга коло Сілця б., там вода розливає ся на 80 м. широко. Вода на весні виповняє не лиш ціле корито, але заливає ще і підшву продолу на пів метра, наносить при тім на ню намуд а часами острый, білий пісок. Верства того піску не буває груба і сїножатий не пеує, мають лиш труд косарі, бо

дуже скоро тундять ся від него коси. Від коли спустили став за Буском, повени літні і осінні не ділають шкід, бо звичайно вода не виступає з властивих берегів, а коли і виступить то і скоро уступає*). Маса води яку Буг має при звичайнім стані води, не вистарчає до виповнення русла 20 м. широкого бодай на оден метр, тому то струя вишукує собі в літі найнижших місць і ними точить воду досить жваво; проча часть русла залита до пів метра водою, котра плине лиш незаметно і таким способом в самім руслі творить ся в многих місцях „ріка в ріці“, бо як-би дві струї стикаючі ся мокрими берегами; — одна вузла по глубша і в воду богата плине шпарко, друга ширша по мілка плине лїново. В инших місцях, де дно ріки вевди рівне, вода плине спокійно, поволі. Декуда підмулює Буг з одної сторони берег а намул несе на бік противний, но ся его робота дуже незначна, за десятки літ урве ледви 1 або 2 метри берега. Заметний єсть у сеї ріки звичай творити відноги і покидати старе русло. Відноги ті нерас і на кількасот метрів віддалені обливають острови, котрі нарід зве „межи Бугом“. — Русло Буга має ся урегульовати так, що почавши від Буска буде сплавне. Р. 1893 розпочав Виділ красвий роботу регуляційну в повіті сокальскім, но задля ріжних перешкод, які регуляція встрічає, не можна означити часу єї покінчення.

Д о п л и в и Б у г а.

З правого боку: 1. Полтва впливає коло Львова, перепливши через Львів зміняє первістний напрям на всхідний. На полудне від Кудеревець вступає на границю повіта і тут зараз на вступі стрічає єї гостинно своїми водами потік Яричівський. Перепливши 1 км. границею входить до пов. золочівського, а вступивши коло Острова в друге до пов. кам'янецького вливає ся по 61 км. бігу межи Буском а Підзамчем до Буга. Полтва так що до довжини як і засобу води перевизнає Буг півтора рази і єсть по Раті найбільшим допливом Буга в Галичині

Притоки Полтви більшого значеня для нас суть: з правого боку Гологірка, з лівого Яричівка і Думний. — Гологірка

*) Р. 1893 виступав виняткове Буг в літі 2 рази з берегів, а що вода стояла на сіножатах задля ненастанних слот довше, то і наробив сим разом шкоди на яких 10.000 злр.

збирає води бючі з північних stokів Голосір, за Вільшаницею звуть її Вільшаницею. Заспливши ся водами просторих тамошних лук вступає за Красним на границю повіта і плине немпоппри Острів до Полтви. Біг її досить скорий, а засіб води мимо короткого (23 км.) бігу значний.

В львівськім повіті а по части і в камянецкім межн Дублянами, Підлісками малими а Яричовом тягнули ся до 27 км. довгі і 2 км. широкі трясавини, з котрих був лиш незначний відплив і тому они не приносили жадного хісна. За намістникована Голуховского викопано коштом державним рів („канал“) і таким ділом осушено їх. Рів сей тягне ся на границн пов. камянецкого на просторі 6·5 км., дальше відпливає вода з него руслом природним і вливає свої не дуже обильні води до Полтви. Спад каналу 0·40 м. на кільометрі.

Думний випливає в пов. жовківськім за Куликовом плине попри Дідилів, Хренів, Убині, Ліско до Новосілок, за сим селом звужають ся сіножати, через котрі він плине, творить став коло Кудеревець, а зараз і другий коло Безбруд. Коло Дідилова підпомагає его водами 5 коротких рівчаків, а оден довший коло Ліска. Довжина в нов. камянецкім 19 км., а спад і засіб води має більший від попередного. В неодовай перевести ся має регуляцію сего потока в цілях мельорацийних.

2. Середний потік. На полях коло Бануніна єсть 271 м. висока „Могила“. Недалеко неї починає ся Середний потік перешливаючий через сіножата Неслухова, Милятина, Козлова а вливаючий ся коло Купча. Русло его в части копане, спад пересічно 0·70 м., води має дуже мало.

3. Ріпнівський потік повстає за Ріпневом, слезить ледви замітно через вузку смугу сіножатий, плине глибоким вивозом через Ракобутські поля і досягає коло Ракобут русла Буга. Струя та в літі зовсім висихає.

4. Варвара повстає на полудне від Желехова, плине через Желехів малий, коло Стрептова прибирає ручай „Грицькова“, творить ставок коло млина „На Семені“ і уходить на против хаток „Шур“. Довгий 10 км., спад незначний, води в порівнаню до довжини подостатком.

5. В вивозах на полудень від Якимова єсть три рівчаки, котрі злучивши-сь звуть ся Острівкою, пробирають ся попри Якимів, Вирів, Горпин, Лодину, Ямне, звуть ся тут Мартинкою і утворивши в Таданях невеличкий ставок, уходять попод млинські колеса. Довгий 20 км., спад незначний, води мало.

6. В жовківщині випливає за Печихвостами потік Сосновець, плине коло Дернова, звуть его тут вже Кам'янку, перепливає через Кам'янку струм. і зараз за сим містом уходить до Буга. Довжина в пов. кам. 9'5 км., спад значний, води по-достатком.

7. Батягичка творить ся коло Батягич, перепливає попри Обидів, а вливає ся біля Лапаївки. Струя се незначна, в літі зовсім висихає.

8. 9. 10. Коло присілків: Іванки, Майки, Рокити повстає по одній струї, уходять окремо, довжина не доходить 4 км.

З лівого боку. 11. Солотвина починає ся коло Гумніск, плине почавши від Чучманів глибоким вивозом і вливає ся коло Волян. Від Верблян приносить єї воду Рокитна. Довжина 13 км., спад на 1 км. 0'50 м., води несе сорозмірно до бігу дуже багато.

12. Яблонівка стягає води з мокравин на всхід від Яблонівки, уходить коло Побужан, довжина 4 км., вода літом висихає.

13. Коло Соколї повітає подібний потік (назви его трудно допитати ся), вливає ся против Тадань.

14. З „Лосинця“ стягає води при помочи копаних ровів рїв Язеницький, від Бербек почавши перепливає він орні поля глибоким вивозом і вливає ся за Язеницею. Довгість 12 км., засіб води малий.

15. Бобрівка починає ся трома рївчаками коло Незнанова, перепливає Будки незнанівські, вливає ся при полуд. краю Сілця бень. Довга 11 км., засіб води значний, спад лінивий.

16. Холоївка повітає коло найнижшої части вододіду, а зібравши води з боліт, по котрих розкинені присілки Холоєва, пропливає лісами недалеко Терезії; — за Добротвором плине границею повіта і впадає за Стриганкою. Довга 19 км., води мало, спад коло Холоєва незначний, опісля збільшає ся.

17. Київський потік повітає на полях межі Холоєвом а Нестаничами, протїкає пасовисками коло Нестанич, за присілком Киї покидає територію повіта і уходить в пов. сокальськїм. Довгість 12 км., води мало, спад на км. 0'30 м.

18. Пересітка починає ся коло двора в Павлові, плине мокравинами, впадає в пов. сокальськїм, довжина 9 км., спад дуже незначний, води мало.

19. Бужків повстає коло Гануніна, творить за Станином ставок, плине поміж Витковом старим і новим до Оборотівського ставу, а зливши ся з Млинівкою, котрої жерела бють коло Юзефова, входить за Тоболовом до пов. сокальського. Надано єму там на мапах неоправдану назву „Бялисток“, хотяй нарід зве его „Білистоком“. — Довгота 12·5 км., спад середний (0·50 м.), води досить, побудовано над ним 6 млинів. До него в пов. сокальськім вливає води друга Млинівка, що впливає коло Ордова.

Злив чорноморський. Ріка Стир не належить властиво до сего повіта, бо плине его границею всего навсего 1·2 км., але згадати о ній треба, бо збирає відси води. Стир впливає поза границями повіта коло Олеська і Підкаменя, плине до Станіславчика на північ, звертає ся за сям містом на півн. всхід і звільна котячи свої мутні води входить за Стремільчем до Росії. Води має коло Станіслава тільки, що Полтва в Буску, спад незначний, бо на 1 км. 0·43 м. Стир від Станіславчика міг би бути сплавний.

З повіта камянецького збирає води трома струями. Вливають ся они всі три з правої сторони.

1. В золочівськім повіті впливає потік, котрий коло Топорова звуть Пустбю. Зараз за Топоровом плине она границею повіта аж до Станіславчика, де вливає свої води до Стиру. Плине границею 17·1 км., спад 0·40 м., води значна скількість. Впадає до неї: а) Березівка впливаюча коло Мирова, збирає она води з Дмитрівських боліт, спад значний (0·70), довгість 14 км., води небогато; — б) потік Майданський впливає коло Кривого, плине коло Оглядова, Монастирка, Майдану старого, а впадає напротив Тройци, — довгий 17·5 км., спад 0·80 м., води досить.

2. Радехівський потік прозваний за Муками Острівкою, повстає в Радехові за фільваричними будинками, плине коло Середполець, Мукань, входить до пов. бродського, а вливає ся за Станіславчиком. Довгий 12·5 км., спад незамітний, води досить.

3. На болотах межі Стояновом, Синьковом і Волицею бар. творить ся аж сїм рівчаків і так: коло Стоянова два, прозвані в дальшій бігу Небіжка, — коло Романівки оден, — коло Ператина оден, — коло Синькова три (звуть їх Мочула, Нароженка, Безодня). За Волицею бар. лучать ся, входять до пов. бродського і вливають ся коло Стремільча. Довжина 15 км.,

спад 0.50 м., води багато, так що за Волицею звуть їх води „ріка Сидолівка“ *).

Г. С т а в и.

В повіті єсть 12 невеликих ставів утворених тільки над притоками Буга. Глубина їх не переносить 3 м. а поверхня 8га., витворені штучно для цілий продуктивних, іменно до обертання коліс млинських. Годує ся в них також рибу, хотяй поступованє при тім не єсть зовсїм рациональне. Стави ті находять ся в отсих місцевостях: в Кудеревцях, коло Семена над Варваркою, в Таданях, Побужанах, Язеници, Холові, Станині, Оборотові, Половім, Тоболові, Ордові і два ставки в Сушні.

І. Мокравини і багна**).

Найменше підмоклих обшарів находить ся в полуд. західній стороні повіта, а найбільше знов єсть їх в части середущій. Границею двох тих відмінних полос єсть ріка Буг по місто Камянку, — на вєхід від него суть просторі мокравини і підмоклі ліси, на захід поля і сухі луки. Багон властивих о більшім просторі, де зайти би не було можна бодай в літі, нема зовсїм. За то численні суть місця на сїножатах і в лісах середущої і північної части повіта залиті на весні водою, котра літом висихає.

Мокравини полуд. західної части.

1. Мочаристі сїножата над Думним займають около 100га. (173 моргів), родять траву осоковату, кислу. Булиб з них добрі луки, наколиб млини побудовані над тим потоком не зменшали спаду, а що знесенє млинів за багато коштувало би, то бодай щоби їх поперетинано попереk ровами.

2. Сїножата і ліси по обох боках Острівки (Мартинки) суть також підмоклі. Простору їх докладно подати не можна, бо

*) На потоках о спаді бистрім і постійній воді ставлять водні млини. Через се спад зменшає ся, о стілько, о скілько ровень води на лотоках єсть визша від ровени води за млином, отже у нас о 2 метри.

**) В Синькові звуть трясавини, де поверхня гойдає ся флясто неначе вода, „дригавицями“.

з мап пізнати трудно, де ліс росте на болотах а де на ґрунті сухім; в приближеню означити его можна на 100га (173 м.).

Мокравини части середущої.

Почавши від Гумніск тягнуть ся на північ плоскі і лиш незначно в части всхідній до полуд. веходу, в части західній до заходу нахилені мокравини, а простирають ся аж до Монастирка, Дмитрова, Холоєва і Нестанич. Задля малого нахиленя стікають з них води лїново, а непрускаюча спідна почва єсть причиною їх забагненя. Коло Гумніск починають ся ті мокляки пасовисками і луками прозваними Солиска, переходять всхідною стороною Гумніск, виповняють обшар межі Верблянами, Чуманами за болотом, Адамами, Грабовою і Яблонівкою, тут ділять ся на два рамена, всхідне іде попри Чаниж яко Чанижске болото, Дмитрівскі і Холоївскі болота, а західне окруживши зі всіх сторін Грабову, входить в просторі ліси і забагнує їх в значній части, виступає яко Глиніска, Лосинець, Велике багно і Незнанівскі болота. Межі Незнановом а Мирівкою стикають ся обидва рамена, но зараз знов розходять ся, західне тягне ся попри Будки незнанівскі під Нестаничі, де лучить ся опять з раменем всхідним і за тим селом переходить в пов. сокальскій.

3. Солиска, так звать ся сіножати і пасовиска на полуднь від Чучманів гумніска і Гумніск, займають просторонь 470га. (780 м.), а суть зовсім рівні. З назв сіножатий „Під потоком“ і „За потоком“ заключати можна, що давнійше Солотвина зачинала ся коло Ангелівки. Поверхня їх взнесена 227 м. н. р. м., воду відпроваджує Солотвина.

4. Мокравини між Верблянами, Яблонівкою, Грабовою і Адамами порослі на пережину то лісом, то травою. Під Адамами і Грабовою переважає ліс о мокрім підкладі, а луки творять між ним галяви залиті в найнижших місцях водою. Простір незалісених мокравин приняти можна на 1200га. (2100 м.), взнесене 226 м., збирає води Яблонівка і Рокитна.

5. Чанижске болото простирає ся широкою смугою від Чанижа попри Гуту пол. до Топорова. Простір доходить до 1100га (2000 м.), взнесене 216 м.

6. „Дмитрівскі болота“ сходят ся коло Пустої з попередними а тягнуть ся смугою 11 км. довгою і 1·3—4·4 км. широкою в півн. захід. напрямі. Болота ті зовсім відкриті зани-

мають 2800га. (4000 м.), вносять ся коло Дмитрова 225 м. а на полудни 215 м., нахилені до полд. всходу, води спливають Березівкою.

7. Холоївські болота вповняють обшар межі Холовом а его присілками, а доходять під Нестаничі. Давнійше були неприступним багном; — кільканайцять літ тому спустили воду ровами і зробили з них пасовиска і сіножати. Нахилені до заходу, простір 1000га (1800 м.), висота безвзглядна 220—215 м.

8. Глиниска і Лосинець то мокравини порослі частею корчами, частею відкриті зовсім, простирають ся межі Грабовою, Мазярнею навр. і Язеницею, простір 800га. (1380 м.), взнесенє 224 м. — Глиниска суть менші, Лосинець більший, і тягне ся вздовж Язеницького рова.

9. До Язеницького рова стягає води струя плінуча від Мазярні бербеквої. Вздовж неї суть мокрі сіножата і водою вповнені кобані, займаючи зі зміною пори року то менший то більший простір. Місце де стикає ся Лосинець з тими сіножатами звесь „Переходи“. Єсть тут кобаня 2га. за-велика зі стоячою водою. Коло Мазярні берб. суть між лісом трисильно забагнені галяви прозвані „Великим багном“, они майже зовсім неприступні навіть в сухі літа.

Поверхня всіх тих мокравин 300га. (520 м.).

10. Незнанівські болота окружають Незнанів з полудня, заходу і півночі, творять мочар в лісі межі Будками нез. а Мирівкою*), поверхня відкрита 250га. (430 м.), взнесенє 218 м.

11. Нестаницькі болота простирають ся на полудне від Нестанич, порослі місцями лісом. Входять за Княми в ліси Радванецкі, а кінчать ся на захід від Павлова „Пустими болотами“. Поверхня відкрита 400га. (700 м.), висота 213 м.

12. Маківщина починає ся коло Кривого, розширяє ся найбільше при Оглядові, відтак тягне ся вузкою смугою до полудня і кінчить ся при Майдані старім. Поверхня 600га. (1000 м.).

*) З мочару того відпливає вода „Ператинкою“. — Чи назва ся не стоїть в якій звязи з назвою такою самою села надграничного?

Мокравини частин північної.

13. Між Павловом а Станином знаходять ся по частин торфисті по частин пісковаті пасовища і луки, котрі тягнуть ся пів клм. широкою смугою до Виткова під назвою „Бужків“, тут звужають ся, ділять Витків старий від нового, а розширивши ся відтак опять лучать ся з клином підмоклих сіножатній простираючих ся над Млинівкою і входять коло Тоболова до пов. сокальського. Верхня веретва їх складас ся з піску і торфу, більша часть служить за пасовища, поверхня 1000га. (1737 м.), взнесенє від 219—213 м.

152610
14. Болота надграничні. Від Стоянова до Волиці бар. попри російську границу тягнуть ся значного обшару болота без вспільної назви, з ними лучать ся ще: а) смуга боліт від Романівки, б) сіножати між Тегевчицями і Ператинном, а також в) болота між Синьковом, Куликовом і Корчіркою. Замітніші частні назви сих боліт суть: коло Стоянова „Трясавиці“, коло Ператина „На бриніві“, коло Синькова „Пустиня“, коло Волиці бар. „Диковина“. В верхній торфистій веретві тих боліт знаходить ся в малій кількості мочариста руда желізна, бо вода виступаюча на тих болотах має всюди на верха руду плівку. Родять осоковату кислу траву і то дуже скупо. Простір 3.100га. (5.500 м.) Взнесенє коло Стоянова 222 м., коло Волиці 209 м. — Р. 1892 на просьбу громади Стоянова зіслано з краєвого бюра мелиорацийного інжинера для розслідженя тих боліт, а то в цілі їх осушеня. Хісна з тих заходів мабуть не буде жадного, бо оказало ся, що мають они лиш заскірну воду, а сю відпроваджувати глибоким ровом було-б непорядно, бо цілком осушені а не наводнені живою водою (ірригація) стали би ще неурожайніші як суть тепер. Сіножатній прозваних Пустиню не можна знов осушити, бо перешкаджають сему два млини, котрі треба би вперед відкупити від їх властителів за яких 80.000 злр., щоби розкидавши їх можна було взяти ся до осушеня Пустині. Скінчить ся все мабуть на прокопаню широкого плиткого рова, котрий буде скорше відпроваджати заскірну воду з тих мокляків.

15. Болота починаючі ся від Радехова попри Середпільці, Мукані і Опліцко займають простір 1150га, (2000 м.), взнесенє коло Радехова 220 м., верхня веретва чорно-пісковата.

Вичислені болота займають около 15.000га. або десяту часть всеї поверхні повіта. Причиною їх багистости єсть слабій відплив води і непронускаюча снідна верства.

РОЗДІЛ IV.

Підсонє, опади атмосферичні і фізіографія повіта.

А. Підсонє.

Повіт камянецький як і ціла Галичина лежить в північнім, уміреннім підсоню, в поясі лїтних дощів, має чотири відмінні пори року, вітри змінчиві і неправильні опади атмосферичні. Середня температура річна + 8° Ц.

Пори року означають селяни так: зима зачинає ся від Михаїла (20 пад.) до Благовіщення (6 цьвітня) с. є. триває 20 тижднів, — весна від Благовіщення до теплого Миколи (21 мая) с. є. 7 тижднів, — лїто від Миколи до Іллі¹⁾ (1 серпня) с. є. 10 тижднів, — осїнь від Іллі до Михаїла (20 падол.) с. є. 15 тижднів. Наколи в тім народнім поділі зробим незначну зміну, іменно вилучим серпень з поміж місяців осїнних, а прилучим до лїта, то одержим поділ на пори року відповідаючий тутейшим відносинам. Зима триває чотири місяці с. є. грудень, січень, лютий, марець, — весна: цьвітень, май, — лїто: червень, липень, серпень, — осїнь: вересень, жовтень, надоліст.

Зими прикметою єуть сталі опади атмосферичні вкриваючі землю до пів метра грубою верствою. Лучають ся зими в котрих сніг „випаде“ доперва в січні. Найсильнійші морози бувають при кінци грудня і на початку січня, с. є. в часі найкоротшого дня. В марти топніють звичайно сніги, настає пора теплійша, ніби весняна, но внеодовзі паде знов сніг, потискають морози і віють острі західно північні вітри, котрі „спалить“ озимину наколи не вкрита снігом.

Весна буває слотна, часом падає ще в цьвітні сніг, но гине скоро, а лиш в ряди-годи, коли віють вехідні вітри, протягаючі понад вже тогді добре ogrітими степами чорноморескими, масм весни сухі. На початку мая лучають ся приморозки, котрих причиною єуть в ту пору до моря Німецького надпливаючі ледівці. Приморозки ті нищать цьвіт на деревах овочевих і деяку городину.

¹⁾ Кажуть люди: По Іллі — вже по теплі.

В літі припадають найбільші горяча на червень і липень. Пора то не багато у нас шкоди ділаючих градусів. Панують вітри західні, східні і полудневі. Гради, що спадають в значній масі по інших областях Галичини, обнижають темпер. до $+3^{\circ}$ Ц.

Осінь буває звичайно слотна. Дощі осінні падають дрібними каплями. Дощ такий мрачить довгий час, не раз тижнями цілими, а що дни суть короткі, а лучі сонця падають скосо на землю, то як кажуть люди „ложка дощу, а корець болота“. Віють вітри переважно західні, від половини жовтня зачинають ся приморозки, котрі нищать зелень рослин.

Б. Опаци атмосферичні.

Опаци атмосферичні суть досить значні. На 1 см^2 . випадає річно 577·0 мм. опадів, однак заходять ріжниці в тім взгляді так що до скількості як і розміщеня.

На весні опад доходить від 150—200., а лиш вузкий полудневий пояс надграничний має в тім часі менший опад, бо від 100—150 мм. В літі на просторони цілого повіта не досягає опад 200 мм. — Опаци осінні доходять від 100—150 мм. На весні часть північна має значнійший опад від части полудневої, противно річ має ся в зимі, бо послідна має 150 мм. опадів, а північна лиш 100 мм.

Днів з громовицями і бурями буває 20.

Понизше заміщена табелька представляє пересічні цифри зі стаций обсерваційних в Ожидові і Сокали за р. 1891, бо в повіті камянецькім ніхто не займає ся записками метеорольоічними.

Місяці	Температура в ^o Ц.			Серед тиснене воздуха в мм.	Стан захмар.	Опад ат-мос. в мм.	Сер. стан води в Бузі коло Руди в цм.
	Максімум	Мінімум	Середна				
Січень	+3·1	-24·2	-5·1	746·2	7·7	44·4	123
Лютий	+2·3	-20·0	-3·6	753·6	6·8	14·6	123
Марець	+17·0	-14·0	+3·2	740·3	5·8	26·4	220
Цвітень	+18·6	-4·2	+6·3	743·8	6·6	48·8	211
Май	+29·2	+5·2	+16·8	742·5	4·9	48·1	167
Червень	+29·2	+6·6	+16·6	743·5	5·8	134·1	203
Липень	+27·8	+11·1	+20·0	743·4	5·3	130·4	245
Серпень	+28·3	+10·0	+18·5	743·6	5·6	35·0	188
Вересень	+27·0	+1·6	+14·1	747·8	5·6	20·4	143
Жовтень	+24·1	-5·4	+10·3	748·0	4·9	20·4	119
Надолист	+11·0	-11·2	+1·3	746·1	6·7	27·9	119
Грудень	+6·5	-13·8	+1·2	749·6	6·7	25·1	123
Пересічно	—	—	+8	745·7	6·0	577·0	165

Увага. Стан захмарення неба означає ся так, що знак 0·0 означає небо зовсім безхмарне, знак 5·0 на пів захмарене, а 10·0 зовсім захмарене. — Ровень води на Бузі взнесла ся дня $11\frac{1}{3}$ 1891 р. майже о два метри понад стан пересічний, противно знов $11\frac{1}{11}$ того самого року онала о 53 см. низше стану пересічного с. є. води було всего 1·12 м.

В. Ф і з и о г р а ф і я.

Цілий повіт лежить в полосі фльори балтійської, котрої признаками суть: ліси соснові, березові, яловець.... мокравини і трясавини з отвітними травами. Поверня єсть низиною вкритою в значній частині лісами і поросла травами, а лиш $\frac{2}{5}$ лишає ся на поля.

Ліси суть мішані, поміж деревами листними росте сосна, одинока представителька шишлькових дерев. Росте найрадше на піскових горбках; на низинних місцях стрічас ся: вільшину, березину, осичину, берестину, а знов на сухих і глибоких ґрунтах грабину і дубину, а лиш нечисленно липу, клена, ясеня. В густих соснових лісах земля вкрита онавшими шишльками, а лиш денедо визирає несьміло одинокє стебло зеленої травниці. В лісах листних трава і мох ведуть завзиту борбу о загорненє богатої в порохнявку поверхні на свій виключний ужиток, а понад тими дрібнотворами ліса середній стан представляють: діщина, глід, тернина, шведина, проскурина, калина і верболози всякої краски і величини.

На полях ростуть збіжа низинні уміреного підсоня, а на луках: сосонка, щавій, осока, метлиця і звичайна трава; роєлин конюшиневатих і горошковатих зовсім не видати.

З четвероногих подібують ся слідуючі звьїрята: серни, дики, лиси, зайці, бореуки, куни, тхорі, ласиці, їжі, видри, хомики, сусли, а нечисленно вовки. З птахів суть: бузьки, пугачі, мишолівки, яструби, кані, деркачі, сломки, цїцьвіри (тетереви), перепелиці, куропатви, дятли, чайки, соловії, а понад Бугом часом видати сині чаплі і білі риболови. З инних звьїрат єсть вужі, гадюки, ящірки, надальники, черепахи, в ріках і потоках щунаки, лини, карасі, плотиці, суми, вугорі, вюни, слизники, коблі, раки, а по нетечах павки лікарські. Насїкомців єсть по полях і лісах також досеть.

Давнійше жили тут лосі і бобри, а доказом сего єсть доховані до сегодня назви болотіт „Лосинець“ положених власне в такім місци, яке після зоольовів для проживаня лосїв було

найвідповіднійше і потока „Бобрівка“, а при тім і слова, котрі повтарають діти бавлячи ся в хованку: „Бобре, бобре, Захвай ся добре, Наш пан виїжджає, Всі хорти розпускає (Сушно, Полове, Синьків)“. Про колишній побут жубрів і медведів нема жадного сліду, єсть вправді коло Немолова фільварок Медведі, але поставлений він недавно (20 літ), а причини тої ніби характеристичної назви допитати ся я не міг. Серни, дики, заяці і лиси живуть по всіх лісах і то в значній кількості; причиняє ся до того значний обшар лісів, охорона звірини і рідкі лови. З вельми обережним борсуком трудно здібати ся, а то задя нічного жированя і малого числа. Держить ся сухих горбків по лісах, а найбільше єсть їх межн Соколею а Грабовою. Вовки не виводять ся в пов. камянецькім¹⁾, приходять они в осени з лісів російських, з'їдають коні на пасовниках і дичину по лісах. — Майже в кожній місцевості находить ся на стрісі або дереві показне гніздо бузька. Сего птаха люблять селяни, та раді дуже, коли на їх обістю гніздити ся зволить. Гупала (Rohrdrommel) находить ся поодинокю над Полтвою, Ярчівкою і Думним. Тетереви, котрих тут ціцьвірами звать, заховали ся лиш в двох місцях: межн Соколею а Мазирнею вавр. і в лісах Нестаницьких коло Київ. Чайки мають дивний звичай, гніздять ся по пасовниках і мочароватих лісах, а дуже нерадо на сіножатах. Коло Синькова було грузке, багните пасовнико вкрите купинами. Гніздили ся на нім цілі стада чайок. Тому 17 літ пасовнико попарцельовано, від тогди уживає ся яко сіножати, а від сегож часу винесли ся з відтам чайки. Мельорациї не переведено жадної, болото грузке як і перше, траву косять в сернии, тож гнізд їм косарі не несвали, но чайки поклинули від тогди ті місця. Знаю кілька инших місць, де гніздять ся чайки, но суть то пасовника або ліси. Дивна се симпатія чайок до пасовник. — На болотах почути можна часами свист черепахи, но побачити єї не вєлкому трафить ся. Єсть поговірка о тім звіраті, що зловлене і держане в цебрику причиняє ся до збільшеня подою у коров, коли дає ся їм їсти або пити з того самого цебра. Ящірку стрічаєсь всюди; вужів і гадюк по полях отвертих нема зовсім, а і не у всіх лісах они виводять ся. Найбільше тих гадів єсть в Не-

¹⁾ За десять літ тамлю всего пять случаїв що в лісах здібано молоді вовченята.

станіцких і Опліцьких лісах, суть там спеціалісти знахорі, котрі уміють „замовити“ рану, часом дадуть ще навити ся якогось зілля або приложать его до рани і найчастійше уздоровляють укушеного „собі на славу, а людям на пожиток“.

РОЗДІЛ V.

Поділ на громади і округи судові.

Повіт камінецький поділений під взглядом адміністраційним на 92 громад. Наведу їх починаючи з полудня.

1. Руєнлів, 2. Острів, 3. Журатин, 4. Кудеревці, 5. Новосілки, 6. Ліско, 7. Убині, 8. Дідилів, 9. Хренів, 10. Банунін, 11. Неслухів, 12. Мплатин старий, 13. Мплатин новий, 14. Ріпнів, 15. Ракобути, 16. Купче, 17. Козлів, 18. Буск, 19. Гумніска, 20. Вербляни, 21. Яблонівка, 22. Лянерівка, 23. Побужани, 24. Волця деревлянська, 25. Соколя, 26. Грабова, 27. Адами, 28. Чанж, 29. Гута полонична, 30. Полонична, 31. Бербеки, 32. Незнаїв, 33. Будки незнаївські.

34. Якимів, 35. Соколів, 36. Впрів, 37. Желехів малий, 38. Желехів великий, 39. Нагірці малі, 40. Горпині, 41. Стрептів, 42. Деревляни, 43. Спас, 44. Тадані, 45. Дернів, 46. Санижанка, 47. Кривогулянка, 48. Камянка струмилова, 49. Підзамче, 50. Ланаївка, 51. Ятона, 52. Лани польські, 53. Лани німецькі, 54. Язениця руска, 55. Язениця польська, 56. Руда, 57. Обидів, 58. Сілець бенків, 59. Добротвір, 60. Стриганка;

61. Нестаничі, 62. Холоїв, 63. Мирів, 64. Дмитрів, 65. Оглядів, 66. Нивиці, 67. Майдан старий, 68. Монастирок, 69. Опліцко, 70. Мукані, 71. Немолів, 72. Середишці, 73. Криве, 74. Радехів, 75. Ганунін, 76. Павлів, 77. Станні, 78. Витків новий, 79. Витків старий, 80. Полове, 81. Юзефів, 82. Вулька сушенська, 83. Сушно, 84. Ордів, 85. Стоянів, 86. Романівка, 87. Сабанівка, 88. Тетевчиці, 89. Ператин, 90. Синьків, 91. Куликів, 92. Волця барилова.

Майже в кожній громаді єсть двір (обшар двірський) становлячий для себе під взглядом адміністраційним відрубну цілість. Дворів єсть 75, а громад каастральних 79.

В Буску, Камянці стр. і Радехові єсть суди окружні, до кожного належить якесь число громад, котрі творять округ судовий. Округ судовий Бузецький обнімає полуднево-східні гро-

мади наведені від 1—33, — Кам'янецький західні громади від 34—60, — Радеківський громади північні від 61—92; — а що в тих трох місцевостях єсть і уряд податковий, то округи судові єуть заразом округами податковими.

РОЗДІЛ VI.

Н а с е л е н е.

А. Число населеня.

Після послідного спису з 31 грудня 1890 р. числить повіт 97.051 мешканців. Єсть се 68 часть населеня цілого краю. Двайцять повітів має число населеня безвзглядного більше від сего повіта, за то населене 53 повітів не досягає тої цифри. Важнійше єсть для пізнаня місцевих відносин взглядне число населеня, с. є. кілька мешканців припадає на 1 км², бо з сего дізнати ся може, чи і в яким степені єсть на даній області передлюднене. Тут припадає на 1 км². 64 мешканців (на милью 3682), а з порівняня з иншими повітами краю видим, що взглядне населене повіта не займає передового місця, бо 63 повітів має густійше населене, а лиш 10 повітів не може виказати навіть такого числа мешканців на км².¹⁾

Причиною, що населене взглядне повіта в порівнянню з прочими повітами краю так мале, єсть: 1. значна часть поверхні вкрита лісами і могляками, 2. поля і луки не єуть і з причин природних і задля плохой управи врожайні, 3. брак більших міст, фабрик і ковалень, 4. 47%⁰/ всеї поверхні належить до обшарів двірєких.

Мешканці повіта поселили ся в 299 оселях; з того 214 єсть сел і приєлків, 77 дворів, 6 місточок і два міста. О тім чи якась оселя єсть місточком чи селом, рішає тільки взгляд на се, чи відбувають ся там торги чи ні. І так Милятин новий єсть місточком а Сілець беньків селом, бо в першім відбувають ся торги, а в другім ні. Містами єуть: Кам'янка і Бусь, бо числять зверх 6000 жителів. Місточками єуть: Стоянів, Радеків, Холоїв, Добротвір, Витків новий і Милятин новий, — числять они від 1500—4000 мешканців, оден Милятин нов. має 514 мешканців.

¹⁾ Найгустійше заселений пов. вдовіцький (159 мешк. на 1 км².), найрідше надвірнянський 36 мешк. на 1 км².).

Б. Приріст населеня.

Р. 1869 виказала конскрипція 75.081 меш., р. 1880 було 87.553, а 1890 р. 97.051 мешк., отже взявши сей 21 літний період за підставу обчислення, одержим пересічний приріст річний 1.046 голов або 1.39%, се значить, що р. 1900 буде около 107.000 мешканців. Приріст в остатнім десятиліттю зменшив ся річно о 200 мешканців.

В. Поділ населеня.

І. Після народности. а) Населене первістне. Первістним і питомим населенем суть Русини. Суть они найчисленнійші, бо творять 60·9% або $\frac{3}{5}$ всеї людности повіта. Послїдний спис виказує 53.951 бесїдуючих по руски, межн тим єсть 1041 холоївських Жидів і 129 латинників. Відкинувши Жидів, котрі дома не уживають бесїди рускої, лишть ся Русинів дійсно 52.910. В повіті сїм поселили ся в значнім числі инші народности, а Русинами заселений слабо, єсть бо 31 повітів в всхідній Галичинї де процент народности рускої єсть більший¹⁾.

б). Населене напливове. 1. Поляки. До р. 1340 не було на тій области крім Русинів значнійшого числа мешканців иншої народности. По тім році стали переселяти ся Поляки, майже рівночасно з ними Жиди, а Німці доперва при кінци минувшого віка. Поляки творять поміж Русинами то чисто польські кольонії пр. Адами, Бербеки, Будки незнанівські, Милятин новий, Ягоя, Язениця польська, Кривогулянка, Обидів, Підзамче, то суть знов перемішані з мешканцями первістним, особливо богато їх стрічаєм по місточках і оселях лісових в околици Буська. Поляки, що промешкують окремими громадами поселили ся всі що найменше 100 літ тому; задержують они свою бесїду мимо ненастанної стичности з Русинами і відзначають ся більшою підприємчивостею від Русинів. Конскрипція виказує Поляків 35.611 т. є. 36.7% всего населеня, але в числі тім містить ся

¹⁾ Повітами тими суть: Турка і Богородчани мають Русинів 88%, Калуш, Городенка 84%, Косів 82, Борщів 80, Жидачів, Надвірна, Яворів 78, Старемісто, Товмач 77, Жовква, Заліщики 76, Перемішляни 74, Рогатин, Коломия, Долина 73, Ліско 72, Доброміль, Рава руска, Стрий 70, Чортків 69, Бібка, Дрогобич 68, Городок, Збараж 67, Сокаль, Золочів 64, Станіславів 63. Гусятин, Бучач 62

13.390 Жидів¹⁾, властивих отже Поляків єсть 22.212. В висше наведених селах мешкає 3.455, по місточках 6.488, поміж Русинами 12.269 Поляків.

2. Другим народом зайшлим суть Жиди в числі 14.431. Дещо Жидів було на Русі ще за Володимира В., но мусіло їх бути дуже мало, коли у самих Хазарів, відки они на Русь зайшли, було Жидів не дуже показне число. Нинішні Жиди то імовірно скитальці прогнані з цісарства німецького. Поселяли ся они через 15 і 16 вік, а за сей час так розжили-сь і надоїли автохтонним мешканцям, що коли настали війни козацкі, то в договорі находить ся додаток: „... і вигнане Жидів з України“. Прикмети їх тілесні і душеві такі самі як всіх інших їх побратимів. Промешкують найрадше по місточках, бо ті суть найдогіднійші до веденя їх орудок. По селах єсть звичайно кілька родин жидівських, займають ся они любимим шинкарством, поживчанєм дрібних квот на лихву і управою рілі. По містах і місточках загорнули всю торгівлю в свої руки, бо крім 4 скленів по містах і 20 крамів по селах, всі прочі склепи суть їх власністю. В містах і місточках мешкає 10.797 або 75%, по селах 3.634 або 25% Жидів. Найбільше єсть Жидів в Виткові новім бо 51%, в Камянци і Буску 48%, в Радехові 46%, Холосві 32%, Милятині нов. 24%, Стоянові 18%, Добротворі 12%; — в сел одна Кривогулянка посідає 33% Жидів (!), прочі села не мають їх більше як по 10%; найбільше припадає на Майдан старий (11%), найменше на Язеницю польську і Вирів (1%), нема зовсім в Ланах німецьких і Неслухові. — Всхідна Галичина єсть найбільше зажидівщена з цілого австроугорського цісарства, а пов. камянецький дає ся в тім наипрамі перевисшити лиш 6 повітам а то: Тарнопіль і Скалат виказують 16%, Коломия 17%, Станіславів 18%, Броди 19%, а Дрогобич 21% Жидів.

3. Найновійшим напливом суть Німці. Єсть їх 2.216 або 2.28%. В північній части осіло їх найбільше, бо 1.578, в окресности Камянки 589, на часть полудневу припадає 49.

Поселили ся незмішано в тих семох осадах: в Санижанці, Ганунині, Юзефові, Сабанівці, Романівці, Гайнріхсдорфі, Антонині,

¹⁾ В Холосві записало собі 1041 Жидів бесіду руску яко товариску. Мовлячи о Русинах зменшив я число на них припадаюче о 1041; а то тому, позаяк Жиди творять до сегодня під виглядом обрядовим і народним окрему цілість.

дещо мешкає їх поуз первістних жителів в Сушні, Станині, Вульці сушенській, Камянци стр., Нестаничах, Радехові і Холові.

Цісар Йосиф II. вступивши на престол видав 1783 р. зазів — а мав яко цісар німецький до того право — до мешканців полуд. Німеччини, іменно до мешканців Баварії, Бадену, Віртембергу, Гессен, Ренського Палатинау, щоби осідали в его новопридбаних краях. Кожному охочому до поселеня виплачувано зараз кошта подорожи, стравунку і під наглядом державних урядників відставлювано аж на місце призначеня підводами. Цісарські інжинери визначували на посідоках державних або закуплених від панів кольонії, будовано коштом державним хату, стайню і столоду для кожного кольоністи і додавши до того 20 мор. рілі, пару коній, віз, плуг, борону, 2 корови і потрібний знаряд домашний віддавало все то правительство пришелцям на власність, за що они мали платити державі невеликий чинш. Кольоністи осілі на державних ґрунтах не відробляли ніякої паньщини, осілі на ґрунтах домінікальних відробляли мусіли тижнево 2 дни пішо, а оден кіньми. На цісарський зазів прибуло до пов. камянецкого найбільше Німців-лютеран з Баварії і Бадену¹⁾, а лиш мале число Німців католиків з Шлеса і кільканайцять родин чеських. Німці католики осіли в Станині, Сушні, Виткові, — Чехи і Німці з Чех осіли в Нестаничах. Німці католики приймають звільна народність польську, лютерани противно стремлять всіми силами до захованя своєї народности і віри. В тій цілі удержують в Сушні, Станині, Гайнріхсдорфі, Сабанівці, Романівці, Гаунуніві, Мирові приватні школи, хотяй ноносять при тім неімовірно високі тягари пр. на кожного господаря в Гайнріхсдорфі припадає крім податків платити на цілі громадскі, церковні і шкільні 35 зр. річно²⁾. — Осівші під так користними умовами кольоністи завели звірцеве господарство, уживали добрих знарядів рільничих, ховали красну худобу і так впливали на поправу господарки рільної у окрестних селян руских. Вплив той замітний особливо коли порівнаєм хати, обійстя і знаряди селян таких, де поблизько суть кольонії, з такими де їх нема пр. околиці Радехова з селами полудневої части повіта, особливо надають ся добре до такого порівнаня з одної сторони: Станин, Сушно, Полове, Нестаничі, а з другої: Яблонівка, Побужани, Волиця деревляньска, Яланерівка і Русилів.

На закінчене подаю рух народостний. Число бесідоющих по руску змагає ся річно о . . . 62 або о + 0·10%
 бесід. по польски збільшає ся о . . . 975 „ „ + 2·80%
 „ „ німецки зменшає ся о . . . 80 „ „ — 2·65%

II. Після обряду. Крім Жидів суть всі прочі мешканці христіянами. Католиками суть Русини, Поляки і дещо Німців, —

¹⁾ Поселенці Юзефова походять з надренської Баварії, мовлять пр. неен (nein), Weezen (Weizen), meen (mein). — мешканці Мирова суть з Бадену, говорять наан (nein), Waazen (Weizen), маан (mein).

²⁾ Русини виемігровали би при таких тягарах за десяте море, а Німці дають се добровільно і мають ся при тім добре.

лютеран авебурґського віроісповідання єсть 2.454, гельвецького 23.
На поодинокі круги судові припадає:

	гр. кат.	рим. кат.	лютер.	Жидів	Разом
На окр. Бузецький	20.572	9.152	79	3.818	34.621
„ „ Камянецький	15.496	7.835	491	4.395	28.207
„ „ Радехівський	21.856	5.232	1.917	6.218	35.223
Разом . .	57.924	22.219	2.477	14.431	97.051

або в процентах 59·68% 22·89% 2·57% 14·86% —

Число гр. кат. взмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . .	570 душ	або о	1·24%
Число рим. кат. взмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . .	240 „	„	1·33%
Число Жидів взмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . .	222 „	„	2·27%
Число евангеликів взмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . .	15 „	„	0·70%

Г. Характеристика населеня.

Прикмети тілесні. Населенє первістне єсть зросту середнього, шкіру на тілі має біляву, голову середньо видовжену, лице овально заокруглене, очи ясно бурої або синої краски, тіло ніколи не товсте, зато правильно і сильно збудоване. Лихий корм, якого вживає від маленьку, єсть причиною, що при праці не має витревалости, а сили фізичні не дорівнують єго правильній будові тілесній.

Від прочих мешканців відріжняють ся жінки Кривого малою, видовженою головою і блідим лицем, — мешканці Полоничної присадкова-тою будовою тіла і круглим лицем, — в Яблонівці єсть двох господарів о типових лицах татарских.

Стрій. В літі на буддень вбирають селяни на грубу сорочку, запняту спінкою або застїжкою, в части північній сукняний, короткий кабат, а в части полудневій такий самий кабат але полотняний або полотняну одїж довшу сягаючу колїн, що зве ся гунькою. Білі, полотняні або на чорно в десені „мальовані“ штани, котрі декуда „ганавицями“ звуть, підперізують в поясі ремінцем або крайкою, а на долині обвязують „кleshні“ тісно до ноги шнурочками. Солом'яний капелюх найчастїйше купний доповняє строю, бо літом ходять селяни босо. — Зи-

мою задягають сукняні холошні, довгі свити, котрі також семрагами, чумерками і сукманами звуть, або білі кожухи а на них ще зверху придягають сукмани або полотняні гуньки. На голові носять круглі баранячі шапки. В околици Буска називають на ноги скіряні ходаки, а всюди инше досить складної форми чоботи.

Дівчата і жінки в части полудневій вбирають ся ще в одіж домашнього виробу. На грубу сорочку і таку саму спідницю або „мальованку“ (димку) приперізують купну запаску, задягають полотняний кабат або гуньку, а голову завязують ріжноцвітною хусткою. Тут лиш з рідка і то в сьвято, видно купні кацабайки і спідниці. В північній части придягають дівчата часто вишивані сорочки і пестрі спідниці та запаски „кацабайками“ (короткий кафтан), або відіповідно до пори довгими, до стану втятими польками, кафтанами і футром підбитими бекешками. — Жінки вбирають ся подібно як дівчата, а ціла ріжниця полягає на тім, що замужні жінки мусять мати на голові білий чіпець (так „закон“ велить) і доперва поверх него вивязують хустку на ріжні способи. На жінках видати частійше семраги, кожухи і з домашнього сукна кабати.

Сукмани, які тут носять, бувають двоякого рода. Одні стародавнього походження замітні цілковитим кроєм плечий, браком збирів і ковніра, а також нескладно скросними рукавами. Такі семраги видно в Ператині, Тетевчицях, Холоєві, Волиці дер., Побужанах, Яблонівці і на таку саму подобу шують гуньки в Ракобутах, Ріпневі, Стрептові. Єсть се стрій о крою найстаршим, який з давнини доховав ся, чого доказом єсть поєльницький не дуже складний крій, брак всяких прикрас навіть гузиків, треба отже одіж таку конче приперізувати поясом або ремінем, і се, що кожухи шують зовсім на таку саму подобу лиш з додатком ковніра. Сукмани сего крою уступили особливо в части північній красшим „чумеркам“ котрих крій зовсім схожий на крій польских чамар. Мають они ковніри широкі викладані, запинають ся чорними тасьмами, котрі зачіплюють ся о рогові подовгасті „барилки“. — У дівчат замітний єсть звичай завязовати голову старанно хусткою, так що тільки „молода“ і дружки після давньої поведінки мусять мати голови заквітчані і відкриті. Роблять се мабуть длятого, що короткий мають волос на голові, отже і коси суть невеликі. — У жінок завважити можна розличні способи вивязованя хустки на голові. В Синькові, Стоянові, Волиці бар. завязують хустку так, що на середині голови видно білий чіпець; в инших селах закривають єго зовсім хусткою. Найчастійше завязують хустку на голові так, що на плечи звисає два кінці (і ті звуть ся ворочком), а двома другими вивязує ся подобу турецького турбана. На ріжні оказії бувають і ріжні способи вивязованя голови пр. в Половім жінки старші завязують ся іллучи до церкви відмінно в неділі і сьвята звичайні, а зовсім инакше

в такі, коли править ся всеночне, на Волиці бар. можуть дівчати пять раз на рік (на празник, на „Йордан“, на Різдо, на Великдень і на „пущене“ перед великим постом) завязати ся так як жінки замужні.

Прикмети душевні. Селянина тутейшого характеризують ті самі свейства, якими відзначають ся всі галицькі Русини. Тихий, повільний і задумчивий, недбаючий о завтра, повтарає при кожній нагоді любиму поговорку: давно коли-сь було ліпше, і нею оправдати хоче сам перед собою і перед свѣтом свою біду, не знає судьби свого народа ані вітчизни і зовсім на се рівнодушний, байдужно глядить на зміни, що кругом него діють ся, всякі зарядженя чи то правні чи адміністраційні видають ся єму „паньскими вибаганками“, похопний до правованя, а Жидам, з котрими найчастійше стикає ся, довіряє безгранично. З природи має спосібности душевні хороші, але що нерозвинені а до того щоденними клопотами приголошнені, задля того видає ся часто на перший погляд ограниченим, но при блисшим і уважнійшим слїдженю запримітити можна память вірну, понятіє ясне, суд бистрий, за то чувства суть несталі а воля дуже похитна.

Щиро побожний, привязує велику вагу до величавих відправ і любить їх, встримує ся навіть в свята римского обряда від роботи, дає ся досить легко руководити духовенству, до котрого відносять ся з особливим поважнем. Відзначає ся непохитною вірністю і привязанем до пануючої династії, прихильний просьвіті, чого доказом сильно вмагаюча ся фреквенція в місцевостях, де єсть добра сила учительска, радо вдає ся в розмову з людьми просьвіченими, хотяй не дуже їм довіряє. Красні ті прикмети моральні затемнює дуже розширений і загальний порок, а єсть ним непошанованє чужої власности. Селянин не почуває ся винним, коли єго худоба зробить шкоду, бо каже: „або я єї там посилав“ і опираючи ся на тій засаді не хоче добровільно шкоди нагородити. Так само занадто вирозумліє суть люди на се, коли хто в лісі паньским без дозволу вбирає дрова, ягоди, траву або простоїть день на роботі. — Верстви інтилігентні цурають ся хлопа, зносять ся з ним тільки в случаях конечної потреби, отже він, щоб заспокоїти вроджену потребу до знюшеня ся з людьми, іде, задля браку инших місць збірних, на ярмарки і до корчми, а тут Жид, котрий осьвітою і проворністю єго о много перевисшає, накидає ся єму на дорадника, вірителя і спільника, будить в нїм найнишї і найгірші інстинкти як: замилованє до дармованя, крадіжи, процесованя, піятики і з часом стає божищем, у котрого шукає, собі на погибель, поради і відряди і котрому роскаже все, навіть що єгомость в церкві мовили. Тож не диво, що піятика ширить ся з застрашаючою скоростію, — селянин все працю, чи забаву а навіть то, що в Богом зачинає, кінчить килішком, топить в горілці — Давних звичаїв і поведінок придержує ся свята; постить так щиро, що дістає „курячу слїпоту“, вірить в цілющу силу „вилятого“ яйця, віддирає на весні за-

мізерованій худобі шкіру на хребті і здимає „паскудняка“¹⁾, щоби ся скорше поправила, — а ніякі представлення і докази не в силі переконати его, що робить але, слухає їх терпеливо, потакує навіть часами: а своє думає, і робить по старому.

Деякі властивости бесіди. Мешканці тутейші уживають досить поправної бесіди рускої, лиш з рідка почути можна перекручене слово польске винесене з суду і войска. Найпоправнійше мовлять селяни в Волиці бар., Синькові, Немолові, Ператинні, Куликіві, Дмитрові і Незнанові. Всюди в полуд. і західній часті повіта вимовляють: пять, десеть, щестє, дєлько, месо, місто правильних форм: пять, десять.. В Половім, Дмитрові, Незнанові мовлять жінки: я робив, буду куповав, она молон; — подібних форм неправильних уживають і мушчини пр. тато казали, як будут мав, то дадут, — привівім вам свою дівчину, може буде ся з троха вчив. Крім сего суть декуда слова уживані в значеню незвичайнім пр. в Стриганці звуть полотнянки деґами, кажуть: хвіра, нікторий (декотрий), в Незнанові танки = шувар, в Побужанах мастити = білити, пательня = опалка, в Синькові лєпєх = шувар, в Стрептові дадем = дадут, фальчивий.

Мешканє і загорода. Давнійший спосіб будованя домів мешкальних видіти можна найчастійше в Ператинні, а вже рідше в Побужанах, Волиці бар. і деревляньській, Половім. Плян хати такої представлений на таб. 4 фіг. 1. Тепер ставлять вже хати о догіднійшим розкладі, великих вікнах, з підлогою, анґлійскою кухню і кошином понад стріху виведеним. Нарис того рода хати представляє фіг. 2.

Будинки господарскі ставлять селяни звичайно так, що замикають подвіре з трох сторін, а оподаєки в напрямі сторони отвертої стоїть хата. Одну стодолу відсувати люблять від прочих будинків, а то в цілі обезпечена єї від огню.

¹⁾ Єсть то червона плівка на внутрішній стороні верхньої повіки у рогатої худоби.

Перегляд населеня.

Ч. Округе	Громада	Число		Насел. після бесіди				Після обряду				Разом
		місцевостей	домів	Рускої	Польської	Німецької	інших	гр. кат.	рим. кат.	єванг.	Ізраел.	
1	Адами	5	136	27	1045	—	—	98	906	—	68	1072
2	Банунін	3	105	642	47	—	—	646	—	1	37	689
3	Бербеки	3	46	48	316	—	—	55	303	—	6	364
4	Будки незн.	2	90	19	584	—	—	28	556	1	18	603
5	Буск ¹⁾	7	968	1486	4822	34	—	1586	2398	53	2310	6347
6	Вербляни	5	187	696	466	—	—	748	300	—	114	1162
7	Вирів	2	77	526	18	4	—	517	20	5	6	548
8	Витків нов.	2	269	585	1529	—	—	676	344	13	1081	2114
9	Витків ст.	4	126	610	184	15	—	597	130	23	59	809
10	Волиця бар.	4	104	426	201	—	—	530	59	—	38	627
11	Волиця дер.	3	104	542	62	—	—	523	54	—	27	604
12	Вулька суш.	3	73	146	116	98	—	142	103	100	15	360
13	Ганунін	2	25	10	18	139	—	2	13	137	15	167
14	Горпин	2	19	633	505	75	—	633	509	11	60	1213
15	Грабова	7	169	754	466	—	—	595	562	—	63	1220
16	Гумніска	2	134	669	180	—	—	686	88	—	75	849
17	Гута полон.	2	99	318	351	—	—	317	322	—	30	669
18	Деревляни	2	141	587	133	—	—	593	92	—	35	720
19	Дернів	2	141	796	100	32	—	731	145	20	32	928
20	Дмитрів	2	341	1683	171	17	—	1645	107	17	102	1871
21	Добротвір	10	517	2378	854	—	—	2347	447	5	433	3232
22	Дилів	3	235	1068	402	—	—	1146	261	—	63	1470
23	Желехів мал.	3	98	265	352	—	—	308	260	—	49	617
24	Желехів вел.	3	218	988	440	—	—	943	422	—	63	1428
25	Журатин	2	78	354	125	—	—	284	179	—	16	479
26	Кам'янка стр	3	847	1777	4608	82	—	1775	1534	32	3142	6483
27	Козлів	4	203	916	502	—	—	901	456	1	60	1418
28	Криве	2	214	881	242	8	—	857	154	31	89	1131
29	Кривогулянка	1	24	5	169	9	—	8	85	29	61	183
30	Кудеревці	3	96	365	237	—	—	456	122	—	24	602
31	Куликів	2	96	411	89	—	—	473	6	—	21	500
32	Купче	2	81	392	91	—	—	329	120	—	34	483
33	Лани пім.	1	19	—	132	—	—	17	115	—	—	132
34	Лани поль.	4	108	478	18	—	—	467	170	—	24	661
35	Ланівка	2	69	221	214	—	—	236	161	1	37	435
36	Лянерівка	3	87	179	275	—	—	242	180	—	32	454
37	Ліско	2	80	449	132	—	2	397	120	5	61	583
38	Майдан стар.	6	129	245	632	—	—	322	466	—	89	877
39	Манастирок	3	108	593	46	—	—	561	23	—	55	639
40	Міятин нов.	1	72	—	514	—	—	26	364	—	124	514
41	Міятин ст.	6	159	785	216	1	—	769	202	—	31	1002
42	Мирів	1	26	4	169	—	—	3	2	166	2	173
43	Мукані	2	109	372	192	—	—	401	100	4	58	564
44	Немолів	7	152	722	188	—	—	739	95	8	68	910
45	Нагірці малі	6	131	705	267	—	—	661	244	—	67	972

¹⁾ Перед 30 роками було в Буску населеня: гр. кат. 1640, — р. кат. 2601, — Жидів 1566. — Тепер число гр. кат. зменшило ся о 54 (?), латвишків збільшило ся о 397, а Жидів о 744.

Ч. біжуче	Громада	Число		Насел. після бесіди				Після обряду				Разом
		місцевостий	домів	Рускої	Польської	Німечкої	інших	гр. кат.	рим. кат.	еванг.	Ізраел.	
46	Неслухів	2	99	559	59	—	—	557	61	—	—	618
47	Несганичі	10	248	943	488	50	—	948	317	43	163	1471
48	Незнанів	82	130	1282	192	—	—	1233	161	1	70	1474
49	Нивиці	2	160	1066	99	—	—	1033	62	5	65	1165
50	Новосілки	2	190	1165	87	—	—	1008	172	—	72	1252
51	Обидів	3	87	—	561	—	—	42	488	—	11	551
52	Оглядів	2	229	1185	286	5	—	1228	149	9	100	1476
53	Ордів	3	89	327	85	—	—	356	101	—	55	512
54	Опліцко	5	135	693	197	—	—	684	157	—	39	890
55	Острів	2	91	518	77	—	—	517	60	—	18	595
56	Павлів	3	223	691	515	14	—	686	328	41	65	1220
57	Перагин	3	140	598	139	55	—	603	81	50	57	792
58	Побужани	2	212	1160	76	14	—	1050	117	—	83	1250
59	Підзамче	1	48	29	278	—	—	56	215	—	35	307
60	Полове	3	107	816	5	8	—	555	54	7	13	629
61	Полонична	5	187	993	112	—	—	936	69	4	96	1165
62	Радехів	1	485	1762	2222	33	9	1411	665	61	1889	4026
63	Ракобути	4	121	656	110	—	—	655	97	—	14	766
64	Рипнів	1	211	1081	237	—	—	1072	189	—	55	1318
65	Романівка	4	16	7	32	55	—	8	25	58	3	94
66	Руда	2	194	722	463	—	—	743	406	—	35	1185
67	Русилів	1	41	217	90	—	—	219	74	—	14	307
68	Сабанівка	1	24	2	24	104	—	2	11	104	19	130
69	Сапіжанка	2	56	17	9	388	—	13	14	377	12	416
70	Середилці	4	136	639	152	—	—	648	110	4	29	791
71	Синьків	1	91	406	201	9	—	461	114	9	32	616
72	Сілець беньк.	11	354	1368	928	—	—	1390	811	1	95	2297
73	Соколів	2	76	543	—	—	—	526	4	—	13	543
74	Соколя	4	160	790	369	—	—	817	307	—	36	1159
75	Спає	5	123	515	119	—	—	428	179	—	17	634
76	Станич	4	132	274	167	305	—	274	132	305	35	746
77	Стрептів	2	197	995	207	—	—	995	166	—	41	1202
78	Стоянів	3	473	1728	1162	22	—	1733	585	54	540	2912
79	Стриганка	3	115	553	168	—	—	561	142	—	18	721
80	Сушно	5	328	1148	508	186	—	1158	368	222	94	1842
81	Тадані	4	137	557	350	—	—	589	269	—	49	907
82	Тегевчиці	2	156	703	146	10	—	685	115	15	44	859
83	Убині	2	126	727	57	—	—	727	30	—	27	784
84	Холоїв	9	610	3377	481	92	—	2338	230	104	1278	3450
85	Хренів	2	104	531	118	—	—	546	69	—	34	649
86	Чаниж	4	143	757	236	—	—	756	153	12	72	993
87	Юзефів	1	53	4	3	353	—	6	26	316	12	860
88	Яблонівка	2	108	702	65	—	—	647	96	1	23	767
89	Якимів	2	74	409	7	—	—	398	6	—	12	416
90	Ятовя	1	20	—	139	—	—	10	110	—	19	139
91	Язениця пол.	3	103	—	649	—	—	87	556	—	6	647
92	Язениця руск.	3	97	389	229	—	—	421	244	—	23	688
З того припадає на округ судовий:												
Буск	106	5159	20.847	12.718	49	2	20.572	9.152	79	3.818	33.621	
Камянку	86	4293	15.375	12.218	590	—	15.496	7.835	481	4.395	28.208	
Радехів	107	5607	22.729	10.666	1578	9	21.856	5.232	1917	6.218	35.223	
Разом	299	15.059	58.951	35.602	2217	11	57.924	22.219	2477	14.431	97.051	

РОЗДІЛ VII.

Плоди.

I. Плоди мінеральні.

1. Вапно випалювати можна з крейди, котрої часть північна має подостатком. Однак вапно се непридатне на біленє задля примішки землі і недокису желіза, можна его однак уживати до накидуваня цегол при мурованю. Вапно до біленя спрваджує ся з околиць Львова.

2. Глина гончарска находить ся в кільканайцяти місцях, з неї виробляють гончарі звичайну, неполивану посуду глиняну. Посуда з неї зроблена єсть нетрєвала (по части винні тому і гончарі), а по випалєню стає ясно рудою або темно сірою. Гончарі суть в Камянци, Майдані і оден в Радєхові, но глина гончарска подибує ся ще і в інших місцях, хотяй єї не використовують. За Яблонівкою заложив Казімир гр. Бадені пец до випалюваня смочків дренарских.

2. Торф находить ся майже на всіх мокравинах і сїножатах части середущої і північної. Верства его буває ріжної грубости, перемішана звичайно з піском а часами глиною, но задля браку розслїдів не можна означити ані простору ним вкритого, ані грубости верстви. О використаню сего дару природи в цілях господарских нікому і не снить ся, а так дуже придав би ся він на підстїлку для худоби, бо навозу продукують селяни до тепер за мало.

II. Плоди рослинні.

Повіт камянецький занимає простір 152.131.97 га. (264.364 м. 290 с.). На ріки потоки, стави, дороги і підбудівлі випадає 3.439 га. (5.975 м.) отже на просторонь родючу лишає ся 148.692 га. (258.388 м.) або 97.7% цілої поверхні.

а) Поля занимають 64.148 га. або 42.2%, а найбільше їх єсть в північній і полудневій части повіта. Коло Буска, творить верню почву на полях черноземля глибока і плодови́та і та єсть найврожайнійшою; — на полудневім вивисшеню верхня почва складає ся з глинки званої „лєсс“; — на крейдовім вивисшеню північнім єсть плиткий громш і то тим плитший чим висше взносить ся поверхня; — прочі поля суть всі пісковаті.

Так винявши поля коло Буска і Желехова, суть всі інші лиш мірно плодovitі.

До селян належить 67·2% всієї рілі або 43.103 га (74.956 м). Управляють її селяни ще після стародавних звичаїв і від них відступають лиш нерадо і нечисленно. Що третій рік поле паринує, бо плитко оране і слабо гноєне, не родило-б довше, отже майже трета часть піль селянських лежить все облогом. Управа рілі селянської єсть з винятком кількох сел, поблизько німецьких кольоній положених, недбала. Екстерпатор, валець (коток), ліпшої конструкції плуг, млинок до збіжа, віз на желізних осях, то річи в значнім числі сел або незнані або рідкі. Утрудняє управу також значне число невеличких парцель порозкидуваних по веїх сторонах. Вправді до заведеня господарства шестипольового треба би трохи більше навозу, як єсть тепер, але сей можна би випродуковати, коли-б була добра воля. Селяни тримають 14.164 коний, 30.705 рогатої худоби, 14.675 овец і 21.645 свиний, а коли заміним вівці і свині на еквівалент товару рогатого (в відн. 1 : 10 : 4), то одержим, 51.747 штук, отже на га. припадає троха більше як одна (1·2) штука товару, а єсть се троха за мало. Вправді на обшарах двірских припадає на га. лиш пів штуки великої худоби, отже в двоє менше, однак сї при рациональнійшій обходженю ся з обірником і при стараннійшій управі дістають ліпші збори як селяни, котрі посїдаючи більше худоби повинні мати і ліпше справлені і згноєні поля.

Мимо недбалого справленя і так частого паринованя ріля виживляє селян і ще збуває децо, хотяй дуже а дуже мало, на продаж. На одно сельске газдівство припадає пересічно 5 м. (3 га.) поля¹⁾ і з него прокормлює ся родина; но при интензивнійшій господарці і при паринованю поля що шестий рік, зможе і 3 моріи вижити селянську родину, оден морі лишить ся на паринину, а ще на однім можна буде сіяти пашнисті рослини для худоби²⁾.

Докладне обчисленє продукції рільної єсть трудно, однак опираючи ся на датах урядових і власнім спостереженю пред-

1) Господарств сельских єсть 14.000 а рілі 43.000 га.

2) В Англії і Франції практикує ся так зовиме high-farming с. є. господарство форсовне. Обіймає оно: а) осушенє піль і сіножатий при помочи рурок дрепарских, коштує се 120 ар. на га., — (дальше стр. 36.)

ставляю її нижче в цифрах, хотя тут, застерігаю ся, може бути бесіда лиш о приближеній продукції річній.

№	П л о д и	З а с і в а ю т ь				Засівають загалом морг.	Продукт в морг. в сот. метр.	Загальна продук. в сот. м.	Спогребує ся		Линнає ся до вивозу сот. м.	Вартість до вивозу при віджа в ар.
		селяни		дворя					на засів	на пильні потр.		
		%	морг.	%	морг.							
1	Пшениця	8	5.996	15	5.478	11.474	8	92.792	11.474	48.000 ¹⁾	33.000	180.000
2	Жито	20	14.991	18	6.573	21.564	8	172.512	21.564	130.000	21.000	80.000
3	Ячмінь	10	7.496	10	3.652	11.148	8	89.184	11.148	65.000 ²⁾	22.000	80.000
4	Овес	10	7.496	18	6.573	14.069	4	56.276	21.000	35.200	—	—
5	Гогох, гречка, просо	6	4.497	4	1.461	5.958	7	41.706	5.958	25.000	10.000	60.000
6	Картоплі	18	13.492	11	4.017	17.509	35	612.825	175.090	437.800 ³⁾	—	—
7	Конюшина	1	750	5	1.826	2.576	зем. паша	—	—	—	—	—
8	Паринна	27	20.237	19	6.938	27.175	—	—	—	—	—	—
	Разом . .	100	74.955	100	36.518	111.473	—	977.740	239.303	718.000 ⁴⁾	86.000	400.000

б) Сіножати займають простір 33.758 га. (58.661 м.) с. с. 22·2⁰/₁₀₀ поверхні. Найменше сіножати є в полд. західній стороні повіта, найбільше в середущій. Луки при руслі Буга суть найврожайніші⁵⁾, видають траву буйну, солодку, а косить ся їх два рази. Добрими суть також сіножати над Думним всі прочі бувають раз кошені і родять сіно кисле. Суть вправді в кожній місцевості невеликі пастівники або беріжки кошені два рази і видаючі сіно солодке, но поверхня їх дуже мала, творять они ледви двайцяту часть всіх сіножатий. Принявши простір лук два рази кошених на 18.000 м., а видатність з моря 7 сотн. метр. буде 126.000 сот. сіна; — луки однокосні займають 40.000 м., видатність з моря 4 сот., то родять 160.000 сот; — отже річна продукція сіна виносить річно 286.000 сот. і представляє вартість 439.000 зр., наколи сотнар числити'жем по 1·5 зр.

б) уживане машин пр. січкарень молотілнів, жнивярок, льокомотиль, — в) уживане навозів штучних з цілого світа як: костий, крови, відпадків фабричних, звїринних і ростиных, гінеу, валца, — г) систем стабуляції худоби с. с. кормленя худоби в клітках а не на пасовисках через що одержує ся більше мяса і навозу, — г) штучні сіножати справлювані 12 раз до року навозом плинним, котрий спроваджує ся в під кліток до збірника, а відси при помочи підземних каналів і полученных з ними кишок гутаперхових (коштує 50—120 зр. на га., але райграс збирає ся 8 раз до року), — е) понехане в значній части управи збіжа. — І у нас поплатїйше задля низьких цін збіжа, місто продукувати на продаж збіже, засівати ті поля конюшиною, випасати нею худобу і так продавати худобу замість збіжа. При тім способі господарованя і хосен буде більший і навозу подостатком, а се вельми важна справа, бо доказаною єсть річю, що продукуване збіжа і невпинне вивожене его за границю єсть початком упадку краєвого рільництва.

1) Почавши від сеї рубрики беру цифри заокруглені.

2) Броварі спотребують 15.000 сотн., для людей лишає ся 50.000 ячменю.

3) З сотнара буде 10 літ. горілки, отже щоби випродкувати 2 міліони літ. треба 200.000 сот. картофель; з суми 437.735 сот. лишає ся на поживу для людей 237.735 сот. або на одну особу 2·4 сот., а се воєім не богато, коли погадаєм кілько то картофель з'їдять звїрята домашні, особливо свині.

4) З тої суми припадає на поживу для людей 253.000 сот. збіжа і 237.735 сот. картофель, а на 2·5 сот. збіжа і 2·45 сот. картофель.

5) Клясифікація урядова призначила їх до кляси першої (найліпшої), пастівники і беріжки двокосні приділено до кляси другої, третої або четвертої.

Сіножати лишені суть всякої управи, так що навіть кушник не хоче ся нікому розметати; о вигромадженю моху, гноєню, відировадженю води або о підсіванку травою ліншою і видатнійшою і бесіди вже нема, а без тих заходів не поліишить ся ніколи збір сіна. Правда що непронускаюча води спідня почва причиняє ся до їх забатнення, по все таки при запобігливости, праці і невеликім накладі можна-б збір сіна в двоє прибільшити.

в) Города займають всего 1·2⁰/₀ поверхні, отже дуже малу просторонь. З ярини садять по городах найбільше капусти, а де земля відповідна цибулю, часник, бураки, мак, дині, моркву і петрушку. Садів єсть дуже мало (всього около 0·2⁰/₀) а причиною занедбаня садів єсть в части недбальство, а в части загальне нешанованє чужої власности, — неоден каже: „нащо маю садити деревину, таж мені овоч ще несьпілий з гадузями обнесуть“¹⁾.

г) Пасовиск єсть 5·2⁰/₀ або 13.858 м. а всі они приділені до клас найвисших с. є. суть дуже лихі; звичайно суть то торфисті мокравини. Лиш мала часть пасовиск належить до обшарів двірєких, проча значно більша часть єсть вєспільною власностию громадян.

ґ) Ліси. Повіт камянецький належить до найбільше вкритих лісом повітів Галичини, бо лиш девять повітів мають більший обшар ліса, а тими суть: Долина, Надвірна, Коссів, Ліско, Стрий, Броди, Живец, Турка і Дрогобич. Давнійше коли-сь вкривав ліс всю поверхню суху, були отже тут тільки ліси і мочари. І тепер вкриває ще ліс значну часть, бо 26·9⁰/₀ (40.880 га. або 71.053 м.) поверхні, особливо замітною єсть лісна смуга простираюча ся в напрямі полуд. вєхіднім, а границі єї з полудня повести можна через Камянку, Желєхів, Волицю деревл., Яблонівку, Вєрбляни і Гумніска, — північну через Павлів, Нєстаничі, Холоїв, Дмитрів, Оглядів і Оплицко. На тій просторони виступає ліс в збитій масі, а поля громад Соколї, Подоничної, Незнанова, Грабової, Адамів видають ся малими прогалинами. На полудне від Желєхова і Милятина ростуть самі листні ліси, бо земля тут глиняста; всюди инше подібують ся ліси мішані с. є. листні і шпилькові, хотяй

¹⁾ В повіті єсть також 30 хмелярень, суть они власностию обшарів двірєких, а вартість продукції річної можна в приближеню прийняти на 50—80.000 зр.

последні значно переважають. На одного мешканця припадає $\frac{3}{4}$ морга ліса. Річний приріст на мортові єсть 2 м^3 (на га. 3.4 м^3), отже на 71.053 мор. річний приріст рівнає ся 193.888 м^3 і представляє вартість 200.000 зр. а поділивши се, випаде на морі 30 кр. приходу бруто. Після рода дерев єсть ліса:

лиственного . .	22.737 мор.	13.084 га.	. . .	32%
шипилькового . .	46.895 ”	26.986 ”	. . .	66%
низькопневого . .	1.421 ”	818 ”	. . .	2%
разом . .	71.053 мор.	30.888 га.	. . .	100%

Найлініше тут росте а при тім дуже добре має дерево сосна. Стріла єї доходить декуда до 25 м., пень має простий, слій густий і рівномірно уложений, а дровина буває червонявої краски. Дерево по части спотребовує ся на місци а по части вивозить ся, особливо богато іде соснових дощок з Камянки до Львова. Соснові ліси бувають найчастійше чисті, не росте між ними жадна инша деревина, а лиш там де ірунт підмоклий виступають в суміш також дерева листні. Найбільше чистих соснових лісів находить ся в части середущій, а виступають они то більшими то меншими заступами поміж лісом листним або мішаним. З соснових скалок виробляють на Мазярни вав. терцентину.

Чисті дуброви видів я тільки коло Київ і межі Соколею а Грабовою, в инших місцях ростуть дуби поміж иншою деревиною, а що дуб поволи росте і трудно єго доховати ся поміж иншою деревиною, то став ся він в порівнаню з иншим деревом дуже дорогим. Купці і майстри¹⁾ хвалять якість тутейшої дубини і кажуть, що тільки хорвацкі і славонські дуби перевисшають наш материял ліпшою якістю дровини, а на стерна корабельні се найліпший материял, в котрий дуже радо заосмотрує ся Англія, бо дубина инших країв має дуже скоро нищити ся в морській воді. Кору дубову закуповують гарбарі з сусідних повітів. З лісів камянецкого повіта не сплавляє ся тепер майже нічого до Іданьска, спотребовує дерево: фабрика паркетів, желізниці на пороги і троха іде до Прус на клепки.

Вільшина росте по мокровинах, а що дерево єсть добре на топливо і на декотрі виробы, тому заступає она в многих разях дубину.

¹⁾ Управитель фабрики паркетів в Камянци.

Грабина любить ґрунт глинястий і для того в полуд. західній часті суть ліси майже чисто грабові, в інших сторонах подибує ся граба також, но не в збитій масі. Для селян пригожа грабина на всякі знаряди, но поза границі повіта вивозить грабину і вільшину тільки в стосах яко цінний матерьял на топливо.

Від Лінебургского степу (Lüneburger Heide на полд. від вливу Лаби) через Пруси, північну Галичину аж до Чорного моря тягне ся смуга 3—8 миль за широка, на котрій ростуть дуже хорошо берези. Смуга та переходить як раз серединою повіта камянецкого і тому то по лісах єсть досить хорошої березини. Найбільше бачив я її коло Гумніск, хотяй і де инше не брак сеї деревини. Дає она добрий матерьял, особливо для стельмаха пригожий.

Дуже добре росте осичина, котра засіває ся сама по зрубках і треба її часто вирубовати, щоб не глушила деревини поплатнійшої. На топливо она плоха, а на матерьял також не пошуквана. Уживає ся її найчастійше на ворини (жерде) і на дилі до будинків господарских.

Берест і ясень се досить рідко подибувані дерева. Найбільше берестини видів я межі Побужанами а Грабовою, ясені ростуть часто при хатах. Найрідшим деревом єсть клен. Оба перші роди дерев дають матерьял на хореший снаряд домашний.

На сіножатах ростуть всякого рода верболози. Декотрі з них пускають памолоди довгі і стрункі, з них виплітають півкошки (полукішки) на вози і кошки до домашнього ужитку. Р. 1889 заложив Каз. ґр. Бадені невелику плянтацию лози кошикарскої на Адамах. Управляють там слідуючі гатунки: *Salix viminalis*, *S. purpurea*, *S. amygdalina*, *S. rubra*.

До скарбу бузецького, камянецкого і радехівського належить разом 60%⁰ всего ліса, а їх властители дбають про них і утримують в взірцевім ладі. Добре утримувані суть також ліси козлівські, — о прочих лісах не можна би сего сказати. Ліси згаданих чотирох скарбів поділені на секції мають повизначу-

1) Домородна та наша лозина не дасть ся завстидати під взглядом тревалости і гнучкости гатункам штучно плеканим, а можна се видіти на виробках з лозини лущеної або і з корою. Кошки при збираню картофлів уживані бувають часто нетревалі, позаяк роблять їх з лозини стиганної в липни або серпни, коли ще прутє не добре здервіло.

Обшар громади Катастральних¹⁾.

№	Громада катас.	Поля	Сінож.	Городи	Насов.	Ліси	Озера, стави і мочари	Неужит.	Разом		Чистий дохід
									мр.	саж.	
1	Адами	647	617	14	76	1808	—	75	3240	595	2966 54
2	Бануні	1051	200	29	4	80	—	25	1393	80	5453 75
3	Бербеки	461	333	33	61	990	28	48	1958	65	2023 46
4	Будки незн.	505	470	25	115	1539	—	47	2704	690	2076 2
5	Буск	4659	513	249	167	3	—	283	5877	450	24273 99
6	Вербляни	1236	1772	71	335	939	—	152	4508	923	6262 12
7	Вирів	933	162	17	12	—	1	36	1163	1490	4810 85
8	Витків нов.	519	555	56	35	1504	—	48	2719	930	2422 81
9	Витків стар.	1009	471	41	238	—	19	43	1823	1515	3801 39
10	Волиця бар.	912	596	20	79	357	—	35	2001	770	2441 80
11	Волиця дер.	662	373	5	70	1257	6	80	2455	1580	2855 21
12	Вулька сущ.	920	37	5	1	—	—	17	983	235	1493 29
13	Грабова	785	1086	30	94	2455	—	58	4508	1441	4769 26
14	Горлин	1395	618	54	21	434	4	41	2571	717	8121 92
15	Гумніска	642	1863	29	532	1553	—	72	4693	1340	8568 42
16	Гута колон.	280	568	13	74	1132	49	18	2136	1238	1105 12
17	Деревляни	1252	266	11	91	183	8	56	1870	237	3558 66
18	Дернів	1999	535	56	100	458	—	64	3214	1596	7728 76
19	Дмитрів	2552	1423	54	170	932	—	73	5207	809	10556 27
20	Добровір	2172	2187	78	530	1622	64	198	6853	874	11960 25

¹⁾ При поодиноких культурах сажні опускаю.

21	Ділилів	2400	555	46	123	103	—	70	3390	820	1249987
22	Желохів мал.	807	226	29	25	442	9	45	1586	615	441740
23	Желохів вел.	1494	465	71	25	501	18	60	2637	1525	862166
24	Журагин	654	98	20	25	321	—	42	1163	526	399633
25	Каянка стр.	2793	181	107	333	10	—	235	3662	80	973140
26	Коалів	1573	285	76	113	1012	—	72	3133	00	888598
27	Кряве	2092	231	27	214	586	—	56	3209	410	554488
28	Кудеревці	707	168	23	53	124	43	36	1159	535	258967
29	Куликів	1130	475	36	81	378	—	33	2136	1390	205193
30	Кучке	827	193	17	133	368	2	57	1600	705	522708
31	Лянерівка	532	6	3	14	—	—	31	590	359	70876
32	Ліско	910	141	52	8	80	—	31	1223	1550	474408
33	Лодина нова	461	333	17	54	255	—	23	1145	650	174333
34	Мазаря вавр.	135	259	1	7	1875	269	35	2584	1111	109617
35	Мирів	377	7	2	—	—	—	13	401	190	107324
36	Міятин нов.істар.	1334	252	75	58	238	—	61	2020	1010	747058
37	Мукачі	547	712	29	283	—	—	22	1596	440	209338
38	Нагірці малі	731	114	18	3	210	4	29	1112	556	326573
39	Немолів	2131	1000	66	24	1254	—	67	4545	1550	509725
40	Неслухів	981	123	41	23	77	—	25	1273	640	484457
41	Нестанічі	1495	1933	60	276	3163	—	76	7007	192	957812
42	Незнанів	898	2627	25	229	4734	107	159	8781	1333	684415
43	Нивці	2006	1972	78	314	5201	—	165	9738	1305	1002756
44	Новосілки	1409	6:2	58	16	569	—	71	2748	1150	823458
45	Обидів ¹⁾	1620	1332	32	453	583	—	154	4176	466	923087
46	Оглядів ²⁾	2587	1236	87	813	1886	156	120	6889	1185	1033395
47	Орлів	995	208	10	86	15	4	17	1337	810	448994
48	Оплицо	984	1146	24	222	855	—	45	3279	1469	508097

¹⁾ Обидів містять: Обидів, Лани, Лапайку і Ягоню. — ²⁾ Оглядів в Манастарком і Майданом нови; —

№	Громада катас.	Поля	Сінож.	Городи	Пасов.	Ліси	Овєра, стави і мочари	Неужит.	Разєм.		Чистий дохід
									мор.	саяк.	
М О Р І В											
ар.	кр.										
49	Острів	1160	321	36	86	341	—	62	2008	864	603181
50	Павлів	2480	594	46	203	1119	7	73	4526	23	776039
51	Ператин	2109	839	43	423	671	—	56	4144	1045	502200
52	Побужани	1388	624	63	259	1345	9	65	3756	1410	872426
53	Полове	1573	118	36	159	36	4	47	1976	832	412700
54	Полонична	1170	1877	57	387	2294	—	39	5826	667	426327
55	Радеків	4062	224	110	647	854	—	141	6039	880	887640
56	Ракобути	751	163	21	26	—	—	44	1007	835	247464
57	Ріпнів	1930	261	72	18	466	—	59	2808	1220	1034718
58	Руда	727	806	37	228	1237	8	142	3188	1015	506058
59	Середпідці	1366	548	26	287	237	—	43	2510	650	414549
60	Синьків	1173	736	27	415	213	—	45	2612	785	279586
61	Сілець беньк.	2241	2127	63	243	2188	—	238	7107	1550	1213701
62	Соколів	591	110	16	38	—	—	17	774	1405	357070
63	Соколя	876	1424	28	207	4176	143	274	7131	1564	607953
64	Слас	809	473	5	142	826	1	82	2340	1290	296743
65	Станин	2647	336	27	255	319	—	64	3650	943	720217
66	Стрептів	1275	537	34	8	702	—	30	2590	1385	564235
67	Стоянів	5381	1761	86	21	2084	5	126	9468	1185	1733624
68	Стриганка	336	807	27	100	2323	8	164	3769	900	286691
69	Сушно	5318	255	51	632	300	12	88	6659	875	1393391
70	Талані	1092	738	27	42	1428	11	103	3444	15	448938
71	Тетевичі	2274	1251	7	117	167	1	44	3864	1530	502612

72	Убині	1027	1104	43	67	125	—	34	2402	999	826281
73	Холоїв	2857	2161	117	589	1409	37	154	7326	1036	1295052
74	Хренів	1029	349	22	107	114	—	31	1655	562	465472
75	Чанж	1254	2394	29	157	2059	15	62	5972	236	601779
76	Юзефів	749	—	16	3	108	—	16	895	900	155039
77	Яблонівка	1149	1207	14	550	1275	96	55	4349	1347	655206
78	Якимів	584	118	14	4	4	—	17	743	330	322839
79	Язениця п. і р.	1281	688	31	801	913	—	82	4798	1348	442848
	Разом . .	111,473 м	58,661 м	3,340	13,858	71,053	427 ¹⁾	5,548	264,364	290	491,073 27
		1326 с	1493 с	652 с	1532 с	101 с	1539 с	57 с	—	—	—
	с. 6. гектарів	64,148 ₁₁	33,758 ₅₆	1,922 ₂₅	7,975 ₂₇	40,888 ₁₆	246 ₂₅	3,192 ₇₇	152,131 ₉₇	—	—
	або в процентах	42.2	22.2	1.2	5.2	26.9	0.2	2.1	100%	—	—
	З того припадає:										
	На окр. } моргів	35.037	22.862	1.338	4.208	33.558	773	2.288	100.067	125	—
	Бузецький } в проц.	36.02	22.85	1.34	4.21	33.53	0.77	2.28	100%	—	—
	Округ } моргів	24.602	12.831	758	3.264	14.329	141	1.826	57.753	44	—
	Камінец. } в проц.	42.66	22.08	1.31	5.67	24.86	0.23	3.19	100%	—	—
	Ор. } моргів	52.251	20.839	1.200	6.602	23.660	248	1.741	106.544	121	—
	Радехів. } в проц.	49.05	19.56	1.12	6.19	22.21	0.24	1.63	100%	—	—

¹⁾ Поверхня озер і ставів разом з повер. неужитків сеї табелі єсть рівна поверхни тих самих родів землі з обох слідуючих табель, — хотій в подинюких тих колюмнах суми (не в моєї внии) не годять ся. —

Власність обшарів двірських.

№	Місцевість	М о р і в							Разом		Податок грун.	
		Поля	Сіножат.	Городи	Пасовис.	Ліси	Стави і мочарн	Неужит.	м.	с.	ар.	кр.
1	Адами	311	110	1	30	1746	—	2	2202	1361	289	84
2	Банунін	314	80	8	—	23	—	—	428	488	373	—
3	Береки	354	206	29	31	976	37	35	1670	793	351	73
4	Будки нез.	156	148	13	36	1502	—	20	1878	1262	248	53
5	Буск	452	171	69	10	—	—	8	712	472	991	72
6	Вероляни	456	530	15	68	895	—	4	1970	384	435	23
7	Вирів	406	41	7	1	—	2	11	471	90	400	—
8	Витків нов.	163	137	13	1	1411	1	10	1739	1102	184	88
9	Витків ст.	377	173	5	63	—	19	11	651	688	296	52
10	Волиця бар.	333	140	9	88	509	—	6	1088	681	252	48
11	Волиця дер.	357	59	1	9	1188	6	1	1624	257	303	97
12	Вульська суш.	153	41	—	1	—	—	—	199	728	97	92
13	Грабова	—	616	7	—	2389	—	38	3050	—	408	58
14	Горин	369	114	5	1	333	—	3	829	454	694	67
15	Гуницька	37	466	2	1	1281	—	—	1788	1581	370	07
16	Гута полон.	1	—	—	5	787	243	311	1350	207	120	50
17	Деревляни	526	79	3	42	145	8	5	812	562	305	71
18	Дернів	419	128	6	—	412	—	4	971	810	358	75
19	Дмитрів	1312	485	5	20	670	—	5	2501	1241	1033	08
20	Добротвір	32	85	1	445	2058	2	1	2627	956	445	84

21	Дудилів	800	154	8	85	258	2	4	1317	956	986	96
22	Желехів мал.	479	102	7	38	422	7	7	1067	228	641	96
23	Желехів вел.	456	123	17	19	486	18	10	1132	600	480	02
24	Журатин	317	50	14	1	303	—	3	681	956	428	86
25	Кам'янка стр.	500	59	25	4	10	—	4	604	473	476	56
26	Козлів	507	170	22	63	971	—	38	1773	593	842	11
27	Криве	601	6	18	15	386	—	8	1036	789	293	07
28	Кудеревці	302	34	5	1	100	41	2	487	1397	156	38
29	Куликів	434	24	—	—	381	—	—	791	818	88	40
30	Купче	439	147	—	85	368	2	18	1064	916	688	75
31	Лянерівка	230	—	1	2	—	—	1	235	1136	55	05
32	Ліско	518	60	19	2	80	—	7	689	183	618	96
33	Млятин н. і с.	489	171	34	8	204	—	8	917	790	669	83
34	Мукачі	180	228	8	—	—	—	2	418	490	136	22
35	Нежолів	1437	103	14	—	—	—	8	2729	790	557	94
36	Нагірці малі	430	82	10	62	159	—	3	748	1407	290	34
37	Неслухів	488	64	10	19	26	—	6	615	358	610	—
38	Нестаничі	205	222	4	26	463	19	12	955	1291	681	74
39	Незнанів	259	1020	3	2	4659	107	103	6155	104	677	69
40	Новосілки	352	144	3	1	418	—	6	927	1073	563	65
41	Нивиці	1050	676	48	18	3178	2	19	4991	1254	989	10
42	Обидів	22	190	—	6	802	3	1	107	49	260	74
43	Огядів	1104	320	36	101	1405	78	10	3069	1052	1353	76
44	Орлів	347	87	5	9	11	4	1	466	665	370	17
45	Опліско	446	264	1	55	572	—	5	1346	1207	382	33
46	Острів з Русил.	654	72	14	31	230	—	6	1009	1454	708	38
47	Павлів	1301	157	30	70	779	7	13	2359	1523	629	18

№ п. в. д.	Місцевість	Поля	Сіножат.	Городи	Пасовис.	Луси	Неукит.		Разом		Податок грун.	
							Стани і мочари	Неукит.	м.	с.	гр.	гр.
М О Р Г І В												
48	Цератин	821	408	15	5	652	—	4	1908	1475	384	83
49	Побужани	372	226	18	77	1345	9	2	2052	1480	673	08
50	Полове	548	81	19	5	10	5	7	677	1292	243	17
51	Полонична	481	222	14	8	2275	—	13	3017	240	370	60
52	Радеків	1068	86	37	315	824	7	49	2388	970	638	07
53	Ракобути	7	1	—	—	—	—	—	8	1201	9	99
54	Ріпнів	718	64	9	23	672	—	5	1494	98	933	90
55	Руда	10	21	—	246	1206	—	1	1486	419	290	41
56	Середпільці	541	255	13	53	234	5	6	1111	261	368	37
57	Сняків	673	216	16	140	184	—	17	1248	1429	275	37
58	Слець бень.	344	550	8	280	2728	8	4	3925	639	710	18
59	Соколів	107	8	2	—	—	—	1	118	1378	119	72
60	Соколя	403	722	2	42	4114	146	208	5640	1037	753	02
61	Снас	477	163	1	65	711	46	6	1473	770	425	99
62	Станин з Ган.	738	121	16	13	241	—	9	1141	194	327	90
63	Стрептів	370	71	5	12	828	—	3	1291	1259	412	84
64	Стоянів	1873	202	20	33	1850	—	19	4000	285	1094	59
65	Стриганка	20	141	14	5	2300	1	94	2578	2	327	41
66	Сушич	1201	146	12	22	1029	6	9.	2428	90	1268	29
67	Талані	612	240	7	13	1432	12	7	2327	40	871	33

68	Телевизі	818	296	3	—	132	1	4	1256	929	428	84
69	Убли	295	551	6	—	84	—	3	941	1162	716	90
70	Холодів	739	409	24	114	1305	38	5	2636	171	577	28
71	Хрепів	198	51	—	—	31	—	2	283	641	230	10
72	Чаниж	670	1264	14	1	2006	15	8	3982	224	642	96
73	Юзефів	68	—	9	3	198	—	—	190	978	24	69
74	Яблонівка	475	210	—	320	1215	96	9	2327	1274	611	73
75	Якшів	139	37	1	—	4	—	1	184	408	157	13
76	Ясениця п. і р.	518	240	1	66	1271	—	30	2130	478	412	91
Разом		36.320 м.	15.572 м.	865	3.474	62.933	1.025	1.349	121.441	1.493	37.797	77
		с. 1521	с. 1332	с. 527	169	452	1476	806				
Лодина і Мазяр.												
вав. разом . . .		296	296	3	27	2.000	134	28	2.784	—	—	—
Разом		36.516 м.	15.868	868	3.501	64.933	1.159	1.377	124.225	1.493	—	—
		с. 1321	1332	537	169	452	1476	806				
або в процен.		29.4	12.8	0.7	2.8	52.3	0.9	1.1	100.0	—	—	—

В л а с н і с т ь с е л я н .

№ діляч.	Місцевість	М о р і в										Разом		Податок ґрунтовий		На 1 особу припад моря
		Площ.	Сінок.	Пором.	Пасов.	Ліси.	Стави і мочари.	Неужит.	мор.	саж.	ар.	кр.				
1	Адами	336	507	13	46	62	—	73	1037	834	389	75	1.1			
2	Банувін	733	120	27	4	56	—	24	964	1192	788	58	1.6			
3	Бербеки	107	127	4	30	14	—	14	287	872	108	56	0.8			
4	Будки незн.	349	322	12	79	37	—	26	825	1028	224	62	1.4			
5	Буск	4207	342	183	157	3	—	272	5164	1578	4414	22	0.8			
6	Вербляни	780	1242	56	267	44	—	148	2538	539	1011	62	2.3			
7	Вирів	527	121	10	11	—	—	23	692	1400	743	40	1.4			
8	Витків нов.	356	418	43	33	92	—	37	979	1428	353	18	0.5			
9	Витків стар.	632	298	35	175	—	—	31	1172	827	532	97	1.4			
10	Волиця бар.	579	216	11	52	13	—	28	831	89	292	95	1.5			
11	Волиця дер.	305	314	4	60	69	—	73	913	1323	353	74	1.3			
12	Вульська сущ.	766	—	5	—	—	—	16	783	1107	181	70	2.1			
13	Грабова	785	470	23	94	64	—	20	1458	1441	636	85	1.2			
14	Горлин	1026	504	48	20	100	—	39	1742	263	1156	16	1.4			
15	Гуляйска	605	1397	27	530	272	—	72	2904	1359	1374	28	3.6			
16	Гута полон.	279	383	13	64	30	—	17	786	1031	130	14	1.2			
17	Деревляни	726	186	8	49	38	—	49	1057	1275	504	63	1.5			
18	Дернів	1580	407	49	100	46	—	60	2243	786	1477	97	1.7			
19	Дмитрів	1240	948	49	149	251	—	67	2705	1168	1317	93	1.6			

20	Добровір	2140	1235	77	522	91	62	95	4225	1518	2277	96	1·4
21	Дідів	1600	400	37	35	—	—	—	2072	1464	1735	27	1·4
22	Желехів мал.	328	107	22	12	20	1	28	519	387	663	85	0·9
23	Желехів вел.	1038	341	54	14	5	—	50	1505	925	1568	02	1·1
24	Журалин	337	48	16	25	16	—	38	481	1170	473	88	1·1
25	Кам'янка стр.	2293	122	82	303	10	—	246	3057	1207	1739	57	0·4
26	Ковлів	1066	115	54	46	44	—	34	1359	1007	1142	69	1·2
27	Криве	1490	225	9	199	200	—	48	2172	1221	764	78	2·1
28	Кудеревці	405	134	18	51	24	2	34	671	738	414	66	1·2
29	Куликів	695	450	36	91	49	—	23	1345	572	350	63	2·8
30	Купче	387	46	15	47	—	—	39	535	1389	460	36	1·2
31	Лянерівка	302	6	2	12	—	—	30	354	823	100	40	0·8
32	Ліско	391	80	33	6	—	—	24	534	1367	443	67	1·0
33	Мирів	377	7	2	—	—	—	13	401	190	243	63	2·3
34	Млятин нов. істар.	844	81	41	25	58	—	53	1103	220	987	47	0·8
35	Мукані	367	484	21	283	—	—	20	1177	1550	362	50	2·1
36	Нагірці малі	250	32	8	3	44	—	26	363	749	484	79	0·4
37	Нежолів	694	896	52	24	89	—	59	1816	760	575	20	2·0
38	Неслухів	493	59	30	4	51	—	19	658	282	581	91	1·1
39	Нестаничі	1290	1711	55	250	2700	—	44	6051	501	1519	36	1·7
40	Незнанів	637	1606	22	227	75	—	56	2626	1229	851	83	1·1
41	Нивиці	956	1295	30	295	2023	—	145	4747	51	950	25	2·3
42	Новосілки	1057	478	55	15	150	—	65	1821	77	1277	98	1·5
43	Обидів	1598	1042	32	436	—	—	39	3149	417	1841	16	1·5
44	Оглядів	1483	916	50	711	480	78	100	3820	133	1101	76	1·8
45	Ордів	648	121	5	74	4	12	16	871	145	619	33	1·7
46	Олдіско	537	882	23	167	282	—	40	1933	262	662	65	2·2
47	Острів в Русил.	505	249	22	57	110	—	55	998	1010	632	68	1·2
48	Павлів	1179	447	16	133	318	—	60	2166	340	939	57	2·0

Ч. білжуче	Місцевість	Площ	Сінож.	Торони				Пасов.	Ліси	Стави і мочар.	Нежит.	Разом		Податок ґрунтовий		На 1 особу приклад морі.
				м	р	г	і					в	мор.	саж.	ар.	
49	Ператин	1287	430	28	418	19	—	—	50	2235	1170	724	40	2.8		
50	Побужани	1015	398	45	180	—	—	—	63	1703	1530	1323	63	1.4		
51	Полове	1025	36	17	153	26	4	—	40	2808	1140	670	66	2.1		
52	Половична	689	1655	42	378	19	—	—	26	2809	407	571	15	2.8		
53	Радехів	2993	138	72	338	30	—	—	27	3650	1510	1338	31	1.0		
54	Ракобути	744	163	20	26	—	—	—	43	998	1234	529	27	1.3		
55	Ріпнів	1012	197	62	14	—	5	—	84	1314	1122	1307	99	1.0		
56	Руда	717	673	36	227	30	—	—	18	1702	596	861	39	1.4		
57	Середпільці	825	292	13	232	3	—	—	32	1399	389	552	92	1.8		
58	Синьків	499	520	11	275	28	—	—	28	1363	956	338	07	2.2		
59	Сілець беньк.	1796	1077	19	183	102	—	—	104	3182	911	2053	33	1.5		
60	Соколів	483	102	14	38	—	—	—	16	656	27	729	08	1.3		
61	Соколя	473	702	25	164	63	—	—	63	1491	527	609	02	1.4		
62	Спас	331	310	4	78	67	—	—	76	867	520	247	42	1.3		
63	Станин	1908	215	10	142	77	—	—	56	2509	749	985	71	2.7		
64	Стретнів	905	295	29	2	43	—	—	25	1299	126	871	82	1.2		
65	Стоянів	3508	1559	65	19	233	5	—	76	5468	900	2413	90	1.8		
66	Струганка	316	666	12	94	27	5	—	70	1191	898	323	69	1.6		
67	Сушно	3604	109	39	292	102	6	—	78	4231	785	1771	49	2.8		
68	Талані	479	498	20	29	—	—	—	85	1115	1575	1151	14	1.3		
69	Тетевичі	1455	955	4	117	37	—	—	40	268	601	597	66	2.6		
70	Ублині	732	553	36	67	38	—	—	32	1460	1437	1092	01	2.0		

71	Холоїв	2117	1752	98	476	98	—	152	4690	865	2315	15	1-2
72	Хренів	830	298	22	122	69	—	29	1371	1521	836	65	2-2
73	Чанж	584	1130	14	156	52	—	53	1990	12	677	50	2-1
74	Юзефів	680	—	7	—	—	—	16	694	1522	326	03	2-0
75	Яблонівка	673	997	14	230	60	—	45	2022	796	958	23	2-8
76	Якимів	444	80	13	4	—	—	16	558	1522	609	54	1-4
77	Язениця п. і р.	762	448	30	357	18	—	51	1668	870	595	53	1-3
	Разом . .	74.658	42.496	2.457	10.323	5.989	200	3.073	139.192	236	68.843	65	
	Малярня і Лодина ¹⁾												
	разом мали	298	297	15	34	130	135	30	946	161	—	—	—
	Разом . .	74.956	42.793	2.472	10.357	6.119	335	3.103	140.138	397	68.843	65	1-5
	або в процент.	53-5	30-5	1-7	7-4	4-4	0-3	2-2	100-0				

¹⁾ Малярня вавр. і Лодина нова творили давніше гром. катастральні, тепер суть присілками, але в ар-хивум має не зазначено сеї зміни, фігурують ще і доси, яко окр. громади. Щоби о скілько можна докладний подати простір землі управної, діля поодинокі позиції сих двох громад межі двір і громаду по половині, — і так входить остаточної сума простору приналежного обшарам дв. і громадам в пов. камінецькім.

вану чергу до зрубу і суть під наглядом фахових лісничих. Зруби засаджують ся в тих скарбах сейчас по спрятаню стятого дерева в шкільках виплеканою сосниною, дубиною, а декуди смеречиною. Ворогами засадженої на зрубках деревини суть дики, серни, а з насікомців борозняки і шеліняки (*Hyllobius abietis*), но сі два послідні шкідники не виступають ще в такій скількості, щоби робили показнійші шкоди. Засаджена деревина не приймає ся часто задля посухи, бо ліси, особливо соснові, вкривають ґрунт на скрізь пісковий, котрий по відкритю (зрубаню дерев) стає видмою.

Ліси громадскі займають 6.119 мор. с. є. 8·6% всіх лісів і не суть в добрім стані. Причиною сего єсть пасене в них худоби, а при тім малий їх обшар, задля чого не можна визначити черги до зрубу, але стинає ся, коли зайде потреба, поодинокі дерева по цілім лісі.

	Поля	Сінож.	Городи	Пасов.	Лісн	Става і вружнт.	Разом	Податок
								ґрунтов.
м о р г і в								зр.
На меншу по- сіл. припадає	морг. 74.956 в % 67·20%	42.793	2.472	10.357	6.119	3.4·8	140.138	68.843
На більшу по- сілість	морг. 36.516 в % 32·80%	15.868	868	3 501	64.933	2.537	124.225	37.797
Повіт взагалі має	111.473	58.661	3.340	13.858	71.053	5.975	264.364	106.641

Замітка. Податок ґрунтовий поданий після виказів за 1891 рік. — В Галичині цілій має більша посіяність 43%, а менша 57% цілої поверні.

Сплачувані сталі (безпосередні) податки в зр.

За рік	ґрунт.	Домов.	Чиншов.	Доход.	Заробк.	Разом
1888	97.841	24.517	3.223	13.868	8.761	148.210
1890	111.610	24.640	2.649	4.225	8.635	151.759
1893	107.850	24.679	2.996	9.612	7.614	153.751

З загальної суми податків безпосередних 151.759 зр. сплачували в 1890 році громади 66·6%, а двори 33·4%.

Для 5 громад іменно для Дмитрова, Кривого, Желехова великого, Полоничної і Козлова переведено 1884 р. розкласифіковане властителів меншої посілости після категорій о ґрунтовім доході: жаднім, — до 5 зр., — від 5 до 10 зр. — і т. д. і оказало ся, що було властителів в доходом катастральним:

Громада	жадним	до 5 зр.	5—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—80	Разом
	в л а с т и т е л і в								
Дмитрів	11	216	124	135	57	13	4	4	561
Желехів	4	93	23	44	65	17	2	2	250
Козлів	3	117	52	66	42	31	13	18	342
Криве	5	97	57	66	13	3	3	1	245
Полонична	20	17	39	47	55	27	5	16	346
Пересічно	9	132	59	71	47	18	5	8	349
Або в процен.	2·7%	37·8	16·8	20·3	13·5	5·2	1·4	2·3	100%

Принявши, що властителів меншої посілости єсть тільки кілька домів на обшарах громадских с. є. 14.300, випаде, що число властителів в доходом катастральним жадним єсть: 386 властит.

до 5 зр.	. 5.405	власт.	від 30—40 зр.	. 744	вл.
5—10	" . 2.404	"	40—50	" . 200	"
10—20	" . 2.903	"	50—80	" . 329	"
20—30	" . 1.930	"	Разом	. . . 14.300	"

Властителів з доходом жадним і доходом до 5 зр. єсть разом 5.791 або 40⁰/₀, а що мусять они жити виключно з денного заробку, то виходить, що 5.000 родин¹⁾ жадні заробку, з котрого ся виключно утримують. Тому то робітника єсть до сять, а заплата єго низька. Коли двори в часі жнив або вибираня картофель підвисать платню робіткам, то наплив стає так великий, що жнива не тревають довше над 5—6 день, а збір картофель над 6—10 день. Низької платні денної не можна назвати визисканєм, бо де подаж робітника велика, а попит малий, там кождий робітник опускає ціну ad minimum,

¹⁾ В повіті єсть 18.331 родин. Жидів і на обшарах двірских єсть около 5.600 родин, отже селян буде 12.731 родин.

щоби лиш заробок дістати, а діє ся то правильно і на цілім сьвітї, що з збільшенем населеня зменшає ся (по увзглядненю кінцевого а все збільшаючого ся кошту кінче потрібного на прокормлене) правильно і поступенно чистий зиск робітника.

III. Годівля зьвірят домашних.

1. Коні. Край наш доставляє найбільше з всіх країв Далитавії коний для армії, но пов. кам'янецький до сеї почести претенсії мати не може, бо коний тут плеканих не стає на власні потреби, коний на фільварки закуповувати треба по більших ярмарках посторонних. Число коний вносьть (без ріжниць віку) 17.386, а що волів запрягових єсть 3.237, то відчисливши молодіж не здібну до праці лишить ся 8.693 пар запрягових, отже одна пара припадає на 73 га. (13 м.) орного поля. Однак коли порівнаєм в тім взгляді посїлість більшу з господарствами селянськими одержим такі цифри: одна пара оброблює на посїлости більшій пересїчно 18 га (31 мор.), на хлопскім господарстві припадає пара запрягу на кожних 5 га (8 мор.). З сего видно, що рослий і добре живлений кінь двірський робить за 4 коний хлопських, та що селяни держать за багато коний. Число коний зменшило ся в порівнаню з попереднім десятилітєм о 1000 штук, а мимо того має повіг їх такої за багато (що до числа, а не якості), бо належить до околиць в Австро-Угорщині, котрі мають найбільше коний.

Найбільше коний тримають: в Буску 772, Стоянові 760, Нивцях 506, Добротворі 471, Холові 448, Сїлци бен. 429 і Сушні 383. Німці кольовісти і гадди декотрих сел пр. Сушна, Ракобут, Козлова плекають дуже старанно конї, — кольовісти тримають породу рослійшу, рускі селяни звичайну расу домашню, низького росту но витревалу і сильну. Конї селянські, з малими винятками, суть нужденно удержані, а що селянин уважає собі прикрим тягаром їсти коням давати і коло них ходити, тому дочекавши ся двоїтного лошака запрягає его до тяжкої праці, а в літі — після его гадки — коневі їсти давати не треба, бо може ся вапасти на пасовиску. А як сам рідко коли їсть мясо, так коневі лиш часами дає вівса; задля того везучи тягар помагати мусять его тягнути і то щиро, запряючи-сь то з одної то з другої сторони за люшю.

2. Товар. Рогатої худоби єсть 38.518, з числа того на меншу посїлість припадає 30.455 або 79⁰/₁₀₀, на дворі 8.063 або 21⁰/₁₀₀. На один гектар управної поверхні припадає одна

штука рогата вартости 50 зр. Число товару зменшило ся в порівнанню з 1880 р. о 1000 штук, а єсть се признакою лихою, бо через плеканє худоби можна і господарство піднести і користно плоди збувати.

Найбільше худоби рогатої було в Добротворі 1405, Стоянові 1357, Буску 1288, Сілци б. 1156, Хололові 935, Незнанові 904. Як коні так і товар удержує ся лихо. Виняток творять двори і кольтоністи, перші плекають худобу найчастійше швайцарскої породи Швіц або Сімменталь, другі утримують дуже старанно породу краєву. Селяни тримають худобу лиш задля навою, набіду мають так мало, що молока не вистарчає на власні дуже малі потреби, а продукції товару на продаж не хотять присвятити часу; мешканці сторін надбужанських волять продавати сіно як тримати худобу. Годувати теля молоком, горохом, вівсом узнають люди на селі чистим марнотравством, на яке стати тільки панів, бо як кажуть: оно і без того виросте. А коли пригадати і се, що товар той має лихі пасовиска, не буває ніколи чищений, стайні без підлоги, зроблені зі старих опілків світят на сантиметр широкими шпарами, живлений в зині соломою, кислим сіном, а лиш часами видить січку потрушену отрубам, літом лишений зовсім на ласку пасовиска і тільки дійна корова дістає до подою дещо хабазів, з котрих навіть землі сполоскати не хоче ся господини водою, — то признати треба, що при таких обставинах селянська худоба ще дуже добра до молока і не-аби-як витримала на голод і зимно. До піднесеня хову товару удержувало двох властителей більшої посілости (в Нестаничах і Ріпневі) субвенціоновані бугаї, а тепер¹⁾ і селяни утримувати можуть бугаїв, на котрих удержанє дістали би значну підмогою; — але як до много инших так і до сеї справи відносять ся всюди рівнодушно.

3. Вівці. Лиш полуд. західна область повіта пригожа до хову овець, але там власне тримають їх найменше, бо лиш 1520 штук або 10⁰/. В цілім повіті єсть 14.675 штук овець, з чого на округ Радехівський припадає 9.767 овець або 66⁰/. Всі вівці єуть породи домашної з тонкими, голими ногами, довгою шиєю і простим, грубим волосом.

Найбільше овець єсть в Нестаничах 643, Радехові 645, Сушні 851, Ператині 495. Дмитрові 489 і Немолові 464. На обшарах двірських не тримають овець зовсім, за то селяни люблять ховати сі звірята, котрі дають так потрібну вовну і шкіру. Літом нема з вівцею жадного клопоту, їсти давати треба хіба в часі довгих слот. Зимом вдоволяє ся соломою і сіном.

4. Свині. Двори держать свиний дуже мало, за то селяни тримають по дві, три штуки, з них бо (що-сь так як в Ірлян-

¹⁾ По мысли краєвого закона о ліценціонованю і удержуваню громадских бугаїв з дня 20 липня 1892 в. з. кр. Число 51.

диї) і омаста на цілий рік і гріш на податок і інші потреби. Найбільше єсть свиний красвої породи з довгим, острим рилом, високими ногами, каблукватим хребтом і густою, твердою щетиною, хотяй декуда видно вже і поправні раси особливо мішанці йоркшірів. Свиний єсть 21.645 штук, а найбільше в Добротворі 1040, Буску 780, Камляці 758, Сілци беньковім 739. Число свиний зменшило ся в порів. в 1880 р. о 3.700 штук¹).

5. Дріб. Селяни тримають найрадше кури і гуси, качки лиш декуда, а иншої птиці зовсім не тримають. Мимо того, що з птиці домашної єсть при невеликім заході красний гріш, не дуже о ню дбають, кури не мають в зимі теплою захисту, перемерзають і в наслідок того пізно несуть ся.

6. Пчільництво. Уліїв єсть 3.014, отже пчільництвом займає ся не багато людей. Уліїв рамових єсть дуже мало, а в колодках (уліях довбаних) роблене штучних роїв і рациональне обходжене ся з вощиною єсть неможливе.

7. Ловля риб відбуває ся в спосіб противозаконний, бо найбільше вилапує ся риби підчас терла. Особливо на Бузі нящать єї тогди масами, роблять попереки ріки гати з хворосту, при них наставляють сіти і так вилловлюють рибу шукаючу захистного місця до зложеня икри. Примусове віднаймуване права риболовства одному або кільком людям найуспішнішим було би средством на той дикий спосіб рибареня. В притоках Буга виводить ся тільки дрібна риба, в Бузі находять ся штуки показніші і на продаж пригожі, тому то в кождім надбужаньскім селі находить ся кількох рибаків, котрі мають весь потрібний до рибареня снаряд і займають ся рибарством, та тільки лихо, що Жиди купуючи у них зловлену рибу розпокоють всіх. Подибує ся в Бузі: лин, щупак, карась, вугор, сум, багато риби дрібної і раки. Послідні живуть також в притоках Буга досить численно. Снарядами рибарскими суть тут: волок або вата, кімля також клімлею звана, козуля (вудка), вершка, ятір і колиска.

8. Ловецтво. Значні простори лісів зберігають досить зашанованої дичини, бо лови відбувають ся більше для розривки

¹) Принявши що з 21.645 свиней третю часть лишає ся на розплід, третю продає і таку саму часть зуживає на домашну потребу, — то зуживає ся в повіті 7.000 штук, котрі дають найбільше 500.000 кї. солонини, з чого на одного мешканця (по відчисл. Жидів) припадає 6 кї. омасти річно. Цифра се дуже мала, бо дорослий чоловік потребує річно що найменше 20 кї. товщу.

і лиш деколи. Ловецтво під взглядом економічним важне о стілько для громад, що віднаймаючи право польованя на своїх ґрунтах дістають річно 3—20 зр.

РОЗДІЛ VIII.

П р о м и с л.

Повіт не може поведичати ся розвиненим промислом. Фабрику має всего одну, ґоралень 22, броварів 4, ремісників небагато а і ті не знають свого ремесла як слід, промисл домашній що раз більше упадає. Потрібна тут заохота людий інтилігентих, бо селяни скорше виемірують, а не возьмуть ся сами за таку роботу, якої батьки їх не робили.

А. Промисл фабричний. Фабрикою властивою єсть оден тільки млин паровий в Камянці і получена з ним робітня паркетів. Побудований з тревалого материялу, посідає машину о силі 110 коний і машину динамо-електричну, котра витворює електричність до кількадесяти жарових ламп. Фабрика дає занятя 120 робітникам, котрі мають свою робітничу касу хорих.

Млин перемелює збіже продуковане околицею. Збіже віндує ся при помочи елеваторів на стрих, а перемлнковане і очищене спускає ся меже два сталеві карбовані циліндри, котрі обертаючи-сь кришать зерно на крупки. Крупки ті посортовані на відповідних приладах суть підставою муки яка з них вийде, найгрубіші дадуть муку найтемнійшу, найдрібніші найяснійшу. Перепускає ся їх 2—4 рази поміж валці о щораз дрібнішим карбованю і так одержує ся муку. Розходить ся річно єї до 5000 сот. по околи близшій а 20—30.000 сот. відставляє ся до Львова.

При помочи трансмісії переносить ся силу від спільної машини також до тартаку і робітні паркетів. Робітня уладжена дуже добре, все робить ся машиною: гиллює, фугує, стинає, а робітник потребує виготовлені так части взяти на карук і зашрубовати на столі, щоби висхли. Робітня уживає місцевого материялу, а тільки незначну часть спроваджує виключно задля єго природної краски. Вироби розходять ся тільки в краю, в котрім єсть всего 3 фабрики паркетів.

Б. Промисл рільничий. 1. Ґоралень єсть 23, а найгустійше в окр. Редахівскім; всі продукують річно 2,036.639 літрів стостепеневі горілки і оплачують поважну суму 712.864

зр. податку. Суть то самі горалні рілннчі чинні через 5—7 місяців, а головною їх задачою перетворити картофлі, не надаючи ся задля великого тягару до далеких вислок, в продукт більше до висилки пригожий, — а попри тім опасане худоби на зарізь і продукція навозу.

2. Броварів єсть 4, іменно в Буску, Оглядіві, Підзамчу і Радехові; продукують 219.382 степенів сакхарометра¹⁾ і оплачують за се 36.637 зр. податку.

3. Млини водяні числом 50 (межи ними оден амер. в Буску) служать тільки домашній потребі с. в. в них мелють селяни збіже на свій домашний ужиток²⁾).

Продукція горілки і пива.

Ч. білече	Округ судовий	Місцевість	Горілки		Пива	
			100% випрод. літрів	заплат. подат. зр.	випрод. ст. сакхар.	заплат. под. зр.
1	Б у с к	Адами	76.937	26.915	—	—
2		Буск	—	—	62.534	10.443
3		Козлів	50.000	17.500	—	—
4		Побужани	60.000	21.000	—	—
5		Полонична	47.966	16.800	—	—
6		Соколя	57.478	20.117	—	—
7		Чаниж	66.100	23.135	—	—
8	К а м'янка	Підзамче	131.387	45.986	57.010	9.521
9		Тадані	75.743	26.551	—	—
10		Сілець бенък	73.262	25.642	—	—
11	Р а д е х і в	Дмитрів	128.176	43.862	—	—
12		Дубини	123.027	43.060	—	—
13		Витків ст.	107.252	38.538	—	—
14		Карані	88.159	30.856	—	—
15		Кути	84.825	29.689	—	—
16		Криве	188.090	65.831	—	—
17		Оглядів	57.499	20.125	6.036	1.008
18		Павлів	86.099	30.134	—	—
19		Ператин	74.778	26.172	—	—
20		Радехів	—	—	93.802	15.665
21		Собин	112.012	39.204	—	—
22		Синьків	67.597	23.659	—	—
23		Ставин	54.042	18.915	—	—
24		Стоянів	127.800	44.730	—	—
25		Холоів	98.409	34.443	—	—
Р а з о м			2,036.639	712.864	219.382	36,637

¹⁾ Значить се, що варять они разом около 22.000 га. пива річно.

²⁾ При млинах водяних суть часом фолькуші (ступи) до битя сукон. Р. 1892 виставив в Ганунині при мурованій дорозі якийсь Жид непоказний млин паровий.

В. Ремесла.

В звіті бродської комнати торговельної виказано в пов. камянецькім 146 ремісників, — чисельно найповажніше представляють ся: різники 21, шевці 21, кравці 17, ковалі 10, і цегельники 9. Після сего виказу випадало би на 2000 населеня всего трох ремісників, — було-б їх отже дуже мало. Но в дійсности річ має ся трохи відмінно. Виказ увзгляднає лиш таких ремісників, котрі оплачують податок заробковий, а попри них єсть ще багато таких, котрі побіч ремесла займають ся також господарством сільским і не оплачують податку заробкового.

Найбільше єсть шевців (в Виткові новім до 150 христіян, а по инших містах досить Жидів), они заспокоюють домашню потребу селянства і ще вивозять багато роботи на ярмарки до місточок як: Камянки, Радехова, Лопатина, Миялтина, Соколівки, Глинян. За то нема зовсім шевців, котрі би вміли зробити обуве дїпше і краснійше, таке замовляти треба у Львові.

Брак запобігливости, несловність, ненастанна а так погубна стичність з Жидами і бранє матеріялу у лихварів на кредит, то причини убожества а часто навіть крайної нужди не тільки шевців, але всіх тих ремісників, котрі виключно ремеслом займають ся і не мають бодай кусника рилі.

По виробах шевських найбільше розходить ся поза границі повіта посуди боднарської. Боднарі займаючі ся продажною посуду на ярмарках суть в Виткові 25, Тоболові 1, Половім 1, Камянці 1, Турках 1, Сїлци 2, Бербеках 2, Буску 4. Уживають найбільше дерева соснового і дещо дубини, а виробляють: коновки, бочілки, зілницї, цєбрики, балї і скіпці.

По місточках суть Жиди-кравці, котрі шиють одїж кроєм німецьким. По селах кравцями суть христіяни; обшивають они селян і признати треба, що при тревалости відзначає ся їх робота старанним викінченєм і незлим смаком. Кравців по селах буває найбільше два або три.

Про инших ремісників не згадую окремо, бо їх число так мале, що навіть не заспокоюють всіх домашних потреб.

Школи промислові. Щоби виобразувати спосібних боднарів і стельмахів, а таким способом дати спосібність до зарібку, повстала заходами тутейшого видїлу повітового 1884 р. в Камянці стр. краєва школа боднарства і колодїйства, при котрій від 1887 р. істніє також кузня. Школа

зістає під одним фаховим управителем (укінч. технік), котрому до помочи доданий боднар і стельмах. Хлопці побираючі чи науку боднарства чи колодійства заняті в день наукою практичною а вечерами теоритичною, зістають в школі через 2 роки, а біднійші дістають з виділу повітового 4—6 зр. місячно на удержанє. Від часу заложєня скінчило науку і дістало сьвідощтво визволеня 43 учеників. З продажі стельмахских виробів отримує ся в послідних літах по 3.000 зр., за виробн боднарські 200 зр. річно. Удержанє коштує річно до 7.000 зр.

За старанєм і материяльною підмогою Стан. ір. Бадєнього отворено 1 мая 1893 р. краєву школу шевську в Виткові новім, в котрій учить ся тепер дваццять кілька хлопців.

Г. Промисл домашній ¹⁾.

Коли ще не було фабрик і догідних доріг, мусїв витворити ся промисл домашній. Тепер підупадає він, бо фабрики виробляють всі предмети гарно і дешево, не одному вже не хоче ся мучити своїх нескладних пальців над їх роботою, отже купує ся все потрібне в жидівскім крамі. Зникають полотнянки, сєраги, вовняні запаски, димки, вовняні пояси червоні, а розпа-ношують ся дреліхи, зонєси, „шєрєткє“, блюзи, кусі кафтани і вузєнкі ремінці. Цивілізуєм ся, але з верха тільки. — Противники промислу домашнього кажуть, що накопи-б найняти робітника до конопель, прядєня, заплатити ткача і швачку, то сєрочка така коштувала-б дуже дорого і за ті гроші можна-б таку саму готову купити, отже кажуть, що ліпше купувати все готове, а той час обернути на що иншого. Та то і біда, що в нас такі обставини, що того часу нїяк инакше, отже користнійше спотребовати не можем і задля того то промисл домашній а особливо приготовлюване собі самим біля і одежи єсть тут не лиш оправданє, але конєчне. Похопність тутєйшого населєня до одежи фабричного виробу єсть шкідною не зі взглядів естетичних але економічних і буде она шкідною аж до того часу, поки не навчать ся сєлани злишний час в иншій спосіб з більшим для себе пожитком використати.

¹⁾ Про промисл домашній декотрих сєл не маю докладних відомостий, бо многі з Панів товаришів прошені о поданє звістки в сїм напрямі не зводили на моє письмо відповісти.

З різних родів промислу домашнього стрічає ся в повіті тільки ткацтво і плетене кошів.

Найбільше людей займає ся в зиму пору ткацтвом. Варстати ткацкі суть всі старосьвіцкі, но мимо того до звичайних робіт селянських дуже пригожі. Однокою їх недостаткою єсть то, що задля близькості побічнів (стонці межі котрими єсть „поле“) не можуть на них виробляти ширших тканин над оден метр. На них виробляють звичайні полотна вузші або ширші (зависить то від способу снования і тонкості ниток, — найвузше полотно зве ся „десятка“, найтонше і найширше „вісімнайцятка“), сукна портяні і посуконні, килимки на оден бік і на обидва і покожушину (чиновате). За метр полотна звичайного платить ся ткачеви 6—8 кр., найдорозше платять ся вовняні килимки на обидва боки однакові, бо 30 кр. за метр. Найбільше ткачів єсть в Половім, Дмитрові, Ракобутах, Дідилові, Язениці польській, Хреньові, Стрептові, Куликові і на Волици барилловій, — найменше в Побужанах, Волици дер., Острові, Буску і Оплицку.

В полудневій часті коло Буска хотяй сїють дуже багато лену (нераз по пів морґа), то мимо того ткачів єсть там мало, злишне прядиво продають на торгах за пів дармо, а собі лишают тільки на власну потріб. В тій власне часті придала би ся і то дуже ткацка школа промислова і школа виправи лену.

З ткацтвом стоїть в звязи крашене ниток і вовни потрібної до виробу килимів. Секрет крашеня знають декуда баби. Давнійше крашено тільки красками рослинними і так крашена вовна заховувала свою барву десятки літ без жадної зміни, але що при такім крашеню єсть багато труду, то від недавна додають до фарб рослинних анїліни, котру нарід зве „маню“ і нею починають красити вовну, бо роботи при тім небогато, а барви з початку суть дуже яркі і манячі око, отже загально подобають ся. Но хоть манюю крашена вовна виглядає прехорошо, то „облазить“ дуже скоро, по роцї краски так бліднуть, що ледви розрізнити можна пасок синій від зеленого.

В Дмитрові, Волици бар., а найбільше в Стоянові виплітають з лозини полукішки і кошики до збираня картофель. В селах тих вміють декотрі господарі виплітати васаги на брички, візки і сані.

Промисл, що загинув або упадає. Тому вже буде зі сто літ як в Радохові були 4 родини жидівскі, котрі виробляли хорші кидими з крашеної вовни зовсім на такий лад, які виробляють ся тепер в Вікні. Як довго они були, про се

годі було дізнати ся, но десь 90 літ тому була холера, они вимерли, а тепер вже таких майстрів нема¹⁾. По тих майстрах доховало ся кільканайцять диванів по церквах в Волиці бар., Синькові, Виткові, Половім і у двох господарів на Дуброві ад Синьків. Найбільший з них 1·30 м. широкий і 3·60 м. довгий находить ся ще в зовсім добрім стані.

На Мазярни каранській і Черняхівці палили ще до не-давна багато угля, виробляли смолу, терпентину, доготь, але тепер все то устало. Терпентину виробляли ще 1888 р. на Ма-зярни вавр., чи і до сьогодні підприємство се існує, не знаю. Вугляркою ще і до тепер займає ся найбільше людей зі Стриганки.

Жваво брав ся до заведеня ріжних родів промислу Йосиф гр. Мір. Заложив гамерню на Остапківці і в Сілци, казав копати руду мочаристу, палити уголь, виробляти потаж, опраляти і сплавлувати дерево, заложено велику гарбарню в Буску і по-ставлено кілька гут шклянних, но небавом по его смерти все то унало. По цілій сотці літ зачинає ся рух в тім напрямі наново, однак при байдужности селянства не скоро ся збільшає.

РОЗДІЛ ІХ.

К о м у н і к а ц и я .

1. Желізниці. На території повіта єсть всего 1·4 км. шляху желізничого, но суть в краю повіти, котрих не досягає жадна желізна дорога²⁾. Мимо того, що на власній области має повіт всего лиш не-сповна шіктора км. желізниці, однак, понеже шлях сей переходить майже рівнобіжно в віддали 1—3 км. від полудневої границі повіта, користати з него можуть вигідно всі села лежачі вздовж сеї границі. Улекшують зносини з же-лізницею 2 муровані і кілька копаних доїздів.

2. Дороги муровані (бурок)³⁾. В повіті нема мурованої дороги державної, всі існуючі дороги побудовані коштом краю,

¹⁾ На Дубовици (пов. бродский, громада Увин) єсть оден „сервиг-ник“ і має дуже добрий, хоть простої конструкції варстат до 2 метри широкий; — но робота его незамітна нічим.

²⁾ Згадати не завадить, що на 100 км.² в Бел. Британії припадає 12 км., в Бельгії 14 км., в Галичині 3·3 км. желізної дороги.

³⁾ В цілім краю єсть всіляких доріг мурованих (державних, кра-євих, пов. і грон.) 12.832 км. на 100 км.² припадає 16·348 км. дороги битой.

однак майже до кожної з них причинив ся скарб державний значнійшою субвенцією. Мимо того в урядових виказах дві перші уважають ся кравчими, три слідуючі повітовими, а дві послідні громадскими.

Дороги краєві.

а) Дорога зі Львова до Стоянова в короні 8 м. широка, входить до повіта коло Сапіжанки, іде через Камянку, Лани польські, Руду, Холоїв, Радехів до Стоянова. Довжина в повіті 44 км.

Дорогу сю розпочато будувати від Львова 1879 р. а скінчено 1889 р. До Радехова широка в короні 8 м. а на дальшій просторови до Стоянова тільки 7 м. Вся дорога аж під Львів довга 76 км., а викінчена коштом 700.000 зр. Коло Руди єсть деревляний міст на Бузі.

б) Красне-Буск. Єсть то найстарша дорога в повіті. Тягне ся від двірця желізничого в Краснім до Буска. Довга на області пов. камян. 4·5 км., широка 7 м. висаджена по обох сторонах яблонями, котрі однак задля плиткої верхньої (спід крейда) почвы ростуть погано і зовсім не родять. Побудована 1876 р. з каменя.

Повітові дороги.

в) З Задвіря до Діска. Довга 5·5 км. побудована в часі 1881—1882 р. за 16.173 зр.

г) З Буска до Яблонівки. Починає ся при костелі в Буску а доходить до Яблонівки. Довга 6·5 км.

Р. 1893 розпочато продовжати ту дорогу з Яблонівки до Хотова. Переходити она буде через Грабову, Полоничну, коло фільварку Карані, а досягне коло Шайноги дороги Львівско-Стоянівської. Довжина виносити буде около 24 км. Грунт під ту дорогу і потрібний материял деревляний відступив Стан. гр. Бадені даром.

г) з Буска до Ракобут. Довга 6·5 км. — Дороги наведені під г) і і) викінчено межі 1885 а 1890 р., ширина їх 7 м., кошт будови обох разом виносить 82.863 зр.

Громадські дороги.

д) З Красного через Русилів до Балучина вибудована за 12.086 зр., довжина в пов. кам. 2·2 км., широка 7 м.

е) З Буска до Козлова. Довга 3·555 км. широка 6¹/₂ м., вибудована межі 1890 а 1891 р. за 19.452 зр.¹⁾.

Доріг мурованих єсть в повіті 82·8 км., а вчисливши і муруючу ся дорогу з Яблонівки до Холоєва буде 96·8 км. Принявши се друге число більше за підставу обчислення випаде на 100 км² ледви 6·4 км. дороги мурованої, коли в краю припадає на такий сам простір три рази тільки доріг, бо 16·348 км. Особливо часть північна упростіжена під тим взглядом, в сій часті припадає на 100 км² не цілих 4 км. дороги мурованої, коли часть полуднева і середуца мають на такий самій просторони два рази тільки доріг.

3. Дороги конані. Прочі дороги звані гостинцями удержують поодинокі громади при помочи престації дорогової. Полудневі околиці о ґрунті глинястім або чорноземли мають в часі слотнім далеко гірші дороги, як часть північна і середуца о землі пісковатій.

На сїм місци згадую про рух почтовий. Урядів почтових получених зі стациями телеґрафічними єсть 3, іменно: в Радехові, Камянци і Буску, крім того находять ся експедитури почтові в Желехові великім, Грабовій, Добротворі, Холоєві, Виткові новім і Стоянові²⁾. Межі Радеховом а Львовом ходить два рази денно віз почтовий з 4 місцями для руху особового.

Депеш телеґрафічних

	в Буску	Камянци	Радехові	
надіслано . . .	1077	1571	1467	
подано . . .	595	1066	1183	
Разом . . .	1672	2637	2650	Загал. 6959 деп.

Рух листів і посилок наданих або відібраних перевишає чверть міліона. Надано або відобрано в урядах почтових:

	в Буску	Холоєві	Камянци	Радехові	
посилок	6.000	3.900	8.100	7.200	
листів	51.000	36.300	82.300	50.600	Разом 245.000

¹⁾ Р. 1896 має розпочати-сь будова дороги державної (стратегічної) в Буска через Чаниж до Топорона.

²⁾ Р. 1894 отворено уряд почтовий в Синькові, а 1895 р. уряд телеґрафічний в Стоянові і Холоєві.

РОЗДІЛ X.

П р о с ь в і т а

Просьвітні відносини слідити можна з числа анальфabetів, числа і розвитку товариств просьвітних і шкіл пародних.

1. Анальфabetи. Після послідної консекрипції находить ся в краю 73·3⁰/₀ анальфabetів. Повіт камянецький виказує 62⁰/₀ анальфabetів, отже належить до тих повітів, в котрих відносини просьвітні суть ліпші як в цілім краю пересічно. В повіті уміє читати і писати: мужчин 13.815, жінок 9.703, або 23.518 осіб; — тільки читати уміє: муж. 2.697 і 3.120 жінок або 5.817 осіб, ані читати ані писати не вміє: муж. 31.763 і 35.953 жінок, або 67.716 осіб. А що дітий до 6 літ єсть 19.924, то осіб старих лишає ся 77.127, — в тих уміє читати і писати 23.518, тільки читати 5.817 с. є. 29.335 осіб або 38⁰/₀, анальфabetів лишає ся 47.792 осіб або 62⁰/₀.

Найгірші відносини під тим взглядом суть в селах: Лянерівці 99·1⁰/₀, Побужанах 98⁰/₀, Яблонівці 90⁰/₀, Бербеках 89⁰/₀ анальфabetів. Найліпше представляють ся: Банунін 59⁰/₀, Неслухів 51, Лани німецькі 47, Сапіжанка 40, Мирів і Сабанівка 35, Станин 30, Юзефів 26⁰/₀ анальфabetів.

Округи судові виказують уміючих читати: Радехів 11.307, Камянка 9.187, Буск 9.031.

2. Товариства просьвітні. Читальні рускі і кілька рільничі польські суть просьвітними товариствами в повіті, а єсть всіх їх 15. Суть они в слідуєчих місцевостях: в Дмитрові, Незнанові, Павлові, Половім, Острові, Камянци, Рішневі, Стоянові, Холоєві і ще в двох місцевостях суть читальні рускі, — в Адамах, Камянци, Дідилові і Стоянові суть кілька рільничі.

Число читалень не збільшає ся, а існуючі не розвивають ся як слід, позаяк з одної сторони люди інтелігентні маловажать сю справу і не хочуть посвятити свобідної хвилі на просьвітченє народу, а з другої сторони селяньство не видачи користи з тих інституцій не горне ся на зібраня. На духовенстві, учителях і дворах тяжить закид, що в тім напрямі не поступаємо, не кажу вже за иншими краями, але навіть за західною Галичиною. Істория осудить сю байдужність коли-сь по заслужі.

3. Школи народні. Як число уміючих читати і писати і товариства просьвітні суть признакою, по котрій дізнати-сь можна про степенє образования якогось народу в даній хвили, так знов число шкіл народних і обєм науки (дальше стр. 67.)

Перегляд шкіл народн. за рік 1866.

Ч. біжуче	Г р о н а д а	Ходило до школи на науку		Дотація учителя зр.	Ч. біжуче	Г р о м а д а	Ходило на науку		Дотація учителя зр.	
		шоден.	неділь.				шоден.	неділь.		
1	Бабичі	—	—	134	33	Оглядів	—	—	—	
2	Бануїн	42	48	164	34	Орлів	20	—	151	
3	Буск місто ¹⁾	—	—	—	35	Опліцко	18	—	124	
4	Буск довга ст.	65	63	150	36	Острів	50	19	132	
5	Вирів	41	50	240	37	Павлів	44	—	242	
6	Витків	76	12	126	38	Ператин тимч.	—	—	—	
7	Волиця бар.	16	—	139	39	Побужани	52	29	251	
8	Волиця дер.	34	12	80	40	Полове	48	—	169	
9	Горпин	66	44	262	41	Полонична	—	—	268	
10	Грабова	—	—	100	42	Радехів ¹⁾	86	—	—	
11	Гумниска	—	—	88	43	Ракобути	34	14	188	
12	Деревляни	48	11	152	44	Ріпнів	56	20	185	
13	Дернів	90	34	210	45	Руда	56	45	143	
14	Дмитрів	36	—	164	46	Русилів	19	—	94	
15	Добровір	70	30	85	47	Середпілці	27	7	188	
16	Дідилів	56	65	238	48	Синьків	22	—	105	
17	Желехів вел.	39	—	106	49	Сілець бень.	59	25	200	
18	Камянка ¹⁾	—	—	—	50	Соколів	42	24	161	
19	Козлів	30	4	161	51	Соколя	—	—	93	
20	Криве	74	38	162	52	Спас	31	19	105	
21	Кудеревці	40	9	132	53	Станин	62	30	140	
22	Куликів	16	—	130	54	Стрептів	41	15	173	
23	Купче	26	10	170	55	Стоянів	64	20	70	
24	Лани поль.	46	34	189	56	Стриганка	—	—	182	
25	Лодина	21	—	60	57	Сушно	93	35	182	
26	Милятин ст.	48	36	160	58	Талані	53	38	85	
27	Нагірці малі	52	21	192	59	Тетевичі тимч.	—	—	—	
28	Немолів	27	—	102	60	Убніні	34	29	140	
29	Неслухів	34	22	150	61	Холоїв	26	—	157	
30	Незнанів тимч.	—	—	264	62	Хренів	47	15	156	
31	Нестаничі	34	13	92	63	Чаниж	41	11	88	
32	Новосілки	59	—	246	64	Якимів	30	16	126	
Разом							2341	957		

¹⁾ Ті школи підлягали лат. конвисторови, дат о них роздобути я не міг. — Декуда не подано числа дітей, бо в тім році не було там учителя.

в них подаваної єсть мірилом, о скілько дбає ся про образованє покоління слїдуочого.

Ані за князїв руских, ані за королїв польских не думано о просвіченю народу сельского, шкіл народних не було. Чи істнували за польских часів які школи в Кам'янці або Буску о сїм не знайшов я нігде згадки. Внеодовзі по прилученю Галичини до Австрії видано 1805 р. політичний закон шкільний (Politische Schulverfassung), котрого постанови обов'язували до 1873 р. с. в. через 68 літ. Нагляд над школами поручено духовенству і за сей час -- бодай в пов. кам'янецькім -- зділало оно богато. В часї тім повстало 64 шкіл народних і учило ся при кінци того періоду около 2.500 дітей. Від 1873 р. перейшли школи народні під нагляд держави і краю і за той час с. в. за 20 літ прибуло 15 шкіл, два рази тільки учителїв і то фахово виобразованих і призначених виключно до научаня, а число дітей користаючих з науки дійшло р. 1890 до 9.912 с. в. збільшило ся в п'ятеро. Попередна таб. вказує на відносини шкіл нар. з часів консисторских, було се 7 літ перед відданєм шкіл під заряд краю с. в. 1866 р.

Переходячи до відносин тепер істнуючих замітити треба, що тільки кілька повітів в Галичинї має ліпше уладжене шкільництво народне як повіт кам'янецький, а видно се з слїдуочих дат комісії статист. у Відни за 1890 р.

В пов. кам'янецькім єсть всего 6 громад з 1873 мешканцями¹⁾ не маючих школи і неприлучених до жадної школи. Повіт густинський, надвірнянський, снігінський і тарнопільський не мають і такого числа громад без шкіл, ві всіх инших повітах єсть таких громад далеко більше.

На 100 км² припадає тут 5·3 шкіл публичних; в 22 повітах суть школи густійше, але суть то повіти і о густійшим населеню.

Число шкіл в порівнаню з числом населеня єсть відповідне, — на одну школу припадає 1.198 мешканців. Мєнше мешканців на одну школу припадає в пов. живецкім, сокальскім, бобрецкім і львівскім зам., се значить, що тільки ті 4 повіти суть ліпше заосмотрені в школи.

На 100 дітей обов'язаних ходило до школи 72·7‰; — в краю єсть 11 повітів о ліпшій фреквенції²⁾.

¹⁾ В громадах тих дуже трудно завести школу, бо числять они пересїчно по 300 мешк., отже і сила їх податкова єсть за мала, щоби без перетяженя можна завести і удержати школу.

²⁾ Повітами тими суть: сокальський, львівський зам., жидачівський, велицький, саноцький, перемиский, новоторський, мисленицький, хшанівський,

Ч. бж.	Місцевість	Бесіда вигляд.	На наук. щод.		Ходять на н. допов.	Ч. бж.	Місцевість	Бесіда вигляд.	На наук. щод.		Ходять на н. допов.
			обовяз.	ходять					обовяз.	ходять	
1	Камянка 5 кл.	п.	1035	805	55	43	Неслухів 1 кл.	р.	103	103	40
2	Буск 4 "	п.	736	540	83	44	Нестаничі 1 "	р.	140	110	22
3	Радехів 4 "	п.	550	487	60	45	Незнанів 1 "	р.	180	117	23
4	Стоянів 2 "	р.	437	327	75	46	Нивиці 1 "	р.	158	144	50
5	Добротвір 2 "	п.	540	332	49	47	Новосілки 1 "	р.	186	162	38
6	Вятків нов. 2 "	п.	305	201	53	48	Обидів 1 "	п.	87	87	17
7	Сілець бен. 2 "	п.	353	250	35	49	Оглядів 1 "	р.	208	174	34
8	Желехів 2 "	п.	398	294	93	50	Ордів 1 "	р.	67	67	21
9	Адами 1 "	п.	79	68	16	51	Оплицко 1 "	р.	122	118	30
10	Банунів 1 "	р.	105	92	17	52	Острів 1 "	р.	86	77	31
11	Бербеки 1 "	п.	—	—	—	53	Павлів 1 "	р.	201	174	20
12	Вербляни 1 "	р.	126	66	20	54	Ператин 1 "	р.	137	120	33
13	Вирів 1 "	р.	89	83	36	55	Побужани 1 "	р.	194	86	13
14	Витків ст. 1 "	р.	93	59	34	56	Полове 1 "	р.	122	112	20
15	Волиця бр. 1 "	р.	78	74	18	57	Полонична 1 "	р.	136	101	28
16	Волиця др. 1 "	р.	78	70	11	58	Ракобути 1 "	р.	166	159	29
17	Ганунів пр. 1 "	н.	32	31	6	59	Рішів 1 "	р.	180	164	37
18	Горпин 1 "	р.	182	157	50	60	Роман. Саб. пр.	н.	—	—	—
19	Грабова 1 "	р.	97	79	21	61	Сапжанка 1 "	н.	78	78	12
20	Гумніска 1 "	р.	146	99	31	62	Середпідці 1 "	р.	103	93	29
21	Гута пол. 1 "	п.	90	67	20	63	Синьків 1 "	р.	103	95	14
22	Деревляни 1 "	р.	124	110	38	64	Соколів 1 "	р.	79	79	40
23	Дернів 1 "	р.	155	137	46	65	Сокола 1 "	р.	162	110	14
24	Дмитрів 1 "	р.	292	212	55	66	Спас 1 "	р.	95	76	29
25	Дідилів 1 "	р.	221	161	41	67	Станян пуб. і пр.	р. н.	121	119	5
26	Журатин 1 "	р.	94	75	40	68	Стрептів 1 "	р.	190	180	34
27	Козлів 1 "	р.	193	187	81	69	Струганка 1 "	р.	70	65	23
28	Криве 1 "	р.	183	161	39	70	Сушно пуб і пр.	р. н.	287	252	51
29	Кудерівці 1 "	р.	71	64	15	71	Тадані 1 "	р.	176	155	37
30	Купче 1 "	р.	60	58	23	72	Тегевчиці 1 "	р.	136	128	33
31	Куликів 1 "	р.	64	64	33	73	Убвиці 1 "	р.	109	99	20
32	Лани поль 1 "	р.	169	100	34	74	Холоїв міст. "	р.	407	206	62
33	Ланерівка 1 "	р.	—	—	—	75	Холоїв Бабичі	р.	285	103	25
34	Ліско 1 "	р.	112	90	21	76	Хренів 1 "	р.	110	108	11
35	Майдап ст. 1 "	п.	78	64	17	77	Чаняж 1 "	р.	126	92	27
36	Манастирок 1 "	р.	54	50	23	78	Юзефів 1 "	н.	99	99	45
37	Міялятин н. 1 "	п.	67	60	10	79	Яблонівка 1 "	р.	114	99	29
38	Міялятин ст 1 "	р.	167	150	43	80	Якимів 1 "	р.	57	51	22
39	Мирів прив 1 "	н.	44	44	2	81	Ягона 1 "	п.	30	23	4
40	Мукані 1 "	р.	83	71	23	82	Ясениця пол.	п.	82	72	22
41	Нагірці 1 "	р.	97	90	20	83	Ясениця рус.	р.	80	80	18
42	Немолів 1 "	р.	125	125	41	84	Буск довга ст.	р.	95	88	36
Разом . .									13 964	11.195	2567

бохеньський і бобрецький. В інших краях Долитавії (з винятком Буковини) ходять майже всі діти до школи, бо на 100 дітей обов'язаних ходить 98—100 дітей,

В повіті єсть 81 шкіл; тільки пов. золочівський з 116, львівський зам. з 109 і сокальський з 92 школами перевишають пов. кам'янецький числом шкіл.

Учителів і учительок єсть 108, більше учителів єсть в львівськiм зам. (171), золочівськiм (141), і сокальськiм (112).

На науку щоденну і доповняючу ходило 12.327¹⁾; дітний зовсім здорових а не побираючих жадної науки було 3.586, а стягнуто в 1890 р. 1158 зр. яко кару за непосиланє дітний. Більше дітний з науки користало в 5 повітах Галичини.

Наведені факти доказують, що повіт сей належить до тих кількох повітів краю нашого, в котрих шкільництво народне завдяки заходам людей доброї волі доведене до ладу. Тут до піднесеня шкільництва народного причинив ся виключно Станіслав гр. Бадені.

Дітвора шкільна. Після послідного спису єсть в повіті дітний обов. на науку щоденну 14.325, а на доповняючу 6.475, ходило на щоденну 9.912, а на доповняючу 2.415. — В повіті дітний обов. на науку щод. єсть 14.325 а учителів 108; на кожного учителя припадає пересічно 133 дітний, а щоби на кождих 80 дітний припадав оден учитель, то треба би ще 70 учителів. На попередій стороні подаю зіставленє дітний шкільних в поодиноких громадах повіта: зазначую при тім, що дати ті взяті зі звіту ц. к. Ради шк. окружної за 1892/3 рік шкільний.

З виказу сего слідує, що в повіті єсть 64 шкіл з бесідою викладовою рускою, 15 з польською, а 7 з німецькою; — але ліпше можна осудити відносини в тім взгляді з числа клас; — з рускою бесідою викладовою єсть 70 клас або 59⁰/₁₀₀, з польською 41 клас або 35⁰/₁₀₀, з німецькою 7 клас або 6⁰/₁₀₀.

¹⁾ Цифра подана в стат. ділі центр. комісії на стор 94 єсть хиба. Подано там цифру 16.947, коли поодинокі додатники відповідаючі дійстности суть 9.912 + 2.415 отже разом 12.327. — Дперва р. 1892 виказала ц. к. Рада шк. окр. дітний посіщаючих науку щоденну 11.195, а доповняючу 2636 або разом 13.831 дітний.

РОЗДІЛ XI.

Маєток громадський, відносини кредитові, справи правно-судові і стан обезпечень

I. Маєток громадський.

Вспільний маєток громадський в повіті досягає майже одного мільона зр., отже на кожду громаду припадає понад 9.000 зр. Більше як половина всего майна єсть недвижимою с. є. істнує яко діс, поле, сїножать, а найчастїйше яко пасовиско, — капітал кас гром. позичкових становить трохи більше як девяту часть, а вартість збіжа в шпихлірах гром. представляє двайцятую часть загальної суми венільного маєтку, — проте вартість громадских реальностей, облїгаций і инших предметів движимих представляє вартість 294.000 зр. Порадно було би, щоб Виділ повітовий наклоняв зверхности поодиноких громад до складання приходів плинучих з ґрунтів громадских до кас позичкових, а таким способом і капітал сих послїдних скоро би ся прибільшив і наступив би справедливїйший розклад престацій на поодиноких громадян¹⁾.

Каси громадскі числом 70 з капіталом позичковим 101.052 зр. заложено по 1848 р. Найбільше повстало їх за ініціативою Видїлу повітового в двох послїдних десятилїтях, суть вспільною власностию всїх громадян, а заряджує ними рада громадска через кількох з поміж себе вибраних членів. Каси ті суть для громадян великим добродїйством, бо беручий позичку не потребує тягати ся по містах і не наробить собі жадних видатків, а попри тім управительство каси знаючи докладно відносини кожного господаря осудити може легко, чи позичку хоче він затагнути на ціли продуктивні, чи на сложите; чи се може який марнотравник, котрому мимо посїдана гіпотеки позички відмовити треба, чи се чоловік честний. Закинути їм можна лиш се, що звичайно позичених грошей не віддає ся літами і що побирають за високий процент, бо 22 кас побирає 12⁰/₀, а 26 кас бере 10⁰/₀. Процент сей на відносини селянські за високий і здало би ся, щоби ті каси — творячі дві третини загального числа — взяли за норму процент побираний товар. задатковими і знижили єго бодай до 7⁰/₀.

¹⁾ Наколи доходи з ґрунтів беруть ся до каси адміністраційної, то зискують на тім заможнїйші господарі.

Фонди кас позичкових повстали зі спродажи облігацій, за знесені сервітути, за ліс, пасовиско або за плоди громадского маєтку нерухомого. Суть то інституції дуже добрі, но мають капіталу за мало. На одну касу випадає пересічно 1443 зр., хотяй суть громади пр. Добровір, Острів, Криве, Кривогулянка, Новосілки, Дмитрів і Незнанів, посідаючі досить значний фонд позичковий ¹⁾.

Шпихлірів громадских єсть 58 зі збіжем представляючим вартість 43.401 зр., отже ледви половина громад має їх і то не дуже они засібні, бо на оден шпихлір припадає збіжа вартости 748 зр.

Ще при кінци минув. столітя хотів ряд примусово заводити шпихлірі громадскі, але власть краєва була тому противна, отже староства (а давнійше циркули) тільки дораджували громадам закладати шпихлірі. На зазив сей много громад заложило шпихлір, но розпозичивши перший раз розпозичили і послідний, бо ніхто не квапив ся позиччене віддати ²⁾

Понизша табела представляє стан маєтку громадского в поодиноких громадах за р. 1891.

¹⁾ Р. 1890 було в повіті кам. 66 кас, — в цілім краю 3350 з капіталом 5,114.577 зр. В 16 повітах єсть більше кас позичкових як в кам'янецькім, пр. в пов. ясельскім єсть їх 147,

²⁾ В цілім краю єсть всего 682 шпихлірів громадских, а і з сего числа має бути ще 135 шпихлірів пережінених на каси позичкові, а то, як каже ся в звіті Виділу краєвого за 1892 р., задля лихої адміністрації. Так само лихою єсть по инших повітах краю — пов. кам'янецький, тарнобжеский і вадовіцкий винявши — адміністрация громадских шпихлірів і кас позичкових, а Соєм, щоби тому зарадити, дозволив законом з дня 13 червня 1887 Ч. в. в. кр. 44 виділам повітовим брати впе ведені каси під свій безпосередний заряд. Під бачним доглядом кам'янецкого Виділу повітового (відносин тов. тарнобжеского і вадовіцкого не знаю) не тільки що число шпихлірів становить десяту часть шпихлірів цілого краю, але ще в кождим роком збільшає ся і нема случая розтраченя добра громадского чи то зі шпихліря, чи з каси позичкової. А що в тім повіті війтами і писарями суть люди зовсім подібні до війтів і писарів цілого краю с. с. находять ся одиниці честні, але бувають також несовістні, тому — гадаю — ліпше було би шукати причин небалого веденя шпихлірів і кас громадских не в „халчivosti війтів і писарів“, як се мотивує агаданий звіт, бо писарі і війти суть всеюди однакові, але в браку совістного догляду виділів повітових. — От і повторила ся приповідка о ковали і слюсарю: — виділи повітові завинили, а громади скривджено діймаючо, звиненем шпихліра і перенесенем каси позичкової до повітового міста.

Перегляд вспільного маєтку громадського¹⁾.

Ч. біжуче	Громада	Вартість грунту	Каса пожичова	Вартість збіжжя в шп.	Загал. вартість маєт. гр.	Ч. біжуче	Громада	Вартість грунту	Каса пожичова	Вартість збіжжя в шп.	Загал. вартість маєт. гр.
1	Адама	3605	708	330	6105	23	Желехів мал.	1260	1277	761	3728
2	Банунін	220	1136	508	4592	24	Желехів вел.	800	1856		8037
3	Бербеки	1179	—	—	1187	25	Журатин	1372	2683	529	6147
4	Будки незн.	2417	—	—	2527	26	Камянка стр	12660	840	—	84695
5	Буск	57158	937	—	79864	27	Козлів	3420	2682	—	10462
6	Вербляни	6960	—	—	8402	28	Криве	1330	3942	—	8539
7	Вирів	370	2003	466	5071	29	Кривогулянка	200	3746	—	4008
8	Витків нов.	1410	877	—	9721	30	Кудеревці	1415	627	61	4578
9	Витків ст.	3390	2042	1447	9387	31	Куликів	5025	1171	698	8929
10	Волиця бар.	1434	269	551	6299	32	Купче	1045	1782	—	4284
11	Волиця дер.	1730	291	313	4125	33	Лани нім.	910	—	—	1419
12	Вулька суш.	1000	1041	810	3381	34	Лани поль.	3210	706	594	5517
13	Ганунін	255	—	—	1017	35	Лапайівка	1456	623	723	3933
14	Горпин	3300	2352	1572	7438	36	Лянерівка	1120	304	—	1437
15	Грабова	4700	308	—	13641	37	Ліско	1436	810	966	4952
16	Гумніска	16700	427	155	18689	38	Майдан стар.	7215	—	—	8454
17	Гута полон.	2540	—	—	3149	39	Манастирок	4160	—	—	5364
18	Деревляви	1172	2311	271	3849	40	Міятин нов.	347	891	—	1518
19	Дернів	2960	2243	1164	8139	41	Міятин ст.	3600	711	—	7616
20	Дмитрів	13795	3437	979	24130	42	Мирів	1810	—	—	3301
21	Добротвір	14560	4470	926	24607	43	Мукані	4800	—	204	8058
22	Дідилів	2320	2931	3363	13641	44	Немолів	4445	1164	518	7429

¹⁾ В кільканайцятьох случаях в загальну вартість майна гром. вчислено і вартість будинку шкільного. Громади посідають часто канцелярню, облігації, і інші рухомості, котрих я окремо не подаю, — вчислені они разом до загальної суми.

Ч. біжуче	Громада	Вартість друнгу	Каса пожичова	Вартість збіжжя в шп.		Ч. біжуче	Громада	Вартість друнгу	Каса пожичова	Вартість збіжжя в шп.		Загал. вар- тість маєт. гр.
				Загал.	вар- тість маєт. гр.					Загал.	вар- тість маєт. гр.	
		в зр.						в зр.				
45	Нагірці малі	2570	—	584	4396	69	Санижака	1193	2223	—	4858	
46	Неслухів	90	576	300	3277	70	Середшліці	1675	1450	470	4175	
47	Нестанпчі	10505	—	1029	13502	71	Синьків	4885	407	609	8668	
48	Незнанів	7600	3242	199	13626	72	Сілець бень	7711	—	1114	12113	
49	Нивиці	8700	470	147	11094	73	Соколів	770	1675	949	4903	
50	Новосілки	2560	3582	2061	12414	74	Соколи	6546	743	22	10384	
51	Обидів	8910	1429	902	11999	75	Спас	40	2053	—	3074	
52	Оглядів	12364	—	546	16156	76	Станин	6010	—	676	8946	
53	Ордів	1780	583	1318	4955	77	Стрептів	1960	1984	780	9133	
54	Опліцко	6370	493	455	10033	78	Стоянів	9800	—	1135	17071	
55	Острів	1475	4268	710	9789	79	Стриганка	2850	—	118	3954	
56	Павлів	4650	2208	786	9435	80	Сушно	5261	26	1665	12132	
57	Ператин	11145	965	898	16886	81	Тадані	440	3060	454	5155	
58	Побужани	8420	—	—	1072	82	Тетевчиці	2950	1210	870	9668	
59	Підзамче	865	146	—	1419	83	Убині	3055	1405	1635	8725	
60	Полове	3950	992	953	7161	84	Холоїв	1296	1255	607	20248	
61	Полонична	11250	—	—	13418	85	Хренів	4780	806	893	7814	
62	Радехів	8680	—	—	12971	86	Чаниж	4230	—	—	6097	
63	Ракобути	1100	—	395	3880	87	Юзефів	375	1964	—	4200	
64	Рішнів	1380	2446	—	8397	88	Яблонівка	5935	133	—	7281	
65	Романівка	550	307	—	1677	89	Якимів	170	1632	337	4074	
66	Руда	5310	923	611	8162	90	Ягони	362	347	—	2170	
67	Русилів	1660	1122	263	4315	91	Язениця пол.	1384	514	459	2823	
68	Сабанівка	660	—	—	962	92	Язениця руск.	1698	486	517	3363	
Разом . .								416195	101052	43401	845868	

II. Відносини кредитові.

Звіт комнати торговельної в Бродах за п'ятилітє від 1885 до 1890 р. вичисляє 8 товариств кредитових, і так 4 в Кам'янці (з тих 3 жидівські), одно в Добротворі (жидівське), 2 в Буску (обидва жид.) і одно в Радехові. Но всі товариства жидівські, числом 6, перестали урядово існувати ще перед р. 1890, а до сегодня суть тільки два тов. задаткові, одно під фірмою „Повітове товар. задаткове з ограниченою порукою в Кам'янці стр.“ а друге „Товариство задаткове в Радехові,“ обидва під предсідательством Станіслава гр. Баденього. Крім того в Буску при суді дають ся позички з фондів сиріт¹⁾, а по селах єсть 70 позичкових кас і 58 шпихлрів громадских.

Повітове товар. задаткове в Кам'янці заложене 1885 р. подає за р. 1892 такі дані. Члени числом 1345, між котрими було 1094 селян, зложили на уділи 12.274 зр., — фонд резервовий виносить 4476 зр., — дано на 549 позичок 63.774 зр., — оборот касовий 297.933 зр., — чистий зиск 1794 зр., — дивіденда 17⁰/₀, з чого 6⁰/₀ виплачено, а 11⁰/₀ взято до фонду резервового. Щадничими вкладками зложено 26.609 зр., — на позичках має 86.026 зр., — побирає від позичок 7⁰/₀ і дозволяє сплачувати ратами, — від вкладок щадничих дає 4¹/₂⁰/₀.

Товариство задаткове в Радехові заложене 1876 р. виказує за р. 1892: Членів 2995, — зложено на уділи 44.534 зр., — фонд резервовий 13.446 зр., — вкладок щадничих має 148.355 зр., — оборот касовий 577.317 зр., — роздано 757 позичок в висоті 154.733 зр. — Чистий зиск 3577 зр., — дивіденда 7⁰/₀. На позичках має товариство 189.987 зр., а позичає і бере щадничі вкладки під тими самими умовами як і повисше.

Р. 1892 розісладо Староство кам'янецке до всіх зверхности громадских квестіонар в справі обдвоженя ґрунтів селяньских, котрим грозить вже примусова ліцитація. Зверхности громадські зрозуміли се по часті хибно і надіслали викази поименні всіх господарів, котрі мають які небудь довги. Поминувши такі

¹⁾ По мысли §. 194 цісар. патенту з 9 серпня 1859 р. ч. дн. 208. вільно фонди малолітних сиріт складати до кас сиротиньских. При котрім суді єсть така каса, там можна за устним зголошенем дістати позичку на 5⁰/₀. — Суд радехівський не вypoжичає фондів сиротиньских, а закупує за них облігації.

громади як: Буск з довжною квотою 80.000 зр., Сушно 53.000 зр., Юзефів 26.000 зр., Ріпнів 23.000 зр. — всі інші громади виказують пересічно 6000 зр. яко довжну квоту, отже стан обдовження власности сельскої в цілім повіті виносить около 700.000 зр. На єї покритє причинили ся:

Товар. задаткове в Камянці	86.026 зр.
” ” в Радехові	189.987 ”
Каса сиротиньска в Буску	322 ”
Пожичкові каси громадскі	101.052 ”
Разом . .	<u>377.385 зр.</u>

Інституції кредитові повіта заспокоюють потребу кредиту лиш в части, осталі 330.000 зр. позичати треба в банку і у осіб приватних, котрі користаючи з попиту позичають на гіпотеку найниже на 10⁰/₀, а на вексель від 10—25⁰/₀, — а що побирати так значний процент значить селянина нищити, бо позички затыгає він в більшій части на цілі непродуктивні с. є. прокормленє родини, процеси, весіля, похорони, а з капіталу вложеного в землю не витягне більше як 7⁰/₀ чистого зиску, тому то стан обдовження все збільшає ся, а поодинокі парцелі або і цілі газдівства переходять в чужі руки. Запобічи тому в части можна через заложенє тов. задаткового в Буску, збільшенє маєтку кас громадских, а то складаючи до них доходи з права довецтва, рибарства і громадских ґрунтів, і через зниженє стоици процентової в касах громадских.

III. Справи правно-судові.

Понри нездарство і легкомисне затыганє позичок стають процеси одною з головних причин нужди тутешного селянства. Процесує ся селянин о найменшу дрібницю, а що не вмє писати, то видає остатний гріш на стемплі, супліки і тратить час на ставанє до суду на терміна. Богатий не платить але сипле грішми, щоби „навчити єго розуму“, біднійший з остатнього тягне ся, щоби тільки не дати ся і так правуючи ся о кусень ґрядки, котрий варт найвисше 5 зр., видасть і оден і другий до 20 зр., а уступає доперва перед рішенєм суду вишого. Ліше як довгі слова представлять відносини в тім напрямі дати окружних судів тутешного повіта. В цілім повіті було:

1. Процесів цивільних	8.547
2. Донесень карних	7.761
3. Слідств о злочин	683
4. Пересправ дрібних (багательок)	7.950
5. Засуджено за провини	2.676
іменно: а) з пристрасти	1.115
б) з жадоби зиску	687
в) з неосторожності	75
г) з інших	799
6. Засуджено осіб а) на арешт	2.142
б) на кару грошеву	534
7. Ліцитацій маєтку недвиж. а) дозволених	46
б) довершених	17
8. Ліцитацій маєтку движим. а) дозволених	280
б) довершених	90
9. Провізорий було	400
а) з тих полагоджено на місци	210
б) видано засудів	182
в) безпідставних	108

Процесів цивільних, карних, пересправ дрібних і провізорий єсть разом 24.658, а що до кожної стає що найменше дві сторони і оден сьвідок, то річно стає перед судом 75.000 осіб, видає ся на писане скарг і оплачене комісій 15.000 зр., при чім тратить ся ще дуже много часу. З тих всіх справ при більшій виrozumілости що найменше половина була би злишною отже лишило би ся і досить часу і грішми річно 7.500 зр. Не конець на тім, — в повіті утримує ся 3 адвокати і 3 нотарі; перші з них мають річно приходу по 4.000 зр., другі по 10.000 зр., що разом виносить 42.000 зр. Прийім і тут, що половина справ тих конечна, отже і половину сеї суми видати треба, то на адвокатах і нотарях ошадить ся річно 21.000 зр., що з попередною сумою 7.500 зр. винесе 28.500 зр.

Так неповздержлива охота до процесованя єсть причиною, що кожда громада видає річно о 300 зр. а кожда родина о 3 зр. більше як би дійстно потребовала ¹⁾.

¹⁾ До читалень або урядів громадских належало би спровадити друків потрібних до списаня контракту, завітчаня, інтабуляції, екстабуляції, просьб о провізорію і т. и. і треба би поучити, що такі письма можна собі самому влагодити на відповідних друках.

IV. Стан обезпечень.

Обезпеченя, чи то майна движимого від елементарного нещастя, чи то сил особистих оказали ся дуже спасенними і тому в краях просвічених о населеню промисловім і запобігливім практикують ся всякі роди обезпечень, а видно, що суспільність пересвідчила ся о користях сего, бо і товариства і капітал обезпечений шпарко збільшають ся з кожним роком.

Р. 1890 було в повіті на 15.059 домів убезпечених в Товарасекураційнім в Кракові 4.172 домів і 7.721 будинків господарских на суму 8,127.062 зр. Домів неубезпечених було 10.887, а принявши, що 887 домів було убезпечених в інших товарасекураційних, лишить ся 10.000 домів і два рази тільки будинків неубезпечених о вартости 8 мільонів зр. Так при всяких пожарах лиш третина нанесеної шкоди вертає ся, а дві третини никнуть з димом; а що пересічна вартість будинків знищених рік-річно пожаром виносить в повіті 60.000 зр., то після повисших уваг лиш третину сеї суми вертають товариства асекураційні, безповоротно гине річно 40.000 зр. або 650 зр. в кожній громаді¹⁾.

Засівів від граду не асекурують селяни, бо град дуже рідко наробить тут шкоди по полях, за то в північній частині повіта беруть ся вже до обезпеченя зібраного збіжа.

РОЗДІЛ XII.

Згадки історичні.

I. Погляд загальний.

На Волини мешкали від 6 в. по Христі Дуліби. В X. в. по Христі звала ся вех. Галичина Білосербією, а західна Білосербією і так одна як і друга була предметом спору між молодими отже заборчими ще тогди державами Чех, Польщі і Руси. Межи 885 а 905 р. занавовав хвилево Олег над Білосербією, однак годі було ему утримати так далеко на захід положеної

¹⁾ Часть середна і полуднева повіта представляє ся під тим взглядом далеко гірше від частин північної, бо коли в сій послідній убезпечених домів єсть 50%, то в тамтих двох ледви 25%.

землі. По Буг і Стир належав край сей довгі часи до єпископства в Празі, отже належав — після тогдішних понять — політично до Чех, іменно від 905—975 р. Опісля належав сей шмат землі через 6 літ до Польщи, а 981 р. завоював більшу єго часть Володимир Великий користаючи з нечинної старости Мечислава I. і присоединив єго до своєї держави. Однак з Дулібами вести мусів завзяті борби і покорив їх доперва по довшім часі, розметавши їх город Волинь, лежачий над Бугом 5 миль на півн. від Сокаля, а постройвши недалеко город Володимир волинський віддав ті землі синові своєму Всеволодові.

По смерті Всеволода заняв єго землі симпатичний задля трагічної смерті Сьвятослав, але сєго убив Сьвятополк Окаяний — як каже переказ — над річкою Опором, а над країною сею зависла на кільканайцять літ лють війни. Через надбужанські сторони тягнув з війском Болеслав Хоробрий і 22 липня 1018 р. побив над Бугом Ярослава Мудрого, а в 10 місяцїв пізнійше побідив єго в друге над тою рікою і заволодів сею країною. Доперва 12 літ пізнійше всьпів Ярослав Мудр. видерти ту добич королеви польському. По смерті Ярослава М. 1054 р. дістав кн. Володимирєке, також Волинським зване¹⁾, син єго Ігор, котрий по 14 літах уступає єго Олегови, синові вбитого братом Сьвятослава. По Олегу обняв володарство Волинської землі Ярополк Із'яславич, а коли сєго убив якийсь Нерадинець, то княжество обняв 1086 р. коварний Давид. За єго то порадою казав непостійної гадки Вел. кн. Сьвятополк Із'яславич осліпити Василька теребовельського, а Давид готовив ся вже загорнути єго уділ і тогди то постройти мав Буск. Давида побив 1097 р. брат осліпленого Василька, Володар, а осадивши в Буску приневолив до видачі вязненого там Василька. Кн. Волинське дістає 1110 р. Андрей, син Мономаха, а Давидови лишають князі міста: Буск, Острог і Черториск. Від 1132—1154 р. править сею землею Із'яслав Мстиславич. Північна часть тепер. пов. кам. належала отже до него, а що перед 30 літами (заким визначено уділ Давидові) належала і часть полуднева з Буском, то хотів він єї відобрати і з тої причини настає

¹⁾ До сєго княжества належав цілий теперішній пов. камян., бо простирало ся оно поза Буск, а видно се з того, що Давид обіждаючи „свої“ землі заложити мав против князів теребовельського і перемиского на границі своєї держави укріплений город Буск.

межи Васильком теребовельским а Із'яславом распря, закінчена 17 січня 1154 р. кровавою битвою під укріпленнями Теребовлі і придученем Буска до кн. Волинського. Около 1156 р. панує в Буску син сего Із'яслава, Ярополк, а прочим княжеством володіють его три брата. Вел. князь, Ярослав, з Володимиром Мстиславичом хотіли усунути Із'яславичів з їх батьківщини покликуючи ся на признану і практиковану на Русі засаду наслідства по старшенстві, і задля того тричи розпочинали борбу з Із'яславичами, но сі послідні удержали ся при своїх уділах, а через се і засада протонаслідства утримала ся і щораз більше ставала-сь загальною.

Р. 1167 брав участь Ярополк, кн. бузецкий, з 11 стрійними полками в поході до Канева, щоби охороняти греческі судна купецкі против Половців; в 8 літ пізнійше править вже Волинем Роман, основатель династії Романовичів, а Буском Ярослав Осмомисл. Осмомисл умирає 1187 р., а що его наслідник, Володимир, „бѣ любезенъ питію многому и не любяше думы съ мужи своими“, — то бояри галицкі призвали Романа волинського, котрий доперва від 1199—1205 р. там без перешкоди панує. В ту пору Литовці находили часто на Волинь, отже, щоби їх відстрашити від набігів на землю руску, казав Роман бранцями литовскими орати. Замітний але непожиточний був се поступок; Литовці нападали на обезсилений усобицями князів край і дальше, — а Роман гине 1205 р. під Завихвостом.

По Романі лишили-сь его сини Данило і Василько. Ігоревичі захопили кн. Галицке, Романовичам лишило ся лиш Володимирске, но вже в рік по смерти отця прогнали їх і відси запроданці галицких Ігоревичів. Р. 1211 осідає Данило на престолі в Галичи, та бутні і коварні бояри галицкі хотіли зараз таки того самого року Данила і Василька убити. Спасеніє своє завдячують остереженю вірних бояр з Буска, Галич зміняє від 1205 до 1235 р. с. є. за 30 літ 16 раз володарів, а Романовичі нанують на північній Волини. Двадцятьчотиролітний Данило іде з волинськими полками над Калку, а Татарам злюбила-сь так країна і кров руска, що від того часу через пів тисячки літ навіщали край сей бодай що кілька літ. Набіги їх то не скороминаючі літні бурі, по котрих вдвоє милійше сьвітить сонце, то дощі осінні, дрібні но довготривалі, по котрих довго-довго чекати треба на зелену провесну.

Р. 1240 на саме Різдво здобули Татари Київ, а відтак як вода в часі повени розляли ся по рускій землі. Весною 1241 р. перейшли они перший раз пов. кам'янецький простуючи від Кремянця до Володимиря. — Данило як міг запобігав навалі татарській; мирив ся з ними, розмітовав укріплення городські, ходив навіть — як покірний Русин — до Батия з поклоном, но і стремів до скинення сего ярма залежності, — хочай безуспішно. За его сина Льва (1270—1301) вирядили ся Татари під Телубею і Ногаєм ніби на Польщу. Перший переступивши Горинь перейшов північ. частию повіта і попри Володимир простував до Судомиря, но не успівши его здобути і дізнавши-сь про неудачу Ногая, котрий ішов на Краків, забавив цілий рік на Русі і вернув ся в степи чорноморські. На повороті здобули і розграбили Татари Буск, а помір, що настав по їх відході, dopravив лиха, — начислено півтринадцяти тисяч людей погиблих на помір, а що Татари забрали, сего дочислити-сь було годі. По тій подвійній пошести настають літа спокою с. в. від 1285 до 1314 р. но сего року настає голод а опісля зараза, а устас аж по трох літах; та щож, — коли настав спокійний час, рук до праці не було, бо помір з р. 1285 і 1315 і Татари р. 1284 забрали майже всю людність.

Перед 1280 р. утворено княжество Белзке, обнімало оно крім інших просторів майже цілий пов. кам'янецький з містами Добротвором і Буском, а першим князем белзким був люблений Данилом Шварно (до 1270 р.), а опісля Юрій I. (до 1315 р.). Невелика область північна повіта належала до кн. Волинського (міста Лопатин, Витків), до р. 1271 правив ним Василько рідний брат Данила, опісля через 19 літ син его Володимир Хромий. Хромий сей на ногу но повздержливий і добре з письмом съв'язним познакомлений князь відказав своє княжество Мстиславови (від 1289 р.), а сим не дав скріпити ся власти князя галицького Льва. Побожного і господарного Мстислава шанувала Литва, Польща і Татарва задля его могучости. Майже до р. 1289 нападали на області рускі Литовці; в останніх літах дружили ся они з кн. рускими, св'язили ся через женитьбу, но не знаючи чи не хотючи тому вірити, що рускі войска лиш по неволи брали участь в походах Татар на Литву, мстили ся за то частими набігами на приміжні Литві землі рускі. Но около 1289 р. устасють на 30 літ набіги Литви, а що і від 1284 р. устали і напади татарської орди, то настають спокійні літа, перервані р. 1315 частими в ті часи гостями: неврожаєм і заразою. По смерти

Мстислава обняв его уділ Юрій I. і тим ділом злучив всю полуд. західну Русь під своїм скиптром, а земля его була як каже літописець — до послідного року жита спокійна і „всякимъ обильствомъ и славою преимуща“. Рік 1315 замітний неврожаєм і заразою, набігом Гедиміна на Волинь і битвою під Володимиром, в котрій погиб Юрій I. хочаби особистим приміром вздержати уступаючу перед Литовцями кінницю руску.

Коли 1316 р. задля зарази в тій країні „не було рук до праці коло рілі“, обнимає кн. Волинське, Белзке і Галицке Лев II., а що і сей згинув подібно вітцю героюською смертею в битві з Гедиміном 1319 р. під Білгородом 6 миль від Києва, слідує тілесно немочний Юрій II. (1319—1337), а відтак Болеслав Тройденевич, зять Гедиміна. Сей княжив всего два літа, а отроєно его в сам день Благовіщення 1340 р.

По тих воєнно-княжих подіях розглянути ся випадає в відносинах суспільних тогдішньої доби, а то тим більше, що з 1340 р. настає різка зміна в відносинах політичних і суспільних. — Мусіли бути бодай якісь почини організації державної у Дубів, коли они перед завойованем їх землі Володимиром V. мали вже міста як пр. Волинь і так завзято боронили своєї вітчини против незваних чужих володарів. Тай мусіло бути їх досить, коли зуміли довший час усьпішно операти ся справним Володимира войскам. По паденю Волиня і постросню Володимира волинського стала область Дубів складовою частию держави Руриковичів, належала до неї через 350 літ, а княві рускі завели зараз таки по завойованю і тут германсько-февдальний лад.

Суспільність за часів князів руских складала-сь з бояр, духовенства, міщан і селян або „холопів“. Бояри сеюно князю перші достойники і урядники, они творять княжу дружину, займають ся ділами державними, радять з князем і творять его кінне військо. За ті вслуги посідають різні доходи і частки як: мита, села, млини, бані сільні і уряди. — Володимирське княжество мало свого єпископа в Володимирі. Після тогдішніх звичаїв вибирали єпископа прилюдно князь, бояри і міщани єпископської столиці, а вибір затверджував митрополит. Проче духовенство свобідне від судів княжих підлягало лиш єпископови і мало ся добре, бо князі і бояри устанавляючи монастирі або приходства, вивіновували їх щедро землями, десятиною, доходами плинучими з данин і людьми, котрих в такім разі освободжувано від всяких тягарів і обовязків, щоби могли служити богомольцям; мали они їм обробляти землю і платити посере-

бщину. — По містах промешкували міщани, котрі крім ремесла також торговлею пильно трудили ся. Було між ними багато чужинців, а всі они користували ся значними свободами. Старанем Романа і его наслідників було навязати з німецько-пруським Орденом приязні зносини і спроваджували купців торунських до руских міст. Доховала ся грамота Андрея і Льва, котрою заключають воєнно відпорний союз з Торунем, і друга підписана тільки Андреем, котрою признає ся силу всяким давнійше признаним льготам для купців торунських і на дальше. Найблизший склад товарів торунських був в Волини, з відки одні купці через Белз і Львів, другі попри Буг отже через Буск спішили до Галича і чорноморських торговиць. — За правління Романовичів обовязані були селяни платити „побір“ для князя, „татарщину“ для Татар і „страдати“ своїм властителям. Побір для князя існував від самого початку завойованя Дулібів, а складав ся з „посеребщини“ плаченої грішми і „дякла“ плаченого збіжем. „Татарщина“ настала з 1250 р., були то дачки додаткові плачені в касу княжу, щоби ними оплачувати ся татарским ханам. Знаєм що якийсь час були на Поділю „баскаки“ се-б то урядники татарські, котрі мали відбирати сю данину.

Крім сего селяни мусіли „страдати“ с. є. робити своїм властителям на поли, а піддані князя ставили на его приказ городи і селища і „рубали“ (сипали фосо і строїли палісади) кріпости. Селянам княжим було гірше як боярским, бо перші мусіли крім робіт в поли харчувати слуг княжих в часі переїзду і ловів, а ще до того помагати при „рубленю“ городів. Найліпше було підданим монастирів, бо всякі повнності і данини, крім посеребщини, повинні були давати монахам, а що сі послідні не мали багато потреб, а при тім були вирозумілі, тож і підданих не томпили надмірно ні роботою ні даниною.

Р. 1340 в Томину неділю виправляє ся Казімир Великий¹⁾, загортає без труду Червону Русь, а кн. Волинське дістаєсь в тім часі Любартови. Казімирови дісталась полуд. часть повіта з містом Буском, коли проча часть припала Литві. В девять літ по першім щасливім поході на Русь, випер Казімир В. Литовців з цілого Волиня, но 1363 р. тратить его знов, щоби в три літа пізнійше при дуні палаючих сел і зойках мор-

¹⁾ Так пише Длугош, але найновійші розсліди вказали безпідставність сего твердження. Каз. виправив ся перший раз на Русь в червни 1340 р. і здобув лиш Львів. Завойоване власиве наступило в 9 літ пізнійше. Зри працю Мильковича в Ділі з 1893 р. Ч. 266 і слід.

дованого населення здобути опять городи: Перемишль, Белз, Холм, Олесько, Лопатин і Кремянець, о Буску не згадує ся, бо се місто від 1340 р. належало до Польщи. По жестокій тій війні (1366 р.) лишила ся при Литовцях тільки північна часть Волиня, часть полуднева і кн. Белзке припало Польщи. За панованя Казімира В. лютила-сь від 1349—1352 страшна зараза „чорною смертию“ прозвана, а в 10 літ пізнійше джума, котра як каже літописець, настала тому, що „північні зимні вітри звіяли цьвіт з збіжа, лишивши бідному рільникови пусту соломую... Хороба починає ся колькою в серцю, лопатці або плечах, ціле тіло горить, кров ллє ся устами... муки кінчать ся неминуючою смертию“.

Перед 1366 р. правив в кн. Белзкім Юрій Гедиминович¹⁾, а Казімир В. завоювавши его княжество і прилучивши его до Польщи полишив самого Юрія і дальше на нім. Юрій мусить уступати з него доперва 30 літ пізнійше, коли 7 січня 1396 р. надав Ягайло кн. Белске Земовитови Мазовецкому з роду Пястів, щоби сим ділом вдоволити того давнійшого свого соперника в забігах о руку Ядвіги і о корону польську. До того князя належав майже цілий пов. камянецький (з винятком Камянки стр. і окресности), бо в наданю вичислені міста: Буск, Олесько, Лопатин, Белз, Городно і Любачів. Пристрастний се був приклонник католицизма, а тим самим ворог православія і Русинів; — надаючи свободи містам або затверджуючи практиковані права зазначає: „.... що в місті жаден Русин не має займати ся варенем напиктів і робленем пива...“, тож не диво, що Русини першим тим володарем польским кривджені і уопсліджувані, повстають за підмогою Свидригайла за его наслідника Казімира²⁾, палять (1430 р.) Буск і улягають доперва сполученим війскам королівским і князя Казімира.

Р. 1413 заключено унію в Городлі, в котрої акті сказано, що Русинів не можна припустити до ради державної: „... бо ріжність віри викликати може ріжність гадок і чувств“. — Задля досягнення достоїнств державних, почала руска шляхта від тогди покидати свій обряд і народність.

¹⁾ Польські історики звать его Наримунтовичем.

²⁾ Земовит Мазовецкий пановав від 1396 десь до 1315 р. описля панує его син Конрад відтак Казімир до 1446 р., а напоследок Владислав від 1446—1468 р.

По битві під Вореклою (1399) опустошили Татари область кн. Волинського, бо розливши ся від Києва на північ і захід підступили під Луцк і опустошивши околиці „обременені добу-чю“ уступили на вість о ладженю ся против них війск литовских до своїх стенив. За то від 1419—1437 устають їх на-біги на 18 літ, щоби відтак поновити-сь під Сайд Ахметом. Замітніші набіги досягнувши і всхідної белзчини були: 1438, 1442, 1450, 1452 і 1453 р., — особливо напади з р. 1442, 1450 і 1453 дали ся сій части добре в знаки. — Здобуте Молдавії також багато крови коштувало, бо коли з земель руских зібране військо розбили Молдавяни, то в ту саму пору землі по-лишені всякої зашити набігли Татари, опустошили цілу землю белзку і самого Владислава мало не плінили. По уступленю орди настав (1452) голод і зараза, а до того благодать татарска пе-рейшла зараз слідуячого року пов. кам. від півночи на полудень прямуячи з під Луцка, о котрий Корона з Литвою в сю пору завзято спорила, до Одеська.

Казімир Ягайльоньчик обняв 1468 р. княжество Белзке під свою безпосередню власть, затвердив при тім на области нас обходячій привілеї двох міст, іменно Добротвора і Буска, а в три літа описля надав Камянци право маґдебурске. Нинішний пов. камянецький належав від 1496 р. аж до першого поділу Польщи в меншій части (іменно часть его полд. західна по Камянку, Желехів і Милятин) до воєводства Руского а землі львівської, — більша часть (вся проча область) належала до воєводства Белз-кого, землі Бускої.

Брак скорої оборони против так часто ті сторони навіщаючої Татарви приневолив смілійших людей взяти ся самим, не огляда-ючи ся на сойми і загальне ополчене, за безпеку краю. На початку 16 в. повстали над Дніпром ватаги охотників прозваних козаками, котрі поселивши ся під боком татарської орди постановили вепи-няти їх набіги на сумежні землі рускі. Таким ділом головним боввищем стали примежні Дніпрови „дикі поля“, а навада та-тарска не заганяла ся вже так часто і так далеко на Русь; — сторони надбужанські навіщали они від 16 в. тільки при спо-сібности більших походів, а такими були набіги з р. 1498, 1516, 1549, 1589 і 1620. Особливо два перші напади с. с. 1498 і 1516 р. були діймаючими, — в сім посліднім році мали забрати з сих сторін 50.000 невільника.

За панованя Зигмунта Старого і Зигмунта Августа настає замітна ріжниця в стремленях шляхти і духовенства польского

а обох послідних Ягайльонів. Шляхта старає ся закріпостити селян і перефореовує на соймах ограниченє свободи селянства, духовенство заводить обряд латинський, а послідні Ягайльони, сему як би на перекору, надаючи привілеї містам, дозволяють користувати ся ними і упосліджуваннм перше міщанам Русинам.

На початку 17 в. мав пов. камянецький дуже дбалих старостів. Добра Дідилівські належали до Станіслава Жовківського, а старостою в Буску був (1592—1618) Станіслав Тарновський. Обидва вславили-сь і полишили по собі вдячну память, задля своєї справедливости і заходів около піднесеня рільництва і торговлі. Но гаразд сих сторін не мав тревати довго; — 15 жовтня 1620 р. перейшла полудневою частию юрба татарска, а в 28 літ опісля настали жестокі опустошеня заподіяні козаками, Татарами і війсками коронними.

Літом 1647 р. їхав король Владислав IV. через Львів, Білий Камінь, Підгірці до Бродів. Тут надав булаву більшу Миколі Потоцкому а меншу Марцінови Каліновському, а поминув Конецпольского, властителя Бродів, і тому сей вельможа загнував ся на короля. Владислав IV. зимно попрощаний в Бродях не вертав тою самою дорогою, але їхав враз з жінкою і двором більше північною стороною і задержав ся доперва в Жовкві. Переїздив отже через Буск або Камянку, не догадуючи ся, що в рік опісля гнобленє селянство і в крєпаків повернені козаци піднесуть оружїє і стануть пустошити ті самі околицї, котрим тепер переїжджав двір королівський. По тій переїздцї поїхав король на Литву, а в пору, коли перестудивши ся тяжко занедужав, наспіла вість о бунті козацкім. Мимо виразного заказу королівського виступили доперва перед роком іменовані гетмани самовільно против Козаків. Карою були Жовті води і Крута балка під Корсунем, — Хмельницький підступив під Львів, Сокаль і Замость, а по виборі Яна Казімира королем, вернув на Україну.

В жовтни і падолистї 1648 р. переходили козаци з Татарами в походї під Замость вздовж полд. і західної границі нов. камянецкого, а що при тім не дуже спішили ся, то поодинокі ватаги заганяти ся мусіли і на сю область, но про шкоди ними тут заподіяні нема згадки. Нововибраний король заключив з Хмельницьким тимчасовий мир, котрий сойм мав затвердити, та самовільні походи Вишневецкого, Корецького і Заславського, котрі переступали нейтральну границю визначену угодою, і жестоке поведєнє відділів Вишневецкого з селянством стало при-

чиною другого походу Хмельницького. Козацько-татарське військо облягло 1 липня 1649 р. Збараж, а 7 липня рушив король проти нього з під Люблина, 21 липня станув під Замостем а за кілька днів був під Сокалем. Тут доходили єго непевні слухи о силі Хмельницького і Орди. „...Так сходив день по дневи, вісти надходили що раз суперечнійші і непевнійші, а король і військо посувало ся з під Сокаля — сказати можна — махінально наперед, нагадуючи ся, чи не дїльше було би вернути... Дюперва під Топоровом явив ся в шатрах королівських жебрак більше до тїни подібний як до чоловіка і віддав листи реїментарів зі Збаражя. Був то відважний товариш панцирний Ян Схжетуский“. Посуваючи ся з під Сокаля до Топорова переходити мусїв король через пов. камянецький, а о скілько з терену зміркувати можна, то військо королівське пробирало ся попри Радехів, Оплицько, Манастирок і Майдан старий або Нивиці. При Оплицьку єсть окїп земний, котрий імовірно уєпано для короля і єго сторожі в часі сєго походу, а котрий несєвїдомі селяни приписують Татарам. Сї не мали звичаю окопувати ся і крім окопів, які мусїли сипати при проволїкаючїй ся обловї мїст, не згадує ся нїгдє, щоби Татари станувши кошом робили насипи тай ще так здоровї, бо 6 м. гребї. Причини ті оправдують — гадаю — бодай в части наведений здогад, отже туди то переходив в часї межї 28 липня а 10 сєрпня 1649 р. Ян Казїмир з 25.000 войском на підпомогу до Збаражя. Але не дуже поспїшав король, бо мїсто удати ся найкоротшою дорогою через Броди, звернуло військо королівське на полудень і стануло під Білим Камєнем. Тут страчено задля непогоди 4 днї, під Зборів надтягнув король дюперва 15 сєрпня, а в три дни опїєсля напираний зі всїх сторїн тяжкою силою козацько-татарською заключити мусїв (18 сєрпня) угоду зборівську.

Та не хтїло ся пошанувати зборівської угоди Вишневецкому та иншим начальникам польского війська, їх набїги на землі козакам заїварантованї викликали таку саму відплату. Гетман Калїновский забезпечити мав границю понад Богом, а що мїста з другої сторони обсаджував Ничай козаками, то розбив він ватагу Ничая і здобув (на території заївар.) мїста Красне, Винницю, Марахву, але обскочений переважними силами уходити мусїв до Бару, при чїм стратив 500 людей і кілька армат. Було се на початку 1650 р., — а що соїм не хтїв затвердити угоди зборівської, в сенатї сторонництво, котре було за миром, зі смертю Оссолїньского підупало, а оружнї перехватки над Богом

роз'ярили уми так шляхти як і козаків, тому з весною 1650 р. стали ладити-сь обидві сторони до війни.

Війська польські стали збирати ся під Сокалем, а Каліновский дістав приказ, щоби також чим скорше там надтягнув. Шарпаній козаками і Татарамі перебив ся він з обдєртимі і струдженими недобитками до Сокаля, перейшов при тім мабуть пов. камянецький тою самою дорогою, котрою перед роком тягнув Ян Казімир під Зборів. Під Сокаль прибув і сам король а зібравши крім чурів і слуг 100.000 війська, дав приказ тій величезній армії посувати ся під Берестечко. Дня 15 червня 1650 р. рушило військо польське трома шляхами з під Сокаля, межі Довгим а Бранами о 4 км. на північ від Стоянова відбув ся перегляд войска і тут лучила ся в ночі така пригода. Чурі, котрі стерегли коний і возів посперечали ся і стали бити ся, на їх крик надбігли пани з шаблями, в таборі зробив ся заколог, а в тім крикнув хтось, що ворог наступає. В мить стало все войско в боевім ладі, а розбуджений зі сну король довідавши ся о причині тревоги місто похвалити війскову справність шляхти виганьбив ще веїх „базарними словами“. З під Бран рушила одна часть войска з королем на полудне і попри Стоянів, Ператин, Синьків, Завидче дійшло 19 червня до Щуровиць а 22 червня до Берестечка.

Трупи козацкі по битві берестецкій залягли 20 миль аж по Константинів, а що полишено їх непогребаними, то настала слідуячого року страшна пошесть „чорною смертю“ прозвана. Злюща та пошесть розширила ся по цілій Малопольщи а лютида ся майже три роки.

Найбільше лиха зазнав пов. камянецький від 1648 р. до 1659. Про переходи війск з 1648, 1649, 1650 і 1651 р. згадував я повисше, а що в тих часах перехід війска значив то само що опустошенє і рабунок, то можна собі представити стан сих околиць по щорічних тих походах, котрі однак не скінчили ся 1651 р, але аж 1659. — Р. 1654 виступив Хмельницький четвертий раз против Польщи і в часі того походу знищено так Буск і окресности що і „кілка не полишено“. Чи і Камянку опустошили в часі сего походу козаки не знати; але з того, що люстратори з 1662 р. не згадують хто був виновником знищеня сего міста, догадувати ся можна, що ними не були козаки, бо в такім разі не пропущено би сего, але зазначено з напском, що сему винні козаки. — Зараз слідуячого року переходив вздовж через воєводство Белзке Стефан Чар-

нецкнй, а его на Руснів лютуюче військо поводило ся тут так само як на Україні: грабило добуток, убивало людей, села і міста палило. Від 1654—1659 р. вештаюче ся туди ненастанно військо коронне і козаки 1654 р. знищили цілий повіт, бо опустошено: Буск, Милятин, Камянку, Добровір, Витків і окресности тих міст; а хоть в люстрациях приписуе ся все то війнам „козацким і шведским“, то позаяк сюди Шведи в той час не загнали ся, задля того знищенє се заподїяли в части козаки (пр. Буск і окр.), а в части власні неплатні війська коронні, котрі, як се посьвідчає реєстр шкід заподїяних Милятинови і окресности, поводили ся нелїпше ворогів. Міста спалені до чиста або розграблені, села спустошені, населенє вбите або розігнане, добуток сьвітами уведений, от що принїс найтяжший для сих областей час від 1648—1659 р.

За то 1667 р. пощадили козаки ту область, бо загнали ся тільки по Броди і Дубно і знищили маєтности Собеского коло Золочева; о добрах Дїдилївских міг Собеский написати, що „так щасливі, що навіть курка не згинула“. Опісля збирають ся ще кілька раз (1674, 1676 і 1684 р.) за Собеского війська польскі на рівнинах коло Буска, щоби під особистим проводом Собеского змирити ся з поганцями. Часи обох Сассів перейшли незамітно, а 1772 р. перейшла майже ціла нинїшня Галичина під Австрію. Звістним рескриптом з 1784 р. зніс Йосиф II. в повіті 9 монастирів руских і 2 польскі.

Представлені подїї доповнити ще хочу заміткою о відносинах селяньства за часів польских. По завойованю галицької Руси перетревали давні відносини рускі ще через цілий вік. Осїдаюча тут шляхта користувала ся правами бояр і князїв аж до сойму в Єдльні с. є. до 1433 р. На соймї тім ухвалено, що всі повинности селян в користь короля відбувати они мають в користь дїдича. Серебщину, дякло, відумерщину внесено, від сего часу селяни мали платити для скарбу королївского по 2 гроші від лану або хати („подимне“), — прочі дачки вже існуючі або пізнійше введені призначені для дїдича, а були се „кунниця“, „празничне“, великодниця“ і „паньщина“. А що дїдич мав право установляти собі данину і паньщину після впадоби, то обовязки ті росли що раз більше і стали-сь головною причиною воен козацких і руху гайдамацкого. — Пани оцінили заздальєгїд живу силу підданих і стреміли до придержаня єї на свою виключну власність. Щоби піддані не могли переселювати ся, висказує статут вислицкий (1347) для підданих glebae

adscriptioem (приналежність до рілі), так що від сего часу могло найбільше двох підданих річно опускати ґрунт. З'їзд кошицький накинув селянам „порадльне“ а опісля (1496 і 1511) ограничено число переселюючих ся підданих до одного і ухвалено, що і жінка єсть glebae adscripta. До р. 1521 належали ся дідичеві правно тільки дачки або чинш, а паньщина зі зви чаю, але сего року ухвалено на соймі торуньськїм паньщину, а в 22 літ пізнійше позбуло ся селянство всяких прав особистих і приділено єго зовсім до рілі, ухваливши засаду безвзглядної приналежности селян до ґрунту.

II. Замітки о поодиноких осадах.

1. Адами з присілками: Вархони і Шльонзаки. За старостованя Яблоновских (до р. 1763) і за ґр. Йосифа Міра поселено в тих лісах будників з під Лежаньска, щоби мати руки до оправлюваня дерева, робленя потажу і паленя угля. Село окружене з трох сторін підмоклими, листними лісами, а лиш на північ простирає ся шмат піль. Мешканці задержали мову польску і суть більше підприємчиві як Русини. Єсть кілко рільничче.

2. Банунїн невелике село положене на збочах полудневого лесоватого вивисшеня.

3. Бербеки єсть то осада Поляків, спроваджених при кінци минушого віка з західної Галичини. Поблизько осадї властивої єсть присілок Павуки¹⁾.

4. Будки незнанівські також польска осада розкинена в лісах над потоком Бобрівкою. Сюда належить присілок Мирівка.

5. Буск²⁾. Первістна осада, з котрої теперішне місто повстало, находила ся у зливу рік Полтви і Буга неначе в вилах. Півостров сей в пізнійших часах поперекопувано двома до 10 м. глибокими фосами і тим чином повстало дві укріплені частї сего півострова. У самого зливу обох рік був замок; від теперішнього америк. млина по почту було „Середне місто“. До міста сего належав ще в 17 віку простор около 6 миль кв. завеликий; нинішні громади: Побужани, Лянерівка, Остапковець,

¹⁾ Назва Бербеки походить від імени власного перших осадників. Суть там і до днесь господарі „Бебеки“.

²⁾ Нарід зве місто се: Буськ. В грамотах звуть єго „Буско“, мабуть тому, бо не уміли написати латиньским альфаб. назви властивої „Бусько“.

Яблонівка, Вербляни і Гумніска збудовані на ґрунтах давнійше до Буска приналежних.

Около 1096 р. Волинь посідав Давид Ігорович, кн. Теревовельске Василько, Перемиске Володар, — оба послідні рідні брати Ростиславичі. Давид намовив Вел. кн. Сьвятополка Із'яславича, щоби Василька за мнине наставане на его жите убити а уділ его був би Данило, по звичаю тамтих часів, загорнув для себе. Василька осліплено і осаджено в Володимири, но за ним обстав брат его Володар, а побідивши Данила осадив 1098 р. в Буску і приневолив до видачі Василька, котрого в той чао там під сторожею 30 людей держано. За коварні діла прогнан-1099 р. Давида і доперва в 10 літ на з'їзді в Увітичах при зано ему городи: Буск, Острог і Черториск.

Єсть подане, що Давид обіжджаючи 1097 р. границі свого княжества втомив ся подорожію і шукав догідного місця до відпочинку. Зобачив тогди бузька, котрий сів на недалекім дереві. Давид пустив ся в ту сторону і знайшов серед ліса капличку, а при ній двох черцїв-пустельників. Сподобало-сь князеві се місце, казав для черцїв виставити мешкане а для себе замок. Від птиці, котра вказала князеві се місце, названо город Буском. Але все то мусить бути видумкою часів пізнійших, бож 1097 р. князь замок ставити каже, а зараз в рік опісля облягає его там Володар і Буск зовесь вже „городом“. Чей до сьвіжо збудованого замку не пересидав би Давид в'язненого Василька, а також не звано би его городом, як се стало ся на з'їзді в Увітичах. Давид від 1108 р. промешковав в Буску і старав ся о его заселенє. По его смерти 1112 р. заняв Буск Вел. князь, но внеодовзі відступає город сей синові Давида, Мечиславу. І сей подібно вітцю дбав про Буск, но по семи літах загорнув (1120 р.) Вел. кн. землю Буску, а 1123 р. прилучив єї Володимир Мономах до кн. Белзкого.

Від 1125—1165 зміняв Буск часто володарів, а від 1165 р. належить вже постійно до кн. белзких. Яко віно перейшла (1277) земля Белзка в посіданє Болеслава Мазовецкого і за его панованя постигло місто велике нещастє. Татари під Телібугою знищили місто до кореня, а голод і помір, котрий настав слідуючого року, доконали лиха. О судьбі города нема опісля і згадки через цілх 60 літ. Казімир Великий здобувши (1340) Червону Русь загорнув і Буск, бо коли 26 літ пізнійше виправив ся на кн. Володимирске, то припади єму в добичи міста: Холм, Лопатин, Кремянець, Белз, Олесько; о Буску нема згадки,

бо мусів вже вперед до него належати. Від 1370—1379 рядив рускою землею, підвласною Уграм, Владислав Опольський, пам'ятний на Руси задля своєї справедливості і прихильності до селян. Який-сь час (до 1384 р.) радили тут старости угорські, опісля кн. белзкий Юрій Ієдимінович, а 7 січня 1396 р. надав Ягайло Буск з кн. Белзким Земовитови Мазовецкому. Ягайло повертаючи з Києва був також в Буску.

Земовит Мазовецький надав Бускови право маґдебурске документом списаним в Сокалі 1411 р., в котрім каже ся: „Бажаючи пусті мастки княжества нашого заселити і після змоги привести до ліпшого стану, рішилисьмо місто „Буско“ на ново осадити і даєм єму право маґдебурске... забороняєм Русинам занимати ся варенєм напиктів і робленєм солодів... увільняєм цілу громаду мійску від всяких княжих, замкових і двірських робіт...“ а дальше означає чинші від городів, а з лану признає по 4 гроші на потреби міста.

За підмогою Свидригайла повстають Русини кн. Белзкого, палять (1430) Буск і окресности, в 12 літ опісля с. є. р. 1442 розграбили Татари знов місто, а в чотири літа пізнійше помер Казімир¹⁾, а над Белзкою землею занановав син єго Владислав, мимо того що Казімир Ягайльоньчик хотів вже р. 1446 підчинити область ту безпосередно короні. Стало ся се доперва 1468 р., а король обнимаючи правліне затвердив містови всі давнійші свободи і наданя. Та хотяй полекші і свободи мав Буск значні, не заселяв ся як слід, бо окрестне селянство не могло осідати в місті, а чужинців не дуже вабили ті сторони при Чорнім шляху положені. Найбільше утерпіло місто 1498 р. від Татар. Спалене до чиста з всіми околичними селами, відбудовувало ся лиш звільна, хотяй Ольбрахт надав 1499 р. містови дуже користний привілей, увільнив іменно тутейших міщан від мит водних, мостового і гребльового, котре платити мали-б на скарб королівський, а р. 1506 надав ще і позволенє городянам побирати в Буску мостове, утримувати воскобійню і постригальню.

Десь на початку 16 в. заселювано запонадиво Буск і єго окресности Волохами. Мабудь задля захисту ліпшого перед Татарами, а імовірнійше підмовлювані „закликачами“ воєводи белзкого поселили ся они в тих сторонах і в самім Буску досить

¹⁾ По Земовиті пановав Конрад, відтак до 1446 Казімир, а по нім до 1468 Владислав.

численно, плекали товар, вівці і виробляли сукна звані воло-
скими ¹⁾.

Р. 1516 осіли Татари кошем коло Буска, спалили перед-
містя, но самого міста не здобули. Опісля розпустили чамбули
по ближшій і дальшій окресности, а зібравши, як наводить Бе-
льовский, до 50.000 невільника, рушили з ними домів.

В 3 актах виданих Зиґмунтом I. в користь сего города
заходить дивна поява. Р. 1510 признає сей король всі свободи,
котрі міщани давнійше одержали, правосильними, однак застері-
гає „... щоби придержуючи ся давного звичаю самих тільки
римо-кат. обираю радними...“, — в 11 літ пізнійше видає дру-
гий акт, котрим признає свободи і полекші в веденю торговлі
всім мешканцям без взгляду на обряд і віру; — а р. 1539 по-
зволяє римо-кат., Русинам, Вірменам і Жидам шинковати соло-
женою горілкою і лікерами.

Заживаючи користних свобід і привілеїв з ласки королів
незгірше проживали городяни, — та не довго. З р. 1540 ста-
ростою бузецьким став Андрей гр. з Ґурки і сей став на всякий
лад гнобити населене. Но за панованя так справедливого і то-
лерантного короля, яким був Зиґмунт I. дійшли міщани скоро
права. Декретом з 1543 р. увільнив він місто і передмістя від
всяких повинностей взглядом старости, а поручає лиш відро-
бляти шарварок при греблях і мостах бузецьких. Но накази ко-
ролівські у тогдішньої шляхти не були в великім пошановку, бо
в пару літ по рішеню королівським з р. 1543 повідбирав син
попередного старости, Лука, на передмістях ґрунта, силував пе-
редміщан до відроблюваня паньщини, а й міщанам доскульовав
своїми забаганками. Тож дізнавши-сь про се Зиґмунт Август
увільнив (1550) Буск від юрисдикції старости, а свободи давні
затвердив і ще значно розширив признаючи, що худоба їх ве-
дена на всякі торги свобідна від мита.

Р. 1549 захватили Татари з Буска значний полон, р. 1555
була посуха і дорожня, а в 11 літ потім панував довший час
помір (морове повітре). Згаданий староста, Лука, будучи при-
клонником науки Кальвіна хотів в тім часі знести лат. парохію,

¹⁾ До тепер в Буску на Волянх єсть родина Демидчуків, прозва-
них також Волохами; їх лица мають черти орієнтальні, а церу свіду. —
На Довгій стороні коло церкви св. Параскеві єсть напись на камені,
в котрої дізнали ся можна, що р. 168... поховано там Молдавянку якусь.
Перед порогом церкви св. Николая лежить камень з волоскою написю.

но се єму не вдалось; за то син єго будучи тут від 1573—1592 старостою, навіть не заглянув до Буска. Порядкували за него підстаростичі, побудовали двір на Підзамчу, відновили замок над Полтвою і спровадили значне число Жидів, від котрих побирали крім звичайних ще і надзвичайні дачки (емфітевтичні).

На Ліпибоках збудовано 1578 р. папірню, котра існувала 136 літ; — повінь з р. 1718 знищила єї зовсім.

Р. 1589 підсунув ся відділ татарський під Буск, а що міщани і околична шляхта розбили єго на полях бузецьких, то придбали собі крім відбитої добычи і слави ще тої почеси, що від тогді титулювати почато їх в актах урядових „славетними“.

Найсправедливішим і найбільше дбаючим про добро Буска оказав ся Стан. Тарновський, котрий старостував тут від 1592 до 1618. Крім многих подрібних ласк і добродійств зділав для Буска се, що король на єго вставленє ся затвердив для міста вїтївство, уряд конзулярний, а староста вивїнував тих урядників 4 ланами на Німецькім боці, при чім увільнив ту землю від всяких дачок. По десятилітнім старостованю Івана Даниловича підлягав Буск Александрови Конєциольському, котрий від 1648 р. був вел. гетманом коронним, а котрого козаки прозвали дитиною. В послїдних 80 літах (від 1573—1648) вело ся міщанам добре, місто забудовало ся, вело користну торговлю особливо збіжем і худобою, богатїло з того, тому 1629 р. офірують самохїть 2000 з. п. королеви на веденє війни шведської. Було то ознакою патріотизму і вдячності для вітївського ряду Річи-поснодитої.

Р. 1654 знищили Буск Москалі до чиста і то так, що в 5 літ опісля зіслана комісія люстраційна написала слїдуючий звіт:

„Староство Бузецьке. Старостою єсть Станїслав Ёлоговський. Замок тутейший Москалі до крихти знищили що і кілка не лишило ся... Місто Буск складає ся з трох частий, вали добре уладжені але инші укрїпленя і башти козаки знищили. На Новім місті тільки два драгтиві доми істїють, на Середнім нема нічогоєсьенько, на Старім м. находить ся 18 домів, костел св. Станїслава спалений. Передмістя: Німецьке опущене, Підзамче також, тільки п. Божньовський мешкає коло монастиря, Воляни мають 4 хати і двох шляхти мешкає, Довга сторона опущена, ту також двох шляхти мешкає, Ліпибоки опущені. До Староства належить: Соколя з 13 оселями селяньскими, Волиця

дер. з 15, Побужани з 16, Полонична з 15, Чаниж з 18, Ракобути з 14, Гумниска з 15, Вербляни з 6 осадами“. Так же-стокими не повинні були бути ті, котрі піднесли меч в обороні справедливости і волі.

Від Міхала Корибута дістав 1670 р. староство бузецьке Станіслав Яблоновский, в котрого родині було оно майже 100 літ. Но сей староста не був подібний зовсім до іменника свого Тарновского, міщан не посідаючих (бо козаки знищили) жадних привілеїв сидувано до робіт і данин, а місто само опісля ще 3 рази жестоко нищене не прийшло вже до давнішого порядку і гаразду. Перший раз розграбило і опустошило Буск військо вертаюче під Чарнецким з України 1655 р. і знищило все що козаки ще були полишили. Другий раз дало-сь в знаки 1662 р. неплатне військо польске, котре завязало конфедерацію на Україні і не маючи харчів нападало оселі мов ворог. Подібне знищене нанесло 1674 р. військо стягнене через вел. гетьмана Ст. Яблоновского. Розложивши ся на кілька тижнів табором межи Буском а Красним забирало оно — звичасм тогдішних часів — мешканцям всю живність, худобу, одіж і гроші. Тому то коли в вересні прибув до табору король, Ян Собеский, поспішили до него міщани з жалобою на старосту за наставане на їх свободу, сидуванe до робіт і дачок надзвичайних, а на войско за нанесену шкоду. Першої жалоби не полагодив король, бо не хотів наразити ся могучому Яблоновскому, але також і другої, бо скарб був майже все пустий, а Собеский боронячи вітчизни задовжив свої величезні добра так, що за довги став (перед 1670 р.) банітою. В самім місті був сей король і витязь рік перед виправою віденською; — р. 1684 збрав на бузецько-красненських полях військо ладячи-сь на відобране Каменця, а р. 1695 против шатаючих ся по Поділю Татар.

Посліднім разом (1695)¹⁾ зібране військо побідило коло Замарстинова під Львовом Татар, мимо того що було їх 3 рази більше, а староста хотячи подати до Буска о тім звістку і стягнути проче там збираюче ся військо против недобитків татарських, котрих була ще значна сила, післав там пана Бєсядецького з кількома товаришами. Їхали они через Яричів, попри Милятин обавляючи ся що хвиля нападу Татар, котрих дуже багато

¹⁾ Переказ сей записаний в *Annales Ecclesiae Buscensis rit. lat.*, а записаний значно пізнійше мабуть на початку сего століття.

вештало ся в тих сторонах. Вже минули Милятин, а Бєсядецький дяковав Богу за опіку в дорозі, коли напрасно при візді до купецького ліса (пів милі від Буска) галлакаючи обскочили їх Татари. Заблисли шаблюки і наскочили одні на других, — вже кілька поганців труном повалили-сь, аж надбігає ворогів ще більша сила. Бєсядецький візавши на поміч чудотворного Ієуса милятинського (котрого ще в Милятині не було) боронив ся жваво, хотяй вже одному єго товаришеви голову з плечий знято. Та мимо хоробрости може треба було-б головою наложити, коли-б не бузьок, що мав недалеко на дубі гніздо а сполошений може брязком шабель почав так голосно клекотати, що Татари перестрашили ся і сейчас утікли. На тім місци поставлено мурований пам'ятник, но сей завалив ся, а тепер там стоїт звичайний деревляний крест. До недавна мав бутн і дуб, на котрім було бузькове гніздо.

Славні подвиги Яблоновського в користь вітчизни не принесли місту пожитку, противно стали-сь причиною єго упадку, бо король віддаючи єму староство бузецьке полишив міщан зовсім на єго ласці, а гетман осаджував на пустих пляцах Жидів і де міг вкорочував свободу міщан. За єго сина Александра Яна і внука Александра Йосифа гноблено дальше в згадуваний спосіб городян, тому то они видали старості процес, а р. 1746 дістали декрет, котрий взборонював гнобити і пакостити міщан. Такі декрета були в половині 18 віку лиш безвартостним папером, бо не було в Річи-посполитій сили, котра-б, в разі потреби, декрет виезеквовала. Тому то і процесовано старостів аж до часів австрійських, та і все на декреті кінчило ся.

Р. 1763 відпродав Антін Яблоновський староство бузецьке Йосифови ір Мірови, котрий був вже властителем Радехова і Холоєва. Новий властитель Буска старав ся запопадливо о збільшенє своїх приходів, тому то винаймав і продавав ірунта городські, заложив на Волянах гуту до перетоплюваня руди жєлізної і кузнї, — р. 1769 спровадив зі Львова Яна Фр. Прєшля, а сей на місци палати теперішного властителя Буска заложив велику і добре уладжену гарбарню. Фабрика Прєшля розвивала ся хорошо, достарчала шкір для цілої армії австрійської, но по смерти (1815) властителя, не було кому єї дальше вести, підупала дуже скоро, а реальність, на котрій була збудована, відкупив назад ір Мір. Розличні підприємства і доходи з землі приносили єму з цілого староства 60.000 зп. річного доходу.

Але декотрі свободи міщан і права їх були не на руку панови сему, бо наколи-б удало-сь їх знищити, можна-б було мати ще більші користи з тих обшарів. Найбільше ходило ему о заведене паньщини, а що міщани боронили ся і подавали су-пліки до властей австрійских, то щоб ряд не розглядив справи і не признав міщан правими, купив літом 1776 р. ціле старо-ство бузецьке за суму 137.942 зр. 10 кр. — Половину ціни сеї мав заплатити в кількох ратах, а другу половину сплатити мали его наслідники. Набувши дешево так хороший маєток став властитель Буска силувати міщан на добре до роботи, уряд ему в тім по зможі допомагав, а раз навіть р. 1778 вислав військо до неслухняних міщан Буска, щоби їх заохувало до відбудуваня паньщини. В сю пору винесло ся кількох шляхтичів і замо-жнійших міщан з Буска не могучи погодити ся з ново заведе-ним ладом. Позіставші міщани писали просьби і до „крайсамту“ в Бережанах і до „губерніюм“ у Львові і до стіп трону у Ві-дни, но все дармо, пан своє діяв¹⁾. Аж коли настав Йосиф II. приказав застановити сейчас всякі екзекуції і справу ще раз розглянути, а 1786 р. звільняє ся по переведенім доходженю міщан від паньщини, а крім сего відновлено уряд городский, котрий рішав всякі справи судові і політичні в першій інстанції.

Р. 1792 обняв по вітцю добра син попередного Войцех ір. Мір, але що обдовжив їх вельми і залягав з виплатою рат амортизаційних, то 1833 р. забрало ті добра правительство, виставило на ліцитацію, а набув їх Фелікс ір. Мір, кривняк Войцеха.

Місто має три церкви деревляні, костел мурований (докін-чений 1779 р.) і хороший маєток громадский, хочай погано адміністрований.

6. Вербляни з присілками Мірочин і Чучмани за болотом. Р. 1659 числило те село 6 осад. Мешканці Чучманів суть Во-лохами, поселили-сь десь в 16 віку, мовлять по руску.

7. Вирів положений над Острівкою на північ. склонах ле-соватого вивисшеня.

¹⁾ Ось деякі кривди вичислені міщанами в протоколі з дня 18 липня 1776 р. 1) Жінка управителя каже катувати людей і наводять ся 4 приміри, 2) через 10 тижднів робили греблю міщани, 3) мусіли зво-звити матеріал Жидам на крамниці, 4) Забрано луки над Солотвиною 5) відібрано вийтови хату і сіножать, котра до вийтвства належала.

8. 9. Витків новий і старий з Феліксівкою і Оборотовом, творить тепер дві відрубні громади яко Вит. старий і новий. Сама назва вказує, що часть вехідна прозвана В. старим істнувала давнійше як часть західна. Стверджує сю догадку і положене Вит. старого. За часів Ягайла істнував вже Витків, а в 15. і 16. віці належав до Лянцкороньских. Межи Витк. старим а новим на місци нинішного костела і будинків лат. пароха стояв невеличкий замок обкопаний широкою фосою. Деревляний костел находив ся первістно на нинішнім середмістю, а доперва Ян Лянцкороньский, каштелян галицький і его син Вацлав вибудовали (1675) „в своїй фортеці“ костел мурований і кляштор на 12 монахів, а вивінувавши его відповідно віддали на вічні часи черцям регули св. Авґустина. Замок зруйновали 1654 р. козаки, а мали при тім ушкодити і чудесний образ Матери Божої зробивши на правім лиці шрам. Понеже черці не занимали ся ані плеканєм хорих, ані не утримували школи, то 1786 р. знесено монастир, а капітали фундаційні забрано. Від Лянцкороньских перейшов Витків до Потоцьких, а сі мусіли відступити 1775 его разом з кількома окрестними селами Коморовским (яко відшкодоване за убитє Гертруди Коморовскої), від послідних набув его гр. Мір. За польских часів був Витків славний пивом добрим. Мешканці Виткова не посідали ані права маґдебурского, ані жадних привілеїв, тепер мешканці Вит. нового займають ся найбільше шевством, а що ремесло не дуже поплачує, а рілі мають мало, тож живуть в злиднях. Істніє від 1. мая 1893 р. промислова школа шевска удержована коштом краю.

10. Волиця барилова з присілками Корчівкою і Зеленою лежить пів км. від російскої границі. Єсть оден християньский і оден жидівский крам.

11. Волиця деревляньска з прис. Марушанка і Шур. Село над Бугом, істнувало вже в 14. віці, бо кан. Антін Петрушевич оглядаючи 1879 р. місцеву церков зобачив в бабинци місто сьвятого сучастний портрет кн. Владислава Опольского¹⁾. Правив він Червоною Русию до 1379 р. а наділивши землями (або може і постройвши) монастир Василиян на Волиці дарував ему також свій портрет. Козаки знищити мусіли (1654) і монастир, бо до тепер істнуюча церков побудована по війнах козацких (імовірно

¹⁾ Портрет сей находить ся в Народнім домі у Львові, величини менше як природної, мальований на дошці на золотім тлі.

1665 р.) а дня 3 лютого 1661 р. митр. Дионіз Балабан „відновив“, а Ян Казімир на соймі 13 падл. 1662 р. і Міхал Корбут 9 падол. 1663 р. затвердили „давнійше“ надані права монаст. Василян на Волиці дер. По нападі козаків (1654) перенесли ся сюди черці з Буска. До монастиря належало над 300 м. ґрунту (найбільше ліса), а Александер Яблоновский додає монастиреви р. 1764 ще ґрунту під условієм, щоби полишили ся при унії з рим. церквою. На Марушанці був монаст. Василянск. Обидва ті монастирі знесено (1784), а будинки і землю закупив властитель Буска. Де тепер церква і фільварчні будинки був замок, з котрого ще в сім столітю істнували 2 деревляні башти. Мешканці бідні, бо землі мають мало, а поля їх то щирий пісок.

12. Вулька сушенська давнійше присілок Сушна.

13. Ганунін єсть то кольонія німецка, заложена 1790 р. складала ся первістно з 17 господарств (тепер єсть 22), тварила присілок Станина, но від р. 1855 єсть самостійною громадою. Мешканці займають ся рільництвом (на 1 господ. випадає понад 20 м. рілі) і удержують власним коштом школу приватну.

14. Горпин село над Острівкою.

15. Грабова з прис. Мазярня ваврикова, Водаї, Верхоли, Собачки, Будиголош і Діброва. По присілках мешкають поселенці Поляки. Давнійше вироблювано мазь, терпентину, потаж, тепер все то устало ¹⁾.

16. Гумниска з Чучманами гумнискими. Хати тут ще дуже старосьвіцького виду. Була то перша парохія, яку дістав Маркіян Шашкевич. Був тут від 30 червня до 16 падол. 1838 р. Тут зустрінув ся з гіркою прозою життя і в пісні „Над Бугом“ висказав се словами :

Моє серце бідненькоє
 Радощів не має,
 Лиш розлуку із долею
 Лиш слезоньки знає...

17. Гута полонична осада зложена на пів з Русинів на пів з Поляків, — повстала при кінци минув. віка.

¹⁾ Недалеко села в лісі находить ся около 14 могил. Нарід зве їх „Шведина“, но з якої причини не знаю, бо не знаю коли-б могли сюди загнати ся Шведи (може зимою 1706 р.), — і длячого було би так богато могил.

18. Деревляни лежать над Бугом. Єсть тут кільканайцять шляхтичів ходачкових, котрі старанно заховують бесіду польську і стрій давний, — їх хати суть більші і гарнійші як селян руских.

19. Дернів з осадою Майдан над пот. Камянюкою.

20. Дмитрів простирає ся над Березівкою. В громадскім будинку поміщена читальня; єсть 2 крами жицівські і оден християнський.

21. Добротвір з прис. Підрудне, Матіяші, Майки, Долина, Рокити, Химки Язвин, Забуже, Борків. Єсть то містечко над лівим берегом Буга, належало первістно до кн. Волинського, а по 1340 р. до кн. Белзкого. Добротвір находив ся спершу на правій стороні Буга, де до нині видно виразні сліди окопів земних, но по знищеню Татарами 1498 р. а може ще 1240 р. перенесли ся мешканці на лівий берег ріки. На початку 15. столітя був вже містом укріпленим і посідав право маґдебурске, бо по 1498 р. наділяє мешканців Зиґмунт I. „опять затраченими“ привілеями іменно: надає право маґдебурске, з заміткою, щоби крім війта ніхто инший не стягав оплат карних і не накладав кари прозваної „пядесяти“¹⁾, — ярмарок призначає на Рожд. Прев. Богородици, а торги що четверга.

Старіючий ся Ягайло почував що раз сильнійшу любов до рідної Литви і часто бував в тих сторонах. Межи 1413 а 1430 з'їхали ся тут обидва Ієдиміновичі, котрим під кінець житя доля що раз приязнійше усміхала ся, щоби нишком о справах держави посовітовати.

Р. 1498 знищили се місто Татари з корінем. В рік по унії любельській був тут помір, а 1572 р. переведена люстрация виказала в Добротворі: 195 домів, 1 попа, боднарів 7, шевців 4, рибаків 16, яток різничих 8. Досить показне се но не дуже промыслове і торговельне місто розвивало ся до часу воєн козачих. Сі як і послідна війна шведска (1655—1660) так добре дали-сь в знаки містови, що 1662 р. було замість 250 лиш 15 загород і то майже самих рибаків, котрі платили 5 зп. і кождий давав по 10 угорів. В сто літ опісля (1765) згадує ся перший раз про костел; місто мало перевіз на Бузі, церкву,

¹⁾ Кара та прозвана в ориґіналі „pianthnodieszcza“, — на чім полягала і чому так прозвана гляди відчит Ант. Малецкого в львів. товаристві історичнім „О карах septuaginta і quinquaginta...“ виголошений 1893 р.

74 господарів ґрунтових, 39 загородників, а 58 господ. на передмістях; з ремісників вичислено 2 дігтярі, 5 стельмахів, 11 ткачів, числа ґонтарів не подано однак і ті мусіли бути, бо при вичисленю дачок сказано, що „ґонтарі дають ґонти“. На північ від Добротвора на місці нинішного фільварку Язвин був монастир Василянск, знесено єго 1784 р.

Єсть се одно з двох місточок повіта, в котрім міщани рускі не винародовили ся, мимо того що посідали право маґдебурске через 4 віки, але задержали вірно навіть стрій своїх предків. — Біднійші мешканці ходять на зарібки по лісах, виробляють бальки, ґонти, ріжуть тертиці і сплавляють дерево. Прочі займають ся господарством.

22. Дідилів. В енциклопедії Шнайдера сказано, що давнйше остров, на котрім збудований Дідилів, називано „Бабинцем дідилівским“. Остров сей мав бути присвячений Дідилі, а се місце звуть до днесь „гайщем“. Тут заходить якась помилка, бо село Дідилів не побудоване на острові і місця сего не звуть гайще. На сіножатах межі Дідишовом а Хреньовом єсть остров подібний до кургану, — на нім був замок Станіслава Стадніцького прозваного дідьком. Но чи остров сей був присвячений Дідилі, що то за божество було і відки ся вість походить се належало-б вперед розслідити заким признасть ся правдою. До р. 1620 належали „добра Дідилівскі“ до знатної родни Жовківских. В вісім день по смерти Стан. Жовківского с. е. 15 жовтня 1620 р. були вже Татари за Дідишовом, а за тиждень знов тою самою дорогою повертали. Мусіли тогди і Дідилів і окресности знищити, бо тільки для приємности походів они не звикли предпринимати. За то р. 1667 був так щасливий що вийшов ціло, от що пише о тім Собеский¹⁾: „..... козаки з Татарами так ґаздували, що все крім Золочева попелом сіло, так що і знаку нема де що було, а хлопа і на лікарство не здібеш... Дідилів такий щасливий, що і курка в нім не згнула...“ Пробував тут часто Собеский, а ще частійше переїздив туди або наглядаючи свої просторі добра або на розставних конях гнав ся до стягаючого ся войска²⁾. Перед виправою віденьскою полював тут в маю 1682 р. „... але — як писав до жінки —

¹⁾ По р. 1620 належав Дідилів до Івана Даніловича, а по єго смерти до Собеских.

²⁾ Як прим. р. 1676 коли просторонь в Яворова до Золочева (около 20 миль) переїхав в 16 годинах.

ві слаби́м щасте́м. Зві́рини велико́ї не було́ зовсе́м. Зимо́ю па-
нове́ мисли́ві, котри́х ту в окресно́сти не мало́, зовсе́м вини́щили
і розігна́ли. Пташи́ни всі́ляко́ї мно́жество, бо так хоро́шого
і обильно́го краю́ пошука́ти треба́ по сьві́ті. Пан Ко́мит (тр.
Maligny) тими́ хорта́ми, котри́х водив на проходи́, коли́ то ми
були́ в Яворо́ві в горо́ді, цькова́в кілька́ заяці́в, але́ навіть́ ся
і хвоста́ не діста́ло, задля́ чо́го він дуже́ сердити́й. Обі́д їли́
ми в Кукизові́, в місци́ напричу́д веселі́м, хотя́й по турецкі́м
Слоневски́х газдова́ню значно́ опустоше́нім. По обі́ді обі́хавши,
що́ нале́жало до господа́рства, знов́ полюва́ли-сьмо́, але́ також
з ра́нішним щасте́м...“ Від Собески́х пере́йшов Ді́дилів до Ра-
дзі́влів, опі́сля Стажи́нських, Га́рані́хів а тепе́р до др. Юлі́яна
Черкавско́го. — В грома́ді є́сть кі́лко рі́зничне́ і скле́пик хри-
стія́нський¹⁾.

23 і 24. Желе́хів мали́й і велики́й. Су́ть то дві́ окре́мі
грома́ди, уде́ржують впе́льно шко́лу, є́сть скле́п христія́нський.

25. Жура́тин над Полтво́ю. По́ля ро́вами осу́шені і уро-
жайні́.

26. Ка́мянка стру́милова²⁾ мі́сто повіто́ве з оса́дами Кри-
вогуля́нкою і Підзамче́м, котрі́ твора́ть тепе́р ві́друбні́ грома́ди
адміністра́ційні. Мі́сто саме́ ле́жить на́ клино́ві утво́рені́м чере́з
Буг і Ка́мянку. — Ю́рій Стру́мілло́ перетво́рив 1471 р. село́
Ка́мянку, котре́ нале́жало до ді́бр коро́лівських, на мі́сто, виста-
рав ся́ о пра́во ма́гдебурске́ і при́дав є́му сво́є і́мя. Вистави́в
і виві́новав також́ ко́стел лати́нський. Зи́мунт I. поновля́ючи
(1509) давні́йше на́дане пра́во ма́гдебурске́ визна́чує два́ ярмарки́
і то́рги ко́жого́ вторка́ і при́знає́ инші́ льгото́ для́ мі́щан. Ле́дві
мину́ло від то́го ча́су 30 лі́т, а вже́ за́чали мі́щани́ враждова́ти
на то́гді́шного́ старо́сту за́ взбороню́ване́ рибаре́ня в Бу́зі і за́
то, що́ дуже́ часто́ дома́гав ся́ від мі́щан бе́зплатно́ї на́гінки до
лові́в. То́й сам Зи́мунт, котри́й за́твердив на́дане Ка́мянці́ пра́во

¹⁾ Місцевий учитель, п. Даців. подає, що первістною звала-сь та осада Конюхи і була дальше на захід від нинішнього Дідилова. Р. 1434 знищили її Татари, а мешканці поселили ся на місци сучасного села. На противнім (полудневім) березі Думного осісти мали Гуни (!?), перенести ся они мали тому сто літ до Дідилова, а поля де їх була осада зве ся до днесь „На Гунові“. Подаючи се завначую, що п. Даців не подав жерела сих вістий, отже переказ про Гунів мусить зачислити ся до байок.

²⁾ Давна назва Камянки була „Димошин“.

магдеб. 1509 р., видає в 33 літ пізнійше на внесену міщанами против старости жалобу приказ, щоби він і его наслідники не забороняли ловити риби козулею, саком і волоком і щоби крім двох днів в році не силували їх більше ставати при сітях, хіба в случаю, що сам король або его наслідники забажали би полювати.

Мабудь зараз, як тільки дістали право магд., взяли ся міщани до укріплення міста, бо в пізнійших часах згадує ся о замку і валах, котрими було місто обведене. Укріплення міста полягали головно на 15 м. глибокій і так само широкій фосі від сторони поля і на насипі земнім від сторони міста. Місто валами обведене творило правильний квадрат; зі входу боронив пристуну Буг і его стрімкий берег, з полудня і півночі фоса і насип, а з заходу потік Камянка і насип¹⁾. Стараннійше укріплено невеличкий замок, — стояв він на місци палати теперішнього властителя Камянки, окружений був насипом і парканом з баштами деревляними, а до того довкола облятий водою.

Місто на основі користного рішення своєї справи зі старо-стою р. 1542 тішило ся свободою, забудовувало ся (було до 500 домів), багатіло, а повітре, що 1572 р. панувало, не наробило тут якось багато лиха, бо в два літа пізнійше вичисляє ся: „... в місті 355 господарів, на передмістю 45, некарів 26, різників 9, рибаків 9... Передміщани на Забужу (було їх до. 80) повинні давати двайцятого барана, а де би барана не було, то по 1 грошеви. Минувшого року зібрало ся того „рогового“ (податку) 3 фльоренів 17 гр. і 9 денарів, баранів по ті літа не було, бо виадихали, отже взято 2 кози...“

Туди вів шлях торговельний на Волинь, а запобігливі міщани постарали ся (1578 р.) не тільки о склад дрогобицької соли, але і о се, що всі купці везучи сіль на Волинь мусіли ся з нею в місті через три дни затримувати. Було то при інших давнійших свободах користне дуже право, тому то дізнавши ся про се Жиди добивають ся зараз о дозвіл, щоб могли в місті поселяти ся і купувати доми. Торгували-сь о се який-сь час міщани, но не довго; видно що баришівне було не до погордження, отже станула в недовзі умова, а Зигмунт III. затверджує її

¹⁾ Ще до днесь видно зовсім добре фосу північну коло руского приходского города і полудневу коло жидівского окониска. Черетинає їх кравва дорога.

(1589 р.) разом з правами і цеховими привілеями: кушнірів, шевців, ткачів, ковалів, слюсарів, боднарів, гончарів, рибаків, мечників, штихерів, пасамонників і токарів. Так мало місто всілякі права і привілеї, а з 1589 р. придбало собі і Жидів, котрі мали їх всесторонно використати. А горнути ся мусіло їх до Камянки досить, тай вести ся не зле, коли вже в 38 літ пізнійше випросили у архиеп. Яна Прухніцького дозвіл на виставлене божниці. Но Камянци не довго судило ся тішити ся складом соли, писаними правами для ремісників і на добре торговлю займаючими ся Жидами; настали війни козацкі і не менше для сего міста шкідні війни шведські, що знищили місто. Люстратори записують з явним сочутем 1652 р.: „... бувало домів 500, а тепер нема їх лиш 90, а жидівських 16, ... гроша коронного дають міщани 3 зп. Замок лежить під самим містом, водою облитий і опарканений; в середині будинок, башта від міста, в котрій писар мешкає, а друга зараз побіч, котрою візд.“ Ціле столітє минуло, а місто знищене згаданими війнами не піднесло ся майже зовсім, замітне лиш то, що як всюди так і тут Жиди витискають християн що раз більше з середмістя, заганяють весь оборот торговельний в свої руки, а міщани, по словам очевидця, займають ся більше рільництвом і рибаренем як торговлю, при кінци минув. віка продають одну тільки „ропу“ до смавання возів. Р. 1765 було ще в ринку на 35 домів 6 християнських; — поза тим тримали ся ще яко тако міщани, бо на „заулках“ мають 67 домів, а Жиди 57. Се і ціле тогдішне місто. Крім костела і двох церков був тут також монастир Василиянок з церквою, монастир знесено, а тепер по нім і слід не лишив ся. Послїдним стар. польским був Міхал Жевуский, а по третім поділі Польщи купує Камянку з окрестними селами Йосиф гр. Мір за 1.105.641 фльоренів¹⁾.

¹⁾ Належали до Камянки села: Підзамче, Лапаївка, Лани, Дернів, Обидів, Язениця, Стриганка, Добротвір, Руда, Мазарня і на Язениці 67 м. за-великі добра Василиян. Валяють ся в магістраті слідуєчі оригінальні документи: а) Зугмута III. з дня 15/3 1618 р., котрим надає місто Стан. Жовківському; — б) три документи Стеф. Баторого; — в) Володислава IV. з 23/4 1633 р. поновляє ся всі свободи і привілеї; г) Іоана III. з 10/10 1582, суть то дві пері. картки великої 8°, сказано в нїм: Kamionka str. sita in Palatinatu Russiae, terra Leopoliensi; — г) Августа III.: — д) Станіслава Августа; — е) добре захована частина (від ст. 190) городско-судебних записок, письмо трудно дуже відцифровати. З них довідуєм ся пр. що 1626 р. вибрано консулями: Адама

Коло Камянки знайдено ріжними часами старинні річи особливо зброю і прибори воєнні, а в однім місци багато костий людских. Що вторка відбувають ся тут ярмарки. Тепер вже і „ропи“ не продають міщани, здали все в руки ліпші...

27. Козлів. Селяни визначують ся просьвітою і старанно веденою господаркою, мають січкавні, молотілні і управляють рослини пашнисті, а завдячити се мають тямучим съвщеникам, котрі тут були парохами. Істніє окремо школа мужеска і женска, — послідну удержує власним накладом двір. — Козлів єсть місцем родинним Івана Наумовича.

28. Криве лежить попри підмоклі сіножати на самім краю півн. вивисшеня.

29. Кудеревці з прис. Дуньвовом над Думним.

30. Куликів з Собином.

31. Купче над Бугом.

32. Лани німецкі заселені католицькими поселенцями.

32. Лани польскі положені по противній стороні Буга. На-лежали до дібр корон. стар. кам.

34. Лапаївка находить ся межі Камянкою а Ланами польскими. Осада та повстати мала тим способом, що за польских часів позволяли там старости осідати збігцям з подальших сел. Часто пани дбалі о піднесенє своїх доходів „закликали“ таких охотників визначаючи їм землю на поселенє і деякі полекші паньщизняні.

35. Лянерівку заложив який-сь Лянері. При кінци 18 в. вироблювано тут крохмаль і пудер.

36. Майдан старий з пр. Пустельники і Мельник.

37. Манастирок (вл. Монастирок) з Майданом новим. Року 1723 був тут монастир Василян, а в катальоу альф. Василян читаєм, шо вступив до сего монастиря Ісайа Чайковский, котрий хорошо умів мовити по руску і по польску.

38. 39. Милятин новий і старий над п. Середним, творять окремі громади адм., перший єсть місточком, другий селом. В Мид. новім находить ся величавий і хороший костел на 251

Мацьковича, Андрея Съвірковича (се прозвище може бути доказом, що і тогди істнував утраквізм) Олексу Чернобая і Яцка Пшехшимського; -- а р. 1626 правує ся Петро Безкишкий з Мартяном Белзким. В тих часах жидівскі прозвища кіячать ся найчастійше на „вич“.

м. вискім горбі з тревалого матеріалу виставлений. Мешканці М. нового займають ся торгівлею свиний. — Р. 1738 Тереса Галецка по д. супр. Лончиньска визначила Камедулам місце в своїх добрах. Коли однак р. 1742 оглядав монастир Камедулів майор їх Клеменс Неаполітаньчик, зауважав, що монахи, котрих було тут кількох, негідні сповняти своїх обовязків і тому зніс єго 1745 р. Та сама Лончиньска спровадила 1740 р. Кармелітів босих. Мали они монастир і костел. За них перенесено чудесну ікону Ісуса Христа (1747 р) з Нового ставу (пов. жовківський 7 км. на плд. від Камянки стр.) до їх костела. Образ той приніс до Польщі з Риму під руский Мочарський і дарував єго Йоанні Кшечовській, що вийшла була за Поплавського. Від сих дістав ся до Собещаньских в Новім ставі. Послідні дали єго там до церкви. Р. 1745 і 1747 прославив ся чудесами, украшено єго срібною короною, а за честиньского пароха о. М. Максимовича перенесено до костела Кармелітів в Миятині. Зараз в 8 літ опісля проголосив лат. арх. Николай Вижицкий письмом з дня 1/12. 1755 р. ікону єю чудотворною. Монастир Кармелітів знесено, а ікону перенесено 12/3. 1791 р. до теперішного костела. Прибуває тут річно до 20.000 богомольців на численні відпусти. — Влад. Ягайло надає 1431 р. Збоїска, Куликів, Миятин і Межигірці Іванови Конєцпольскому за вірну службу і яко застав за позичених 300 гривен. В арх. Бернад. єсть реєстр шкід, які заподіяло військо коронне 1657 р. Миятинови. З реєстру сєго видно, що господарувало оно негірше від Татар.

40. Мирів називав ся первістно Міргоф, заселений 1786 р. на підставі одного і того самого контракту з Юзефовом. Осіло тут 20 господарів з Бадену. Тепер єсть їх 25, отже ґрунтів не роздроблюють так як рускі селяни. Мешканцям веде ся добре, на одного господаря припадає 16 м. урожайного і дуже старанно справлюваного поля. Мимо так малого їх числа, мають мурований костел і утримують приватну школу.

41. Мукані село недалеко Острівки. На північ від села суть дуки прозвані „За винницями“, можливим єсть отже, що зараз за селом на полях були винниці, а сіножать дивлячи-сь в подудня від села була „за винницями“. Не хочу сим твердити, що у нас управляли виноград коли-сь давнійше так загально як на Уграх; могло бути, що який князь руский або пан польський засмаковавши в вині не хотів єго купувати і тра-

тити грошей, отже заложив винницю, котра по якимсь часі щезла полишивши саму тільки для селян незрозумілу назву¹⁾.

42. Нагірці малі. В північній стороні села суть сліди замку укріпленого. Належало оно до 1520 р. до родини Жовківських. Пів року перед смертю записує Стан. Жовківський Нагірці і Передриміхи на власність лат. приходства в Жовкві з припорученєм, щоби з доходів сих сел утримовано місіонарів і бакаляра; — з дібр дідилівських офіровав на ту саму ціль 130 зп. Дня 15 жовтня 1620 р.: „явили ся Татари і наробивши тут на кілька тисяч шкоди пішли дальше, но в тиждень вертали знов тою самою дорогою і в Нагірцях пана Урбанського убили... В Жовкві оборонили ся тогди міщани від Татар кидаючи з мурів улїї, — пчолы видїтали з поторощених улїїв і приневолили поганців до втечі...“ Був тут монастир Василян, знесено єго при кінци минув. віка.

43. Немолів з Мякшином і Медведями. Р. 1651 нозволив Ян Казїмир Теофіли, вдові по Якові Собєскім, перенести єї права до Немолова і инших сел на сина, Марка Собєского. Єсть то місце родинне Др. Стефана Смаля-Стоцкого.

44. Неслухів осада на лесоватім вивисшеню.

45. Нестаничі з Залїсем, Терезією, Грабиною і Киями. Тут в церкві дня 26 грудня 1770 р. повінчав лат. парох з Добротвора Щасного Потоцкого з Тертрудою Коморовскою²⁾. Тут від 16 падол. 1838 р. до 22 цвїтня 1841 р. с. є. через півтрети року перебував яко адміністратор Мар. Шашкевич, і тут то написав прекрасний стишок, що починає ся словами: „Цвїтка дрібная...“.

46. Незнанів і присїл.: Глиняни, Черняхівка, Зубики, Пиньків, Каранї, Мазарня караньска і Гряда. Завдяки заходам о. Гілярого Квасніцкого посїдає громада власну канцелярню, читальню, касу позичкову і шпихлїр. Населе просвїті і всяким новим порядкам неприклонне, хвалить собі лиш давні часи. Назва Незнанів, як повідають люди, мала піти відси, що раз

¹⁾ О управі винограду на Руси суть деякі сліди пр. грамота Льва дана монастиреви св. Спаса, а також ще 1524 р. були на Клепарові коло Львова шїйські винницї. Но було то більше слави, як пожитку, бо за їх віднаєм побирало місто всего 10 зп. річно. На більші розміри не управлявано мабуть на Руси, як сего хотять доказати декотрі історики, ніколи винограду.

²⁾ Ант. Мальчевський мав на підставі сеї подїї написати поемат п. в. „Магуа“.

якийсь Лях списовав всі села і запитав одного хлопа по польску, як ся се село зове. Хлоп не розуміючи, о що йде, сказав: „не знаю“, а пан і записав собі зараз: Nieznany. В лісі Гунчин город находят ся сліди давного міста, а в лісі Погребенна суть сліди поганьского урочища.

47. Новосілки (ліскі). Село положене на вузкім клинови, котрий простирає ся з пов. львівского аж поза се село. Був тут більше як два літа (від 22/4. 1841. — 7/6. 1843) М. Шашкевич парохом. Було то під вечер его короткого, но горестного життя, поет не полишив з тої добн жадних поетичних творів¹⁾. Умер дня 7 червня 1843 р. втративши поперед взір і слух. Тіло его по 50 літах перевезено (1/11. 1893) до Львова і поховано на цвинтари Личаківскім.

48. Нивиці з прис. Колесники, Майдан і Мазарня стара.

49. Обидів. Село осіло на гр. корчункових, р. 1765 було 12 підданих осілих на четвертинах лану.

50. Оглядів. В 15. віку якийсь Стибор з Оглядова урядує в самбірскім повіті в імени Спитка з Мельштина яко земский судовий урядник.

51. Ордів згадує ся р. 1426 в дипльомі Земовита Тройдена і Владислава яко граничне село посілости Готгарда з Фаленціц.

52. Опліцко з пр. Шклянна гута, де суть останки фабричних печий, в котрих витоплювано звичайне шкло. Було се мабуть тому 100 літ, но хто сї гуті заложив і чому дальшу фабрикацію залишено, про се годі було щось певного довідати ся. Єсть тут много вужів і гадюк, а що послідних мусіло бути колись далеко більше, о тім сьвідчить назва одної частини ліса „Змийовиско“. — О $\frac{3}{4}$ км. на північ від села єсть „окіп“; єсть то на сіножатах просторонь яких 3 моргів обведена 1·5 м, високим а 6 м. широким валом. Кажуть, що колись давно тому мали там окопати ся Татари; но імовірнійше, що, коли Ян Казімир ішов 1649 р. з війском против козаків під Зборів, усипано сей окіп для короля і его сторожі. Звістно бо, що король поступав наперед дуже пиняво, отже щоби забезпечити особу короля (в таборі польскім були тільки непевні слухи

¹⁾ Може і були які твори, та запропастили ся. Гляди „Зоря“ 1892 Ч. 22 стор. 438. Перекладав тут евангелія на руску мову, іменно переложив ціле еван. Йоана і 5 глав Матфтея; напечатані они в „Рускій бібліотеці“ Онишкевича том III. стор. 112.

в селі і становищи ворога) підчас нічлігу, сипано задалегідь насипи земні і роблено рід укріпленого малого табору, вибрано при тім місце захвстні, а таким власне було місце де єсть сей окіп, бо задля свого положеня для кінних Татар і козаків було оно непристунне. Король був в часі сего походу 21. липня під Замостем, около 28. липня під Сокалем, отже коло Оплицка міг бути межі 1. а 10. серня 1649 р.

53. Острів, село так прозване дягою, бо побудоване неначе на острові утворенім Полтвою і Гологіркою. Населене займає ся головно рільництвом, а в свобідний час оправою матеріалу по лісах і фірманкою. Громада має канцелярню і читальню. Єсть 3 крами жидівські і оден християнський ¹⁾.

54. Павлів, в селі єсть читальня польська і руска, руска чиг. має власний дім і утримує крамницю.

55. Ператин. Єсть тут при фільвару окіп займаючий около 2—3 мор. простору, обведений до 3 м. високим а 4 м. широким насипом земним. Окіп той припирає з двох сторін до грузких боліт і імовірно був призначений для Яна Казімира, котрий імовірно тут 17. або 18. червня 1650 р. мав нічліг. Межі Радеховом а Ператином єсть могила, особливо при ній находить ся багато „гридників“ битих за Яна Казімира, хотяй і дальше на полях в наурямі Синькова єсть їх вєуди досеть. З тої области вдало ся мені зібрати за одні вакації до 50 штук грошей мідяних за Яна Казімира чеканених. — Мешканці хотяй землі мають досеть (на 1 мешк. випадає 2-8 мор. землі) бідують, бо суть недбалі і ліниві. В Козлові хотяй на одного мешканця і половина сего простору не випадає, мають ся люде ліпше, як в богатім на землю Ператині. Се і доказ, що богацтво не зависить від землі, але від працювитости мешканців.

56. Побужани з Вальками. Вєхідна часть села зве ся Волохами, отже і тут мусіли поселити ся в XVI. віку Волохи, хотяй тепер не вирізняють ся они майже зовсїм від прочих селян. Населене непросьвічене і всяким змінам неприхильне. Ремісників нема жадних. До недавна були всі хати димні (без коминів). Село велике, але господарка в громаді погана; — ані касп, ані шпихліра там нема.

¹⁾ На области сего села находять часто чашки, кости людські і останки оружя. Прозвища селян вказують, що поселили ся тут крім Русинів, Татарів, Вірменів і Мазури.

57. Полове має читальню і дім громадський. В кожній третій хаті єсть верстат ткацький.

58. Полонична повстати мала з відбитих від Татар невольників, від того пішла і назва. Населенє байдужне і нероботаще.

59. Радехів з прис. Кути і Пукачів. Місточко се єсть найновішої дати, не посідало в мин. століттю ані костела, ані двора, було селом і належало до лат. парохії в Станині. Йосиф гр. Мір закупивши ті добра побудовав тут палату, в часом перенесено²⁾ сюди костел, а що єго наслідники промешкували тут, то в часом стало місточком. Тепер посідає 1 склеп християнський і кілька жидівських, також кільканащять жид. крамів, шинків 18, касу позичкову фундації Міра для мешканців Радехова (капітал около 3.000 зр.), а що два тижні в четвер відбувають ся торги. — Через Радехів переїздив часто Собеский, бо туди припадала єму дорога до Блуднівських єго дібр на Волини.

60. Ракобути над Бугом. Селяни ведуть звірцево господарку і плакають красні, хотяй невеликі коні. Єсть багато ткачів.

61. Ріпнів з прис. Ріпнів новий або Германівка.

62. Романівка. Гр. Лончинський, властитель Стоянова, поселив тут р. 1820 осьмох кольоністів, тепер єсть 11 господарів і творять самостійну громаду. Поля їх добрі, обійстя хороші, а займають ся рільництвом. Єсть то найменша громада в повіті. Добре їм переводити вибори до ради громадської.

63. Руда з місцевостями: Рохмани, Іванки, На Габлицю. Назва села походить від руди мочаристої, котру тут для гашення в Сілци б. викопувано.

64. Русилів єсть то невелика осада на плд. від Красного. Селяни поносять значні тягарі (понад 50% від под. сталого) на веденє справ громадських і утриманє школи і задля того мають ся бідно.

65. Сабанівку заложив 1830 р. властитель Тетевчиць, Красновський. Господарі крім управи рілі займають ся ховом товару. Романівка і Сабанівка удержують вєспільно приватну школу.

66. Сапіжанку заселено рівночасно з Юзефовом р. 1786. Но жителі сеї кольонії мимо дуже користного положеня під мі-

¹⁾ Парохію лат. вивіновав гр. Мір 1775 р. і виставив мурований костел, котрий посвячено 1828 р.

стом і урожайних піль не дорівнюють ані під виглядом освіти, ані під виглядом добробиту кольтоністам части північної, а причиною сего єсть їх рівнодушність взглядом школи. Занимають ся рільництвом, ховом товару і ремеслом.

67. Середпільці.

68. Синьків з Дубинами і Дібровою.

69. Сілець беньків з осадами: Кузня, Пташники, Осовець, Браташі, За Потоком, Горб і За Бугом. При кінци минув. віка була на Кузни гамерня, в котрій молоти підносила вода Буга. Робітників сироваджено з західної Галичини. — Саме село прозвано Сілцем „беньковим“ позаяк були тут 2 солтиси (з них оден називав ся Беньковским), дістали они від Авґуста III. дозвіл на ловлене риб і ужитковане ліса. Через Сілець вела з давен-давна дорога зі Львова на Волинь і туди переїздив часто Собєський. — Населене єсть дуже сьпівольюбне і знає багато пісень, котрі переходять з уст до уст і так заховують ся. Випасають багато гусий.

70. Соколів.

71. Солозя з оселями: Турки, Мазярня Глодова і За Бродом. Селяни мають рілі дуже мало і та єсть неврожайна. Року 1659 було тут всего 13 осад селянських.

72. Спас і осади: Мазярня спаска, Ланки, Нові хати, Польова, Семен і Феліксівка.

73. Станин з прис.: Мельники, Бушків і Гушак¹⁾). Побіч Русинів мешкають тут Німці кат. і Німці лютерани, поселені они 100 літ тому. Німці удержують для своїх дітий прив. школу, хотяй в місци єсть і публична. Було ту лат. приходство, кляштор Авґустинів і костел, но перед другим поділом Польщи вибудовав ір. Мір костел мурований в Радехові і переніс приходство до Радехова.

74. Стрептів. Був тут давнійше невеличкий замок. — Жиди мають 3 крами. Крім кількох ткачів і одного коваля нема жадних ремісників.

75. Стоянів з осадами: Черуковатиця і За Озером. — Зімунт Авґуст надаючи 8|2. 1547 р. Стояновови право маґдебурске каже: „... На предложене Миколи Мнішка, нашого підканцлера, старости лувіського і сокальського, що міщани Стоянова,

¹⁾ Гушак фігурує на війскових мапах під назвою „Грушка“. Невгірший синонім.

до замку сокальського належачого, не мають прав, якими користують ся сусідні міста в повіті белзкім і оплачують тільки по 6 зр. чиншу (котрий Тенчинські в такій висоті установили, узглядняючи, що місто лежить при самій границі Волиня, а мешканці утікаючи перед набігом Татар полишили несправлену рілю); — но тепер, коли зі всіх сторін обезпечений мир і міщани від кількох літ бажаного заживають спокою, тож справедливо, щоби і наші доходи прибільшили ся... “, надає право маїд., постановляє ярмарки на Пр. Тройци, торги що понеділка, за то обовязані платити з $\frac{1}{4}$ лану по 12 пол. гр., звести дерево до будови замку сокальського, а коли окаже ся потреба відбудовати его на ново або направити, а також построїти довкола него кобилниці. Помагати також мають 2 рази до року при направі греблі на Бузі під замком сокальским, а також греблі при млині оборотівским (о 1·5 милі від Стоянова) і з того млина солод, жито і пшеницю (!) на свій ужиток купувати; приїжджаючого до міста старосту після давного звичаю гостити; на случай війни, на котру або ми або староста вибере ся, доставити віз военний. — Видно, що не дуже радо міщани прийняли таким довгим рядом повинностей обтяжене право маїд. (мали платити від лану 8 раз більше чиншу, а крім того відбувати ріжні шальварки о кілька миль від міста), бо вже в 27 літ по зробленю Стоянівців настоящими міщанами наказує дня 31|12. 1571 р. на представлене старости той сам Зигмунт Август: „... прикладати ся тим радше до укріпленя Сокала, позаяк сами там на случай тревоги знайдуть разом з своїм майном безпечний захист і ратунок ¹⁾. Наколи-б замок згорів, або рука ворога его знищила, мають причиняти ся до его відбудована, а тогди дозволяє ся безплатного дерева з лісів королівских до построєни власних городень ²⁾..“. Но і сей наказ як і давнійший трудно було виповнити, бо Єжи Мнішок ради обосторонної користи заключив 37. 1580 р. таку згоду: „... згодив ся я з міщанами, котрі 2 рази на рік коло язуби робити мають с. е. глину возити або що йно треба шальварковати, — то я видячи, що се їм

¹⁾ В попередній грамоті сказано, що міщани Стоянова мають помагати при направі замку в Сокали, отже не хотіли они, операючи ся на тій постанові, помагати при укріпленях цілого міста Сокала, бо до того не були обовязані і було неможливим, щоби они могли знайти в часі війни захист в місті о 3 миль віддаленім.

²⁾ Кошар при кріпостних валах.

приходить з немалим трудом, за увільнене від шальварків по-ступив від диму по 1 зпл., від сего свобідні будуть 4 радні. Місто угощуваня старости, підстаростього і начальника, котре складало ся з хліба, мяса, вівса, сїна..., мають даваги по 8 гр. від диму...“.

Дня 17. або 18. червня 1650 р. перейшла через Стоянів часть 100 000 армії з Яном Казіміром прямуючи до Берестечка. Виголодніла під Сокалем армія польська забрати мусїла переходючи через Стоянів все, чого єї треба було, а може ще перед тим надшарпала єго шайка Татар, досить що за Яна Казімира підунало і так не дуже процвітаюче місто і нема нігде через цілих 2 віки о нїм згадки, аж р. 1766 установляє тут Стан. Август 6 ярмарків, при чім згадує, що старший браг короля, Казімир Понятовський, котрий був до 1768 р. старостою сокальским, тримав в Стоянові численну і хорошу стаднину.

По стоянівських міщанах зовсім не видно, щоби они занимали ся купецтвом, а право маїд. накинено їм тільки тому „щоби наші доходи прибїльшити“, як каже ся в письмі Зиґмунта Августа. З минушої слави Стоянова лишила ся громаді та лиш памятка, що уживають і до тепер печатки з буквою S, над котрою єсть півчверта струського пера, а дозволено се їм ще 1550 р. привілейом Зиґмунта II. в Краснім ставі писанім. Був ту і монастир Василян, котрий 1744 р. прилучено до мон. в Волиці деревлянській. Игумен сего монастиря брав участь в синоді замойскім 1720 р., о чім свідчить єго підпис: Pater Natanael Malewicz, superior Stojanowiensis.

76. Стриганка ¹⁾). Мешканці займають ся оправою материялу по лісах, виробом гонтів і паленєм угля.

77. Сушно з осадами: Тоболів, Забава і Гайнріхсдорф (Нове село). В 18-в. належало село те до Коморовских. Около 1770 р. мешкав тут в старім деревлянїм дворі Яков Коморовський з жінкою Анною з дому Паславскою. Тут заскочила злива Щасного Потоцкого, котрий схоронив ся під браму. Коморовський запросив Потоцкого до свого дому, а було то в пору коли єго донька, Гертруда, вернула з Відня. — Заручини відбули ся 18. падолиста 1870 р., а шлюб зараз слїд. місяця в Неста-

¹⁾ Може назва Стриганка єгоїть в звязи з назвою „Стрибог“ згадуваною в Слові о полку Игоревім: „... а вѣтри, Стрибожи внуци, вѣють съ моря стрѣлами на храбрыя плѣки Игоревы...“.

ничах. Салезий П. казав Гертруду втопити, Коморовські процесували еґо і титулом відшкодованя дістали Витків з окрестними селами. — Мешкають Русини, Німці католики і Н. евангелики. Ховають красні коні. Мають ся, в порівнаню з мешканцями інших сіл, дуже добре.

78. Тетевчиці (також Тетевчичі). Коло „Могили“ суть поля прозвані „Попельники“¹⁾.

79. Тадані з присіл.: Коцюбки і Ямне. Ще заким перетворено село Камянку на місто о праві маїд., мало те село вже оборонний замок. Татари 1621 р. осаджували еґо довший час, но безуспішно. Находжено тут давнішими часами старинности.

80. Убині над Думним.

81. Холоїв, місточко з прис.: Залісе, Бабичі, Шайнога і Раковиска. Ян Собевский переїздив туди часто на Волинь, а дня 14. жовтня 1666 р. писав відси до жінки, що погодив ся з спадкоємцями Яна Замойского, першого чоловіка Марії Казімири, і що полагодив справу на ню припадаючої спадщини. До розширення невеличкої осади Бабич причинив ся Йосиф ір. Мір, котрий спроваджував доокрестних селян, щоби мати руки до копаня руди і паленя угля. — В Холоєві єсть кільканайцять крамів жидівских.

82. Хренів на клині межі Дідиловом а Підлісками вел. Єсть крам жидівский.

83. Чаниж з присілками: Поради і Гаївска.

84. Юзефів. Р. 1786 поселив тут ряд на відкуплених від ір. Міра ірунтах 40 Німців еванг. з надренської Баварії. Населене просьвічене, займає ся управою рілі і по части ремеслом. Єсть тут еванг. уряд парохіяльний і промешкує пастор, котрий завідує справами реліґійними всіх кольоній евангелицких в повіті камянецькім.

85. Яблонівка з прис. Ниви.

86. Ятона.

87. Якимів.

88. Язениця польска, давнійше звала ся руденською. Населене займає ся управою рілі, а в кожній четвертій хаті єсть верстат ткацкий. Істнує кілко рільниче. Мешканці походять імо-

¹⁾ Розпитував я про причину сеї характеристичної назви, но дізнати ся нічого не міг. Може „Могила“ єсть передісторичним курганом, а побіч було місце, де закопували попіл небіщиків.

вірно з Велико-Польщи, а наводять на сю гадку декотрі слова, мовлять пр. *fenig*—крейцар, *rogwaś*—вкрасти, *wuśrić*—викинути, *bażu*—більше. Хвалять собі часи за паньщини, а при надаваню ґрунтів 1848 р. просили урядника, щоби не надавав їм богато ґрунтів, за котрі будуть потім мусіли податок платити. Коли осіли, незвістно.

89. Язениця руска, давнійше забужаньскою прозвана. Був тут монастир Василян фундований: „... року божія 1620 за держави его королівскої милости Владислава IV. а панованя ксьонженця збаразкого“. Фундатором і першим игуменом монастиря того, що звав ся „Прекрасная пустиня“ був Прохор. Згадує ся також Александра і Теодора Папару яко добродіїв монастиря; а в половині 18. в. записує Константин Папара монастиреви 11.500 зп., при чім каже, що монастир єсть фундації королівскої¹⁾. Р. 1624 був игуменом Гіполит Роговець за патентом С. Пр. Атан. Шептицького, а черців було сім; — дня 14 мая 1670 р. посігив монастир Йосиф Шумлянський і „рукополагаль пресвитеровъ“. — Р. 1788 знесено сей монастир, котрий мав тогді крім будинків господарских 67 мор. ґрунту і „двох“ підданих.

¹⁾ Суперечність в записках пам'ятника.

Д О Д А Т О К.

На початку 1894 р. видала ц. к. комісія центральна у Відни два діла з датами о заводах населеня нашої держави і краю. З них подаю тут деякі замітніші.

В повіті камянецькім на 10.000 населеня віддає-сь 7—8000 людей управі землі (рільництво, огор. плеканє ліса і худоби), 500—1000 промислови, 500—600 єсть робітників, а 50—100 зарібників. (Сума населеня повіта виносить 97.051).

Група	І м е н н о	Мужч.	Жінок	Разом
I	Управою рілі, огор. плеканем худоби займало ся	23.523	22.398	45.921
	з тих єсть 1) самостійних	10.672	864	11.536
	2) завідателїв	101	3	104
	3) робітників	11.110	20.395	31.505
	4) зарібників	1.640	1.136	2.776
	Слуг і дітий мають попередно виказані	14.655	16.003	30.658
	I. Сума	38.178	38.401	76.579
II	Лісним господар. занимало ся (враз з службою і малими до праці неспосібними дітьми)	318	318	636
III	Ловлею риб занимало ся (враз служ. і дітьми)	4	2	6
IV	Гірництвом (враз з слуг. і дітьми)	2	1	3
V	Виробами з каменя і гончар.	141	159	300
VI	Оброблюванєм металів з вилученєм желіза	26	19	45
VII	Обробленєм желіза і стали	370	265	635
VIII	Виробом машин, знарядів і інструментів	202	148	350
IX	Витворами хемічними	26	26	52
X	Друкарством	—	—	—
XI	Будівництвом	573	553	1.126

Група	І м е н н о	Мужч.	Жінок	Разом
XII	Ткацтвом, поворозництвом, крашенем і тапіцерством .	198	196	394
XIII	Виправою шкір	112	95	207
XIV	Виробами з дерева (тартаки, столярі, токарі)	313	271	584
XV	Мельників, пекарів, різників і иньших промис. достарчаючих поживліня	499	519	1.018
XVI	Горальників, пивовар., шинкарів і трафікантів	1.020	824	1.844
XVII	Швачок, кравців, шевців і голярів	1.028	1.118	2.146
XVIII	Иньших промисловців (Промислом взагалі займає ся людей)	—	—	—
XIX	Торговлю	(4.510)	(4.194)	(8.704)
XX	Орудками грошовими (тов. задаткові і асекур.)	2.415	2.709	5.124
XXI	Фірманкою	19	12	31
XXII	Сплавлюванем	168	154	322
XXIII	Посередництвом і иньшими послугами в торгвли (Торговлю і транспортом)	—	—	—
XXIV	В чинній службі військовій	1.052	1.092	2.144
XXV	В службі публичній (урядники, учителі, священики адвокати, нотарі, жандарми)	(3.654)	(3.967)	(7.621)
XXVI	Приватні офіціал. і иньші свободні занятія	3	2	5
XXVII	Жиючі з рент і підпомог	1.099	1.166	2.265
XXVIII	В заведенях наукових, шпиталях і вязницях	73	72	145
XXIX	Самостійних без поданого звання (Публична служба, військо, і без поданого звання)	309	468	777
	В заведенях наукових, шпиталях і вязницях	40	47	87
	Самостійних без поданого звання (Публична служба, військо, і без поданого звання)	88	138	226
	Всі групи разом .	(1.612)	(1.893)	(3.505)
		48.276	48.775	97.051

Жерела.

Розділ I. стор. 1. Мапи ц. к. військового інституту географічного в розмірі 1 : 75.000, Zone 4. Coll. XXX., — 4. XXXI., — 4. XXXII., 5. XXX., — 5. XXXI., — 5. XXXII., — 6. XXX., — 6. XXXI. — Величина повіта подана після дат ц. к. архівум мап у Львові.

Розділ II. стор. 2. До опису будови геологічної мав я мапи ц. к. державного інституту геологічного іменно: Zone 6. Coll. XXXI., — 5. XXXI., — 4. XXXI., — також: Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt 1884. Band 34. Heft 1. „Ueber die geologische Beschaffenheit eines Theiles der ost- und mittelgalizischen Tiefebene, von Dr. V. Uhlig“ стор. 184. 189. 197. 200—223. — і той сам річник з 1882 р. Band 32. Heft 2. „Geologische Studien in den ostgalizischen Miocängebieten, von Dr. Vinzenz Hilber“ особливо стор. 238—251, 315—329.

Стр. 5 стрічка 16 з гори. За нанесенєм кварцитів свх ледівцем північним обстають: Wolf. Jahrbuch der k. k. geol. Reichs. 1853, pag. 126 і в сесім річнику з 1860 р. стор. 29. — Dr. Vinzenz Hilber. Verhandlungen der k. k. geol. Reichs. 1881 стор. 304. Против серо чинить поважні закиди: Dr. V. Uhlig. Jahrbuch der k. k. geol. Reichs. 1884. Band 34. стор. 203—205.

Розділ IV. стор. 18. J. Chavanne. Physikalisch statistischer Hand-Atlas der öster. ungaris. Monarchie. Wien 1887. — Sprawozdanie komisji fizyograficznej obejmujące pogląd na czynności dokonane 1891 r. Kraków 1892.

Розділ VI. стор. 23. Число населеня подано після діла: Wykaz szczegółowy miejscowości w Galicyi, wydany przez c. k. centralną komisję statystyczną we Wiedniu 1893, стр. 284 і слід.

Стр. 24. Приріст населеня обчислено після: Bevölkerung und Viehstand von Galizien nach der Zählung vom 31. December 1869. J. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central Commission. Wien 1871. — і таке саме діло обіймаюче дати з 31. грудня 1880 року.

Стр. 24. Поділ населеня після: „Wykazu szczegółowego miejscowości w Galicyi...“ pag. 284. — також помічним було діло: Physikalisch-statistischer Handatlas der öster. ungar. Monarchie, herausgegeben von J. Chavanne. Wien 1887.

Стор. 26. Докладних відомостей о часі поселеня німецьких кольоністів, їх вітчині, условіях, під котрими надано їм землі, і о теперішнім стані колоній пов. камянецкого достарчив мені п. Кароль Кавфман учитель з Юзефова.

Стор. 31. Перегляд населеня зіставлений на підставі діла: Wykaz szczegółowy miejscowości w Galicyi ... Wiedeń 1893. стор. 218 і слїд. Подані в тім перегляді числа обіймають громади і обшари двірскі.

Розділ VII. Плоди, стор. 35. Обчислене продукції рільної перевів я з дат ц. к. Староства в Камянци і на підставі врожаїв за літа 1890—1893 на обшарі двірскім в Цоловім.

Стор. 38. стрічка 2 з гори. Річний приріст в лісах повіта взятий з діла: Rocznik statystyki Galicyi, pod kierunkiem Dr. Tad. Rutkowskiego, rocznik III. Lwów 1891.

Стор. 38. Клясифікація ліса на високо- і низькопенний з: Bericht der Brodyer Handels- und Gewerbekammer für die J. 1886—1890.

Стор. 40. Обшар громад катастр. зіставлений на підставі урядових сумаріюшів ц. к. архівум мап у Львові.

Стор. 44. Власність обшарів двірских на підставі діла: Skorowidz dóbr tabularnych w Galicyi wraz wiel. ks. Krak. Ułożył Dr. Tadeusz Pilat. Lwów 1890.

Стор. 48. Зіставленє власности селян довершено на підставі двох попередних табель. Податок трунтовий взятий за 1891 р. з урядів податкових.

Стор. 53. Табелька перша. Перегляд власт. меншої посілости з діла: Wiadomości statystyczne o stosunkach kraj... Pod redakcyą Pr. dr. Tadeusza Pilata, том IX. стор. 26.

Стор. 54. До сего розділу мав я дати ц. к. центр. коміс. стат. за літа 1869 і 1880. Дат з послїдної конскрипції достарчило мені Староство.

Стор 58. Дати про продукцію горілки і пива взяті з цитованого звіту комнати торговел. в Бродах.

Стор. 59. О школі промисл в Камянци гляди: Sprawozdanie komis. kr. dla spraw przemysł. za czas od 1/12. 1893. 30/11. 1894.

Стор. 62. Про дороги пов. камян. достарчив дат Виділ пов., инші дати взяті з діла висше навед. Др. Тад. Рутковського і звіту комн. торгов. в Бродах.

Стор 65. Число анальфабетів з діл ц. к. центр. ком. статистич. за 1869 і 1880 р. і дати ц. к. Староства за 1890 р.

Стор. 66. Табеля шкіл нар. за 1866 р. з книжки: Шематизмъ народныхъ школъ и учителей въ Арх. Львѣвской на рѣкъ 1866. Львѣвъ 1866.

Стор. 67 і 69. О відносінах шкілъ теперішних в порівнаню з иншими повітами краю гляди: Statistik der allgemeinen Volks- und Bürgerschulen in den im Reichrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der stat. Aufnahme vom 30. April 1890. Wien 1892 pag. 18. 21. 37. 84. 131 і инші.

Стор. 70. Масток громадский предст. на основі виказу Виділу за 1891 р.

Стр. 71. Замітка перша і друга. Dr. Leopold Caro. Lichwa na wsi. Przegląd powszechny, rok 1893, zeszyt IX. pag. 306 i 309.

Стр. 75 і 76. Справи судово-правні на підставі дат судів з Радехова, Камянки і Буска.

Стр. 77. Стан обезпечень поданий на підставі дат за 1890 р. даних мені через Дирекцію взаимн. обезпечень в Кракові

Стр. 77. Згадки історичні. Гляди Омеляна Партицкого: „До історій першихъ Руриковичовъ“. Діло з р 1893 число 15—21, — і „Дульбы и Сербы“ Діло з 1892 ч 259—295.

Стр. 78 — 84 „Історія галицко-волод. Руси вѣдъ найдавн. временъ до 1453 г. Изидоръ Шараневичъ, Львовъ 1863“, — особливо стр. 57, 59, 89, 127, 145, 185, 186.

Стр. 83. стр. 20 з гори. Доказом сего акт Яна Собеского з 10/10. 1682 перехований в Камянці. Сказано там: „Kamionka sita in Palatinatu Russiae, Terra Leopoliensi...“ Також акт даровизни, котрим Лянцкоронський віддав монастир в Виткові нов. Августинам.

Стр. 85. стр. 1. з гори. Коротка історія Руси. Ст. Качали в рус. істор. бібл. том I. стор. 20 і 24; також дипльоми Зиґмунта Ст. з р. 1509 — 1550 надані Бускови, Добротворови і Камянці.

Стр. 86. стр. 8. з гори. Ks. Sadok Barącz. Pamiątka m. Żółkwi, 1878 г.

Стр. 85. стр. 15. з гори. Dzieła K. Szajnochy, tom IX. Warszawa 1877. розділ: Dwory i sejmiki ст. 60.

Стр. 85 і 86. Szkice historyczne Ludwika Kubali, Lwów 1880. Serya pierwsza ст. 133 і слід. — також Богдан Хмельницький Ник. Костомарова руск. іст. біб. том IX. X. і XI.

Стр. 87. Szkice historyczne L. Kubali, стр. 236, 252 і розділ „Czarna śmierć“ стр. 152.

Стр. 87. на долині. Богдан Хмельницький Н. Костомарова, том XII. стр. 8.

Стр. 88. стр. 20 з гори. Ślady króla Jana III. w kraju naszym. L. Tatomir. Lwów 1883. стор. 37.

Стр. 88 і 89. Про відносини селянства гляди: Изидор Шараневич, істор. бібліотека том V. стор. 136; — Zagański стр. 61, 62, 121, 130; — Rebowski „O gminie“, Warszawa 1873 стр. 160—165; Szajnoha том IX. стр. 220.

Стр. 89. Адами. Słownik geogr. król. pols. Warszawa 1880. Том I.

Стр. 89. Буск. Miasto Busk, Wenecya polska. Antoni Schneider. Dziennik literacki z r. 1866 Nr. 45. стр. 698. — Бускъ, городъ и кн. того имени, описаль Венед. Площанський. Львовъ 1872.

Стр. 97. Витків. Витяг з активъ находячих ся в кляш. Августинів в Кракові.

Стр. 97. Волиця дер. Busk, Wenecya polska. Ant. Schneider стр. 628 і Geografia Galicyi Hip. Stupnickiego, Lwów 1849 стр. 85.

Стр. 99. Деревляни. Пробував тут перед 1846 р. Каспер Ценглевич, котрий працював над побудженем селян до повстання против Австрій.

Стр. 99. Добротвір. Mich. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska. Warszawa 1845. том II. стр. 1188. Истор. Гал. Волод. Руси Шараневича стр. 331 i 332.

Стр. 100. Дідилів. Encyklop. do krajoznawstwa Galicyi. Antoni Schneider. Lwów 1871. стр. 167. — Ślady króla Jana III. L. Tatomir стр. 37.

Стр. 101. Камянка стр. М. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska, том II. стр. 600; — Kronika Dzieduszyckich стр. 38.

Стр. 104. Манастирок. Cathalogus alph. Patrum et fratrum O. S. B. M. стр. 704 написано: Isaias Czajkowski, natus in Czajkowice ruthenicam linguam et polonicam optime calens, ingressus religionem in manasterio Sanctae Trinitatis, prope Ohladow sito.

Стр. 104. Млятинъ. Encyklopedya kościelna, том X. стр. 50., — том XI. стр. 398; також: Cuda i nabożeństwa P. Jez. Milatyńskiego; Wiadomość o cudow. obrazie w Milatynie nar. Stan. Baro Błazowski; Діло з 28. 1889 Ч. 162. — Реєстр шкід заповідяних війском кор. 1657 р. в арх. бернадинським.

Стр. 106. Нагірці. Pamiątka m. Żółkwi, ks. Sadok Barącz, Lwów 1877.

Стр. 106. Немолів. Архівум бернад. С. t. 229, стр. 2073 - 76.

Стр. 106. Нестаничі. Арх. бернад. С. t. 29. стр. 384. — Kraszewski. Starościna bełzka. — Истор. литер. рускон, Ом. Огоновскій, ч. II. вѣдд. 2. стр. 372. Наслѣдником М. Шапк. в Нестаничах був Иван Василевич.

Стр. 106. Незнанів. Encykl. dla kraj. Galicyi. Ant. Schneider. Lwów 1871.

Стр. 107, Ордів. Papée. Zabytki przeszłości m. Bełza, стр. 17.

Стр. 109. Радехів. Tatomir. Ślady kr. Jana III. w kraju naszym.

Стр. 110. Сілець бень. Рукопись в бібліот. Оссол. ч. 2834 стр. 212 містить опис лютрац. з 1661 i 1662 р. В арх. бернад. вѣсть цесия Радзвйовского, затверджена 1670 р. королем Мих. Корибутом.

Стр. 110. Станин. Słownik geograficzny.

Стр. 110. Стоянів. М. Baliński i T. Lipiński, Staroż. Polska, т. II. стр. 1236; рукопись в бібліот. Оссол. ч. 2835 стр. 168.

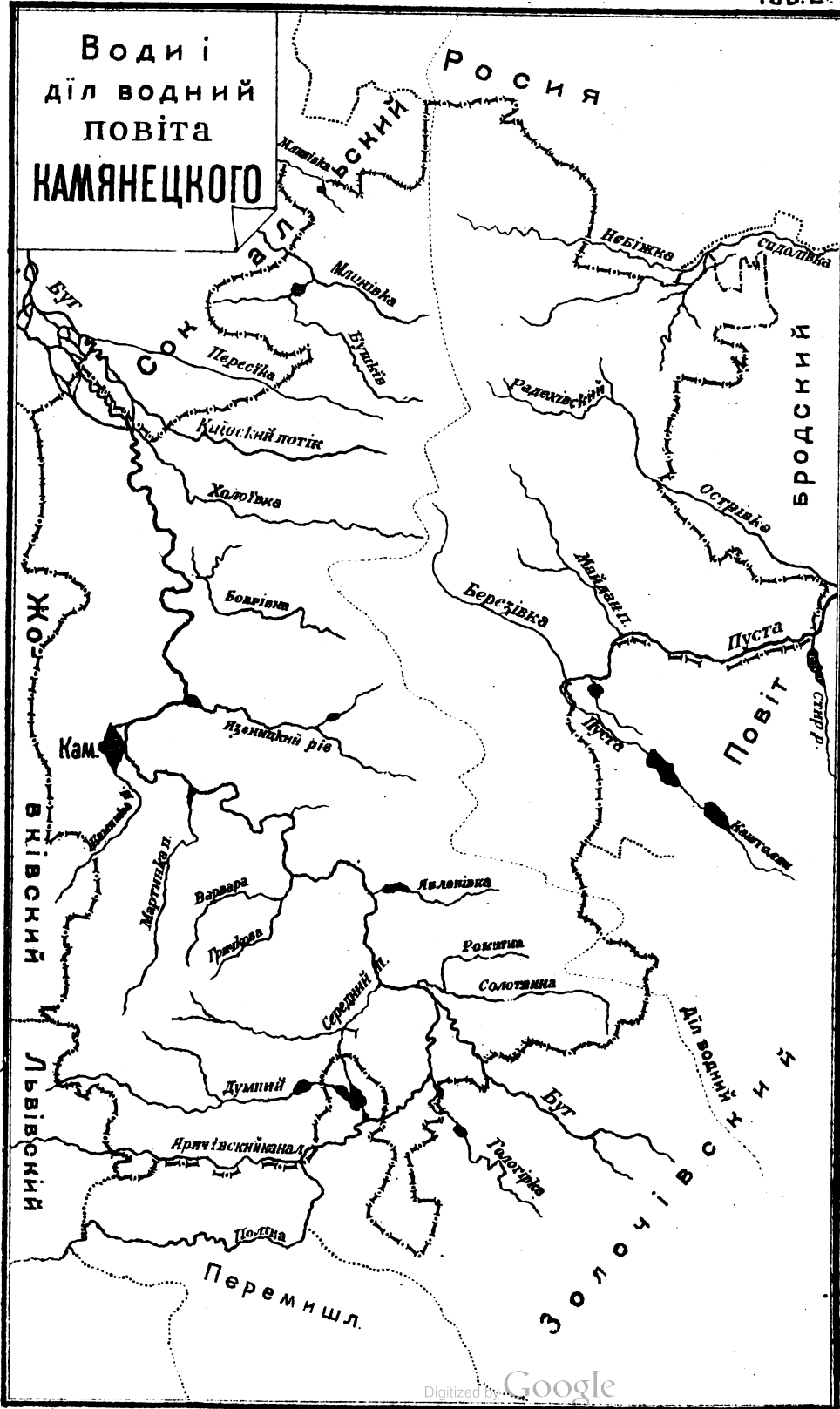
Стр. 112. Сушно. Kraszewski. Starościna bełzka.

Стр. 113. Тадані. Geog. Galicyi. Hip. Stupnicki, Lwów 1845. стр. 85.

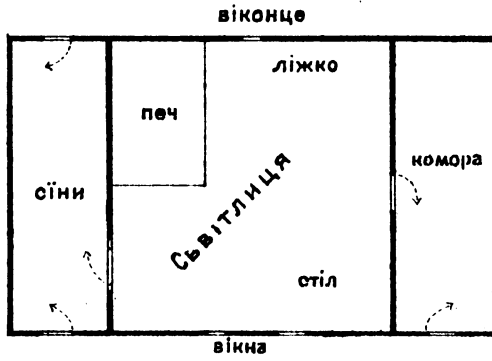
Стр. 113. Язениця руска. Słownik geograficzny. — Dodatek do Gazety Lwowskiej z r. 1869. N. 19. 20. 21. — Рукопись метр. Кишки в: „Литерат. Сборнику за 1872 и 1873 г. Львовъ 1874“.

Стр. 115. Додаток після діла: Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1890.. Bearbeitet von der k. k. Cent.-Com. Wien 1894. Band XXXIII. Heft 1 und 11.

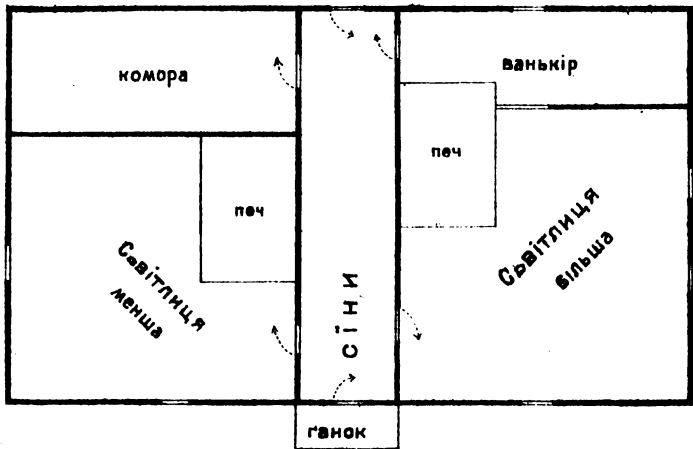

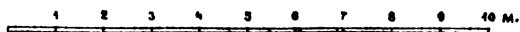
Фіг. 1.

Фіг. 2.

Міра

124

